

SANTUARIS LLEIDATANS AMB TRADICIO MEDICA

Manuel Camps i Surroca
Manuel Camps i Clemente

SANTUARIS LLEIDATANS
AMB
TRADICIÓ MÈDICA

Vol. I.

Lleida
1981

© Manuel Camps i Surroca / Manuel Camps i Clemente

I.S.B.N.: 600-2264-1

Dipòsit Legal: L.-140-1.981

Composició i muntatge: Lluís Virgili / Lleida

Imprès a A.G. Camps, Sant Eloi, 2 / Tàrrrega

Pròleg

I

Aquest llibre es publica amb motiu del III Congrés d'Història de la Medicina Catalana, que se celebra a la ciutat de Lleida durant els dies 4 al 6 de juny de 1981.

Possiblement, la raó llunyana per la qual s'han elegit aquestes dates per a publicar-lo, obeeixi al punt de partida extern del llibre, que fou la petita comunicació «Aspectes mèdics del santuari de Butsènit», presentada precisament en un Congrés, el II d'Història de la Medicina Catalana, celebrat l'any 1975 a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona.

De raons pròximes n'hi ha moltes, però amb tota seguretat la més important ha estat l'estímul constant produït per la satisfacció que vaig tenir el dia 5 de febrer de 1980 a l'assabentar-me, per les càtedres d'Història de la Medicina i de Medicina Legal i Toxicologia, que si es volia, el congrés podria fer-se a Lleida.

Durant l'hivern dels anys 1977-78 es creà la Secció d'Història de la Medicina a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears. Cada primer divendres de mes, a les deu del vespre, es donava una conferència sobre un tema d'història de la medicina a la Sala C de l'Acadèmia. A nosaltres ens correspongué parlar el dia 13 de gener sobre els «Orígens i evolució d'alguns santuaris lleidatans».

L'estudi de temes d'aquesta naturalesa anà continuant, i així en el «VI Congreso Español de Historia de la Medicina», celebrat a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona durant els dies 27

al 29 de setembre de 1979, presentàrem «Aspectos médicos y posibles orígenes del santuario ribagorzano de la Carrodilla».

Dues vegades més hem parlat d'aquest tema: el 4 de novembre de 1979 a la Biblioteca de Catalunya amb motiu de la inauguració del curs acadèmic dels «Amics dels Goigs» i, finalment, el 18 de gener de 1980 a l'Antic Hospital de Santa Maria de Lleida.

II

Hem cregut adient per l'ordenació dels temes fer-ho per ordre alfabètic de pobles.

Per raons de proximitat i pel fet d'haver presentat, com hem dit abans, una comunicació a l'últim «Congreso Español de Historia de la Medicina» sobre «Aspectos médicos y posibles orígenes del santuario ribagorzano de la Carrodilla», inclüim alguns santuaris aragonesos.

Hem dedicat una part extensa a classificar les malalties segons els goigs.

En el darrer apartat hem agrupat un petit conjunt de possibles llocs de culte primitiu.

I PART

Santuaris

La Mare de Déu de Carràmina, d'Abella de la Conca

Hom la coneix a la comarca per Santa Carràmia i hom diu que era germana de Sant Ponç, que té ermita a Alinyà, Santa Fe d'Organyà i Santa Pelaia de Cambrils. Des de qualsevol de dites ermites es veuen les altres.

Es molt venerada per la gent dels seus entorns en tota malaltia.

A l'aplec, que es fa el dilluns de Pasqua Granada, es reparteix pa beneït als assistents.

Santuari de Merli d'Alguaire

Es troba situat al poble d'Alguaire, a la comarca del Segrià.

Al turó que domina el poble, el 1262, per butlla del papa Urbà IV s'hi fundà un monestir femení de l'orde de l'Hospital que hi romangué fins el 1699 en què la comunitat es traslladà a Barcelona.¹

La llegenda suposa la imatge de la Mare de Déu de Merli trobada per un pastoret en un merlet, i fa derivar d'aquest fet el nom de Merli. El minyó la portà a les monges que tenien el convent molt a prop, les quals la col·locaren a la seva església, però miraculosament, desaparegué per aparèixer de nou al lloc on fou trobada.²

Es diu que anant el comte Berenguer d'Urgell al front del seu exèrcit a atacar el convent, en travessar el pont d'Albesa quedà repentinament cec. Pensant que era un càstig de Déu s'encomanà a santa Maria recobrant així la vista. Agraït féu donació al monestir d'Alguaire del poble de la Portella.³

Lladonosa creu que, si bé el santuari de Merli no apareix documentat fins el segle XIII, podria tenir vigència en època visigòtica.⁴

De les parets del presbiteri pengen dos quadres representant el miracle ocorregut en la persona del comte d'Urgell. El santuari de Merli ha estat molt concorregut per malalts de tota mena.

Segons els goigs:

*Sou probàtica piscina,
on hi troba la salut
el tolit, el sort, el mut
i el cego la medicina;
per qualsevol malaltia
sou metgessa insuperada.*

1. ROCAFORT, Ceferí, *Província de Lleida*, «Geografia General de Catalunya», p. 245.

2. CAMÓS, N., *Jardín de María*, pp. 225-226.

3. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 226.

4. LLADONOSA, J., *Noticia histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*, Lérida, 1974, p. 266.

Santuari de Sant Ponç d'Alinyà

Alinyà pertany a l'Alt Urgell i es troba a la vall del seu nom travessada pel riu Perles.

En l'acta de consagració de la Seu d'Urgell de l'any 819 ja apareix l'església d'Alinyà amb el nom d'*Helinniano*.¹

En el seu terme i encimbellada en una penya es troba l'ermita de Sant Ponç. Hi ha referències de l'existència d'un castell en el mateix lloc.

Els veïns de la comarca tenen Sant Ponç com a protector dels malalts herniats:

*Per curar de trencadura
vós tenim per advocat
i també per altres mals
que són dolor pesat.
Per la vostra santedat
de Déu metge sou creat.*

1. ROVIRA VIRGILI, A., *Història de Catalunya*, vol. III, p. 103, Barcelona, 1924

Sant Lleí d'Alós de Gil

Sant Lleí o Llizé es creu que era fill de Lleida. Fou el segon bisbe de Conserons, a la Gascunya. També s'ha dit que era aragonès i que havia estat bisbe de Lleida. Hom suposa que morí l'any 548.¹

És patró d'Alós de Gil (l'església d'Alós ja apareix a l'acta de consagració de la Seu d'Urgell de l'any 839).

El temple actual és del segle XII.

És protector en moltes malalties i, d'una manera especial, dels esperitats:

.....
*Libres y curats vehem
 Coixos, tulits, ulcerats,
 febreros, endemoniats.
 Si per vostre honor convé
 socorreu al que us invoca
 Patró nostre Sant Lizé.*

Sant Lleí fou molt venerat a les terres pirinenques. En el lloc de Virós, Serrate Forga va localitzar els vestigis d'una església d'època visigòtica coneguda al país com Sant Llizé.²

1. *Enciclopedia Universal Ilustrada*, Espasa Calpe, vol. XXX, p. 585.

2. *Ampurias. Notas de arqueologia de Cataluña y Baleares*. III. Barcelona, 1965, p. 287.

Santuari de Bosc-Alt

En el vessant nord de la serra del Cadí, en el terme d'Ansovell del municipi de Cava, a l'Alt Urgell, es troba encimbellat el santuari de Bosc-Alt. Explica la tradició que la imatge de la Verge titular la descobrí un toro sota una mata de boix. Molt a prop hi ha una font a la qual el poble atribueix propietats singulars.

És lloc de freqüents romiatges. Especialment són els comarcans malalts els qui hi pugen tot cercant remei.

Segons els goigs:

*Curau contrets i llagats,
cegos trencats i leprosos,
donau remei als febreros,
presos i desconsolats;*

.....

Sant Pere d'Aransís

Ens trobem davant d'una de les advocacions remeieres més arrelades a les terres lleidatanes.

Sant Pere d'Aransís, a la Conca de Tremp, ha estat des de molt antic lloc de pelegrinatge per aquelles persones i, àdhuc, bèsties, mossegades per un animal presumptament rabiós.

La ràbia, pel seu dramàtic pronòstic, ha estat una de les malalties que més esgarrifança ha causat al poble. La seva manca absoluta de remei eficaç durant tants segles, ha fet que tots els mitjans emprats per tal de prevenir-la tinguessin un caire eminentment màgic. Els "salutadors", per exemple, eren homes que pel fet d'haver nascut en un dia determinat de l'any, sant Judes o la vetlla de Nadal, gaudien de la virtut de, només xuclant la ferida sospitosa, evitar l'aparició de la malaltia tan temuda.¹

A Aransís el pelegrí, després d'ésser exorcitzat pel rector de la parròquia amb la invocació de *Sancti Petri, ora pro nobis*, repetida tres vegades, era invitat a adorar les claus que, lligades a l'extrem d'un llarg cordó, pengen de la imatge del sant. Li era també lliurada sal beneïda que hom s'enduia a casa per tal de salar els aliments durant els dies pròxims.

Quan l'afectat era un ramat de xais —generalment per haver sofert l'atac d'algun llop— se'ls feia passar per davant del portal de l'església i un a un se'ls tocava l'esquena amb la clau de ferro de la porta.

Dieuen els goigs:

*Vostra gran benignitat
experimenta aqueixa comarca
puix ningú de mal de ràbia
ja mai se ha vist atacat
com vos hagi visitat
amb aquell degut fervor.*

1. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. I, p. 91.

*Aransís poble afectat
com a patró vos venera
son consol de Vós espera
en tota necessitat;
és per vostra clau guardat
de mal de ràbia i furor.*

L'ús de la sal beneïda i de les claus són vestigis d'hàbits molt antics.²

A Aransís aparegueren uns bronzes prehistòrics.³

També era punt de pas del camí que de la romana Aeso —actual Isona— assolia la vall del Segre per Meià i Artesa.⁴

Vegeu làmina IV.

2. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. IV, p. 339.

3. PITA MERCÉ, R., *La historia antigua y arqueológica del Pallars*, 1968.

4. LARA PEINADO, *Epigrafía romana de Lérida*, 1973, p. 178.

Santuari d'Arboló

L'ermita d'Arboló pertany al terme d'Arcalís, entre Sort i Gerri i es troba encimbellada en una gegantesca penya. Als seus peus corre la Noguera Pallaresa i es troba situada al full 214 de l'Institut Geogràfic i Cadastral als 42° 20' 8" de latitud i 4° 46' 17" de longitud.

L'etimologia d'Arboló sembla derivar del basc *ur-bolada* que equival a "avinguda d'aigua", molt adient a les circumstàncies del riu en aquell paratge.

La seva antiguitat es fa palesa en l'escriptura de donació per la reconstrucció del monestir de Gerri de l'any 781 que donà a conèixer P. Villanueva i que diu "...et supra ipso castro que dicitur Erbolone simul cum ipso Oratorio Sanctae Mariae".

L'actual edificació, d'una sola nau amb absis decorat per un fris d'arcuacions i porta principal protegida per un atri, és obra de començaments del segle XII, si bé poden observar-se encara alguns elements de la primitiva construcció visigòtica.

A l'aplec del primer diumenge de maig es reparteix pa beneït als assistents i antigament s'hi ballava «la morisca».

La gran quantitat d'ex-vots que pengen de les seves parets, indiquen l'anomenada que, com a remeiera, gaudeix la Mare de Déu d'Arboló. Camós va dir: "obra Déu per mitjà d'ella molts miracles".

D'una manera especial és invocada com a protectora de les parteres, les quals pugen a oferir-li llurs fills després del part.

Havia estat també protectora dels raiers que al passar sota l'ermita, indefectiblement, se l'hi encomanaven. Es conta el cas d'un d'ells que un cop no volgué fer-ho i sofrí una copiosa epistaxis que no li cedí fins que el pujaren al santuari.

Com diuen els goigs:

*Allí tota maiutia
troba prompta guarició.*

BIBLIOGRAFIA:

- PARRAMON I DOLL, A., *La Mare de Déu d'Arboló*, Càtedra de Cultura Catalana «Samuel Gili Gaya», Lleida, 1974.
COY, A., *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, pp. 161-166, Barcelona, 1906.

Verge del Miracle de Balaguer

La Mare de Déu del Miracle de Balaguer és una verge trobada. La llegenda ens diu que poc després de la reconquesta de la ciutat una minyona mora la trobà enterrada en el mateix lloc on actualment hom li rendeix culte. Com que estava molt bruta, la netejà en un safareig proper, restant sorpresa al veure que de la imatge brollava sang. Un grup de persones allí present al veure-ho cridaren: "Miracle! Miracle!" D'ací el nom amb què se la coneix.¹

Des del punt de vista històric se sap que a l'emplaçament de l'actual església hi havia la sinagoga i al mateix carrer l'hospital dels jueus.²

La referència més remota coneguda de l'església del Miracle és del 1469.

La talla, que representa la Verge dempeus amb el nen al braç dret, no sembla pas anterior al segle xv. No sabem si existí una imatge anterior, o bé si el seu culte comença en aquesta època malgrat la tradició de la troballa.³

El 6 d'abril del 1697 fou proclamada patrona de la ciutat.⁴

El seu favor ha estat molt sol·licitat pels balaguerins en tota mena de malaltia. Una estrofa dels seus goigs fa referència a coixos, mancos, contrets i malalts desesperançats. En un altra es fa menció del seu poder per aconseguir fecunditat a les dones estèrils.

1, 2, 3, 4. SANAHUJA, P., *Història de la ciutat de Balaguer*, pp. 356-358.

Sant Crist de Balaguer

El santuari del Sant Crist de Balaguer és un dels que gaudeix de més renom de tota Catalunya.

Es troba situat dalt de la ciutat a l'anomenat pla d'Almatà.

L'església actual és el resultat de diverses reformes i ampliacions de la romànica primitiva enderrocada l'any 1787, que sota l'advocació de Santa Maria d'Almatà existí en aquell lloc i de la qual encara en resten vestigis visibles.

El temple fou emplaçat en l'edificació que havia estat mesquita major dels àrabs fins el 26 de maig del 1091, data de la cristianització de Balaguer.

L'any 1351 es convertí en monestir de Santa Clara.

La imatge de la Mare de Déu d'Almatà és una talla de fusta, d'uns vint-i-cinc centímetres, que hom creu que formava part d'un altar portàtil dels comtes d'Urgell.

Una llegenda diu que el comte la portava a la sella del cavall quan lluitava amb el moros, perquè en certa ocasió se li aparegué en somnis.

El quan i com aparegué el Crist a Balaguer és un misteri. El pare Vicenç Domènech a la seva *Historia de los Santos de Cataluña*, publicada l'any 1602, diu textualment:

"Como aya venido el Sancto Crucifixo a la ciudad de Balaguer, no he podido hallar auto authéntico que lo diga; pero he visto en la misma iglesia donde oy lo tienen una escritura antigua, la qual refiere que vino por el río Segre arriba con grande luz y con mucha compañía de ángeles que cantaban las grandezas de Dios; y tienen por tradición que viniendo río arriba, se detuvo en un scollo o pequeno penyasco que aún parece dentro del agua, y que viniendo con procesión la ciudad para tomarla, se apartó la sancta imagen por el agua dentro, y que baxaron también las monjas claustrales Franciscas del Mata —vol dir d'Almatà—, que assí se lama el lugar donde stá edificada su casa, y se dejó recibir por la abbadesa, y a causa desto se la subieron a su monasterio, donde la tienen con gran veneración y es visita-

da de todas las naciones del mundo como uno de los más insignes santuarios de la cristiandad.”

Un altra llegenda atribueix la talla de la imatge a Nicodemus que davallà el cos de Crist de la Creu. Quan ja tenia esculpit el tronc, es veié incapaç de fer-li la cara amb aquella expressió d'agonia que li havia vist al Calvari. Capficat, s'adormí. En despertar quedà meravellat al veure l'obra superbament acabada. Els àngels, durant el seu son, foren els autors de tan perfecta realització.

La talla, destruïda el 1936 semblava ésser obra del segle XIV o començaments del XV i hom creu que podria haver-ne substituït una altra d'anterior desapareguda quan el setge de Ferran d'Antequera el 1413.

El Sant Crist de Balaguer ha estat invocat en tota malaltia i calamitat.

El pare Domènec a l'obra abans citada diu també:

“...haze Dios per medio desta Santa reliquia grandes milagros, curando de muchas enfermedades como calenturas, mal francés, dolores de cuerpo, vuelve la vista a los ciegos, favorece a los navegantes en sus necesidades, resucita muertos y hace otras maravillas.”

En una antiga edició dels goigs llegim:

*infinitas malaltias
esta Santa Imatge cura,
sols per ser del gran Messias
retrato i viva figura.*

El 21 de març del 1626, el rei Felip IV anà a Balaguer per tal d'assistir al trasllat del Sant Crist de la capella lateral que ocupava a l'altar major, lloc que fins aleshores havia ocupat Santa Maria d'Almatà.

A partir d'aquell dia el santuari seria conegut amb el nom del nou titular.

Al cap d'un mes d'aquest fet es rebé una missiva que deia:

“La Infanta nuestra Sra. ha estado indispueta estos días y acudiendo como era justo a Ntro. Sr. con oraciones y aplicándole remedios, pusieron a Su Alteza una Mida del Santo Crucifixo de esa Santa Casa, de las que yo envié a Madrid y fue Dios servido, que al mismo punto le saliese el serrampión, sin género de ca-

lentura, ni la tuvo durante el Mal, sino que está buena ya; y por- que se debe dar gracias a Ntro. Sr. por este buen suceso, y que sea en la parte de donde nos ha venido este bien; he querido luego dar quenta de este milagro a Vds. Para que manden se haga una novena con Procesión a la Sta. imagen, en acción de gracias de este Beneficio y para suplicar a su Divina Majestad conserve la vida de Su Alteza muchos años, como lo ha menester toda esta Monarquía, que para todo lo que se ofreciese me tienen aquí muy a su servicio. Dios les guíe como deseo. De Barcelona a 17 de Abril de 1626. El Conde Duque de Sant Lúcar — Al Cabildo de Santa María de Balaguer.”

Balaguer i tota la comarca celebrà amb molt d'entusiasme l'esdeveniment.

A les grans calamitats, el Crist era tret del santuari en processó. El mes de setembre de l'any 1854 es féu una treta de la imatge implorant protecció pels estralls que produïa el còlera.

Aquell mateix any, altres pobles de l'Urgell organitzaren pre- gàries al santuari suplicant auxili.

Especialment impressionant fou la de Linyola, amb pendons, personatges representant les figures de la passió, tabernacle dels Dolors, sant Crist gros, creu processional, tots els veïns del poble amb ciris i el rector amb veracreu d'argent.

Vegeu làmines XIV i XV.

BIBLIOGRAFIA:

- AZNAR I SOLÉ, *Història del Sant Crist de Balaguer*.
 SERRA I BOLDÚ, *Calendari folklòric d'Urgell*, pp. 300-301.
 «Llibre Verd». Arxiu Municipal de Balaguer.

Santuari de les Ventoses

Dins de l'actual terme de Benavarri s'hi localitza el despoblat de Puigverd, al terme del qual pertany el santuari de les Ventoses.

La imatge titular és una Verge trobada que ha gaudit de molta influència entre la gent dels pobles propers:

*Los de Torres i de Aler,
Lleguarres i Casterllinas
las vostres mercès divinas
proclaman tots ab cor ver.*

El seu origen tellúric queda palès visitant l'emplaçament. La gran roca d'un abric serveix de sostre a la capella.

Santuari de la Mare de Déu del Pla

El santuari de la Mare de Déu del Pla, coneguda també com de la Salut, es troba situat als afores del poble de Biosca, a la Segarra.

Reformat i ampliat en segles posteriors, conserva l'absis romànic. La imatge, de pedra policromada, sembla de finals del segle XIII o principis del XIV i representa la Verge dempeus amb el nen al braç esquerre.

Les capelles del terme de Biosca foren donades el 1100 a l'església de Solsona per Brocart i sa muller Toda i el 1102 també pel comte Ermengol de Mollerussa.^{1 2}

En aquest Santuari és també venerat sant Pelegrí que havia tingut ermita pròpia fins que fou enderrocada el segle passat al moment de la guerra dels Carlins.³

De la seva importància n'és testimoni la corrandà popular:

*Si l'Aguda fos caiguda
i Torà estés enterrat
Biosca seria de plata
i sant Pelegrí daurat.*

En el santuari del Pla, sant Pelegrí és especialment invocat pels malalts afectats de tota mena de dolor i particularment del de les cames.

-
1. ROCAFORT, C., *Història General de Catalunya, província de Lleida*, p. 591.
 2. COSTA I BAFARULL, D., *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, pp. 641-649.
 3. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. II, p. 942.

Diuen els goigs:

*Orbs, tulits, baldats, xacrosos
i febreros,
cadascun amb sa dolença,
en vós troben la defensa,
neguitosos
de sa dissort, quan comença
a pregar sa boca pia.*

La gran quantitat d'ex-vots que allí es conserven demostren l'anomenada que té aquesta advocació a la comarca.

Fins l'any 1936 santa Calamanda tingué capella a la mateixa església. Hi acudien les dones per aconseguir una millor lactància. Santa Calamanda era filla del proper poble de Calaf. L'aplec és el dilluns de Pasqua Florida.

Segons diu la dita:

*L'aplec de sant Pelegrí
dues hores al matí.*

El poble de Biosca hi anava en processó. Era costum que hi concorreguessin colles de caramellaires dels pobles veïns que eren obsequiades amb un esmorzar per les autoritats.⁴

Vora el santuari passava l'antic camí romà de *Ieso* (actual Guissona).

Segons ens referí l'ermità Josep Soriguera, a uns pocs metres de la capella hi havia una roca on es veien marcades tres petjades del dimoni. Segons la llegenda, temps ha, els veïns de Biosca apresaren el dimoni, el qual malgrat anar lligat i estacat pel coll, aconseguí evadir-se i fugir corrent. Al trepitjar la roca quedaren marcades les empremtes de les seves petjades. Aquesta roca desaparegué durant les obres del nou traçat de la carretera, a l'ensems que apareixien diverses cistes quadrades de lloses de pedra.

Creiem que podria tractar-se d'una pedra de sacrificis i a jutjar per la descripció que ens féu de la mesura i característiques de les cistes formarien part d'un camp d'urnes.

4. Id., id., p. 942.

A uns 300 metres del santuari en un turó anomenat "Collet de la Climença" hem vist molts vestigis d'època romana: fragments ceràmics, tègules, una peça de molí, bocins de canonades de conducció de plom, un basament de columna i restes de parets.

Segons Amades, les petjades que tan freqüentment apareixen en molts llocs de la nostra geografia, havien tingut importància en l'esperit de les generacions pretèrites.

El fet d'estar envoltades de llegenda i misteri sembla que és un detall eloqüent per creure en el seu caràcter cultural.

En venerar l'empremta, hom venerava també la pedra que la contenia.⁵

5. AMADES, J., *Folklore de Catalunya, costums i creences*, p. 1.194.

Santuari de Caldes de Boí

S'han trobat vestigis que demostren que en temps romans ja existien termes a Caldes de Boí.

També en aquell lloc i des dels primers temps del cristianisme hi hagué un santuari sota l'advocació de la Mare de Déu de Caldes.

Diu la llegenda que la imatge fou amagada en temps de la invasió àrab i segles després la trobà un bou en un bosc proper.

Vora la primitiva capella, molt reduïda, hi havia la vivenda de l'ermità i una font d'aigua calenta. Els malalts, especialment reumàtics i afectes de malalties de la pell, hi acudien i es rentaven en una pila de fusta després de pregar demanant remei a la Mare de Déu.

L'anomenada del santuari s'estengué, i es féu necessari ampliar el temple i edificar un hostel —regit per una junta formada pels dos rectors més antics de la vall junt amb els tres principals propietaris—. fins que l'any 1877 passà a propietat particular traslladant-se la imatge a l'església del poble de Boí.¹

Segons els goigs:

*Diverses enfermedats
e innumerables danys,
coixos, tulits i trencats
curau en los vostres banys,
que per Vós lo Criador
tal virtut los ha donada.*

1. COY, A., *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, 1906, pp. 155-158.

Sant Salvador de les Borges Blanques

Situada a 3 quilòmetres del poble vora el camí de Cervià, el seu origen és molt antic.

Hem vist vora de la capella fragments de ceràmica romana, tègules, trossos de paviment i una pedra amb una cavitat excavada a la part superior que creiem que és una primitiva ara. Aquests vestigis justifiquen que hom cregui en l'existència d'un temple en aquell lloc en època pagana que posteriorment es cristianitzaria.

En una de les parets de l'ermita pengen nombrosos ex-vots.

Sant Misteri de Cervera

Els dos llocs més importants de pelegrinatge per als malalts "esperitats" de les terres lleidatanes són Santa Cecília del Tarròs i el Sant Misteri de Cervera.

El Sant Misteri és un *Lignum Crucis*. Es diu que un soldat el portà del saqueig de Roma de l'any 1525 i que, de pas per Martorell al sentir-se greument malalt, després de confessar-se, el va lliurar a mossèn Albesa. Posteriorment, al fixar aquest la seva residència a Cervera, va deixar la relíquia guardada a l'armari de la capella de sant Nicolau.

S'esdevingué que un dia quan el rector del Tarròs estava exorcitzant un posseït, el mal esperit parlà i digué que al *Lignum Crucis* autèntic era el de Cervera i no el que ell tenia.

Després de molts precis aquell capellà del Tarròs aconseguí que els preveres de Cervera accedissin a cedir-li un petit tros. El 6 de febrer del 1540 a l'intentar la partició, sorgí una gota de sang de l'estella a l'ensems que se sentia un gran tro. Els assistents esparverats cridarem: "Misteri!"

De llavors ençà, el 6 de febrer i el dia de la Santa Creu, els esperitats acudeixen a Cervera cercant remei.

Immens era el batibull de crits, contorsions i renecs que s'originava a l'hora dels exorcismes entre els malalts presents.

"Sou de tot lo infern terror", diuen els goigs referint-se al poder de la relíquia per fer sortir els mals esperits del cos.

BIBLIOGRAFIA:

- AMADES, J., *Costumari Català*, vol. I, p. 739-740, vol. V, p. 726.
DURAN I SANPERE, A., *Llibre de Cervera*, 1972, pp. 9, 225, 261, 397, 417, 418.
SERRA I BOLDÚ, V., *Calendari folklòric d'Urgell*, 1914, pp. 52, 53, 54.

Ermita de Santa Magdalena de Cervera

L'any 1235, apareix documentada l'església de santa Magdalena de Cervera al testament de Joan de l'Hospital i la seva muller, Ermensinda.

Serví de lazaret, com ho demostren documents de la primera meitat del segle XIV, en què es diu que era l'hospital dels leprosos

L'any 1467, estant Cervera apestada, segons el Consell de la vila havia estat hospital. Aquesta mateixa missió tingué durant les pestes del segle XVI.

La imatge, actualment desapareguda, estava situada al portal de l'església, damunt una mènsula amb representació d'un cap de diable.

En una visita que hi férem l'hivern de 1981, i parlant amb els veïns de Cervera, esbrinàrem que prop de l'ermita hi ha una font d'aigües salades amb propietats remeieres. En el mateix indret aparegué una ara romana.

BIBLIOGRAFIA:

DURAN I SANPERE, A., *Llibre de Cervera*, p. 213-217.

Sant Roc de Ciutadilla

Ermita actualment enderrocada que es trobava edificada al cim de la carena del seu nom. Encara que la seva ajuda havia estat sol·licitada pels veïns de la vila en totes les circumstàncies en què la pesta amenaçava la població, fou novament votat durant les epidèmies colèriques del segle XIX.

Segons els goigs:

*Com elevat centinella
la Vila, vós protegiu,
no tenint ningú record
l'inhumà còlera en ella,
no tenin ningú record
que en Ciutadilla hagi estat.*

Pels voltants del santuari s'ha trobat ceràmica ibèrica, romana i medieval.¹

1. AMPURIAS. *Notas de arqueología de Cataluña y Baleares*. II. Barcelona, 1962, p. 325.

Sant Crist del Cogul

El Sant Crist del Cogul, que formava part d'una altar lateral de l'església d'aquest poble de les Garrigues, era una talla d'influència gòtica del segle XVI.

Fou molt anomenat per l'aureola legendària que l'envoltava i per la veneració de què gaudia entre els comarcans.

Durant la passada guerra civil fou destruït. Actualment una reproducció ocupa l'altar major de l'església del poble.

Popularment encara es diu que és germà del Crist de Balaguer i del de la Granadella. Hom també creu que fou tallat del mateix tros de fusta que la imatge del de Balaguer i que encara en va sobrar un bocí suficientment gran com per permetre a l'escultor de tallar el d'Alcanó.

Quan una gran calamitat (sequera o pesta) flagellava la població, es treia pel terme per demanar ajuda. Així, el poble, arruïnat per causa d'una sequera de set anys de durada, va fer una treta i tot just retornat el Crist a l'església començà a ploure a bots i barrals. En una altra ocasió i també per les mateixes causes, fou invocat per catorze pobles comarcans, essent Sunyé el més afavorit per causa de la gran fe i humilitat dels precés del seu rector.

El drap que el cobria tenia propietats guaridores en qualsevol malaltia.

Diuen els goigs:

*Per aquesta santa imatge
cobren los malalts salut
i la terra més estèril
dóna curiossíssims fruits,
als pobres los sous ampara
i a tots un immens tresor.*

*En malalties i pestes
sou refugi dels comarcans
que ab pregàries penitentes
acudeixen per sos mals,
també en sequies horribles
acallau son trist clamor.*

Ermita de les Esplugues

Pertany al terme de Conques.

Es passa per un camí que travessa un pla anomenat "lo Mont" i s'arriba a l'ermita.

Tocant a l'ermita hi ha restes d'una antiga construcció —probablement un convent, doncs hi ha documents que així ho diuen—. A la vora de la construcció existeix una cova en la qual es diu que fou trobada la Mare de Déu.

L'edifici del santuari és espaiós i s'hi veu clarament un afegit posterior a l'antiga ermita. Això priva de saber si hi havia absis romànic. La porta principal, antiga, és molt agraciada i sembla del segle xv.

La Mare de Déu és romànica i es troba actualment a l'església de Conques.

Segons el record d'un nadiu, tocant a l'altar dedicat a la Mare de Déu, n'hi havia altres dos sota l'advocació de sant Sebastià i santa Llúcia, les imatges dels quals estaven pintades a la paret.

No se'n conservan goigs antics.

Era especialment invocada per afavorir les pluges i, per tant, evitar la sequera del camp.

No era freqüentada per malalts, segons la gent del país, però és del seu record haver vist a les parets molts ex-vots de cera.

Se celebra la festa el dilluns de Pasqua. A més també s'hi anava el dia de santa Llúcia i el dia de sant Sebastià.

Vegeu làmina VII.

Santuari de l'Obac d'Erinyà

Erinyà pertany al municipi de Serradell, al Pallars Jussà, i està situat al marge esquerre del barranc del seu nom. El topònim procedeix del llatí *Herinnianu*, derivat del nom propi *Herinnius*.¹

Davant del poble i a l'altra banda del barranc es troba el santuari de la Mare de Déu de l'Obac, coneguda també com del Remei.

Protectora en tota malaltia, a l'aplec del dia de l'Ascensió es reparteix entre els assistents coca i pa beneïts.

Els goigs dieuen:

*Remediau i dau descans
al devot que vos adora;
per los vostres goigs tan grans
donau-nos remei Senyora.*

Segons la tradició, la imatge la trobà un pastor sota una boiera. Va dur-la a l'església del poble, però la Verge tornà al lloc de la troballa, indicant així que era allí on volia la capella. El seu culte és, doncs, molt primitiu.

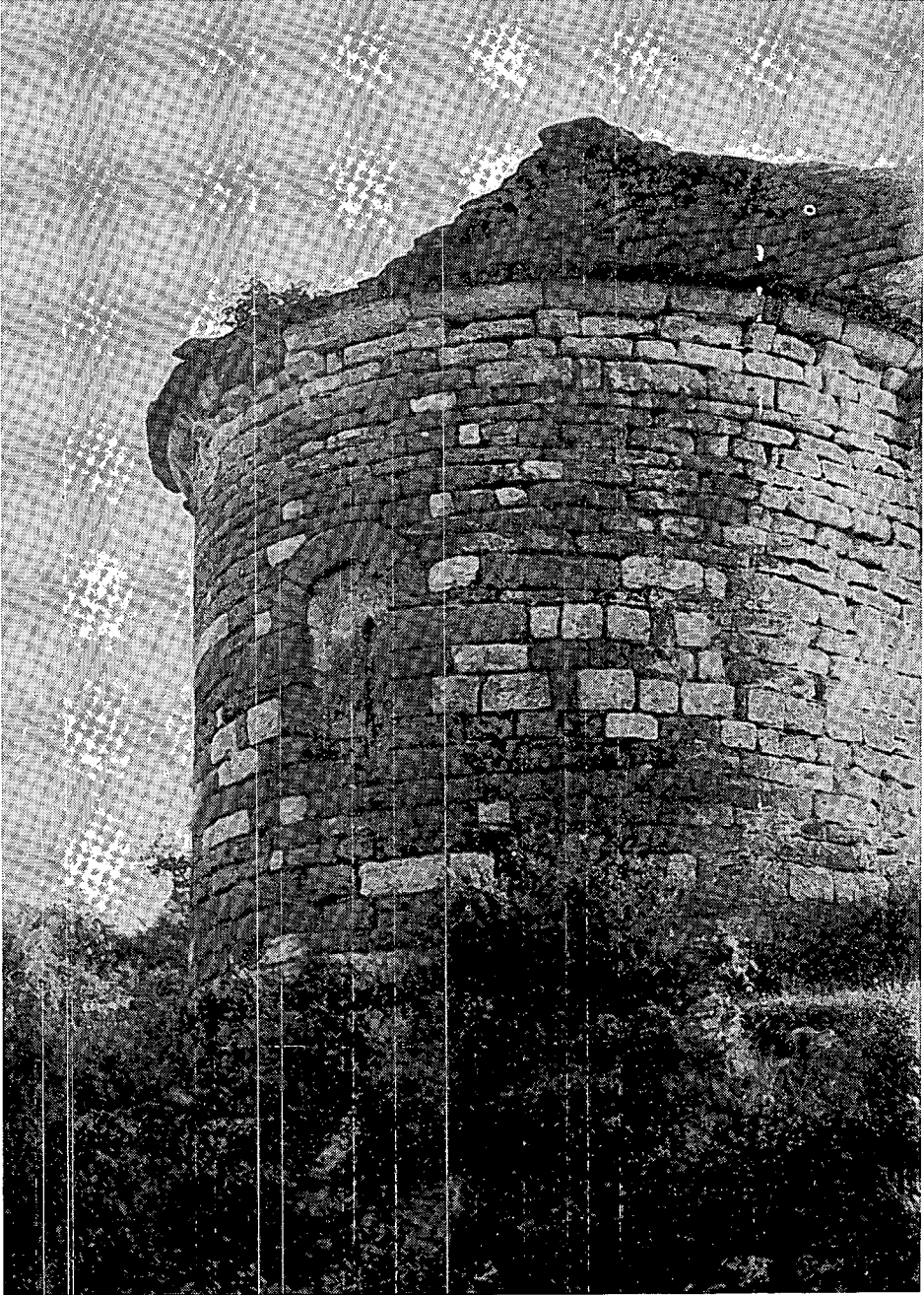
En aquells entorns hi ha algunes coves amb vestigis que mostren que foren habitades. Al capítol corresponent hem descrit el santuari prehistòric del Congost d'Erinyà, conegut popularment com l'Estacador del Diable.²

1. ALCOVER, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, p. 136, vol. V.

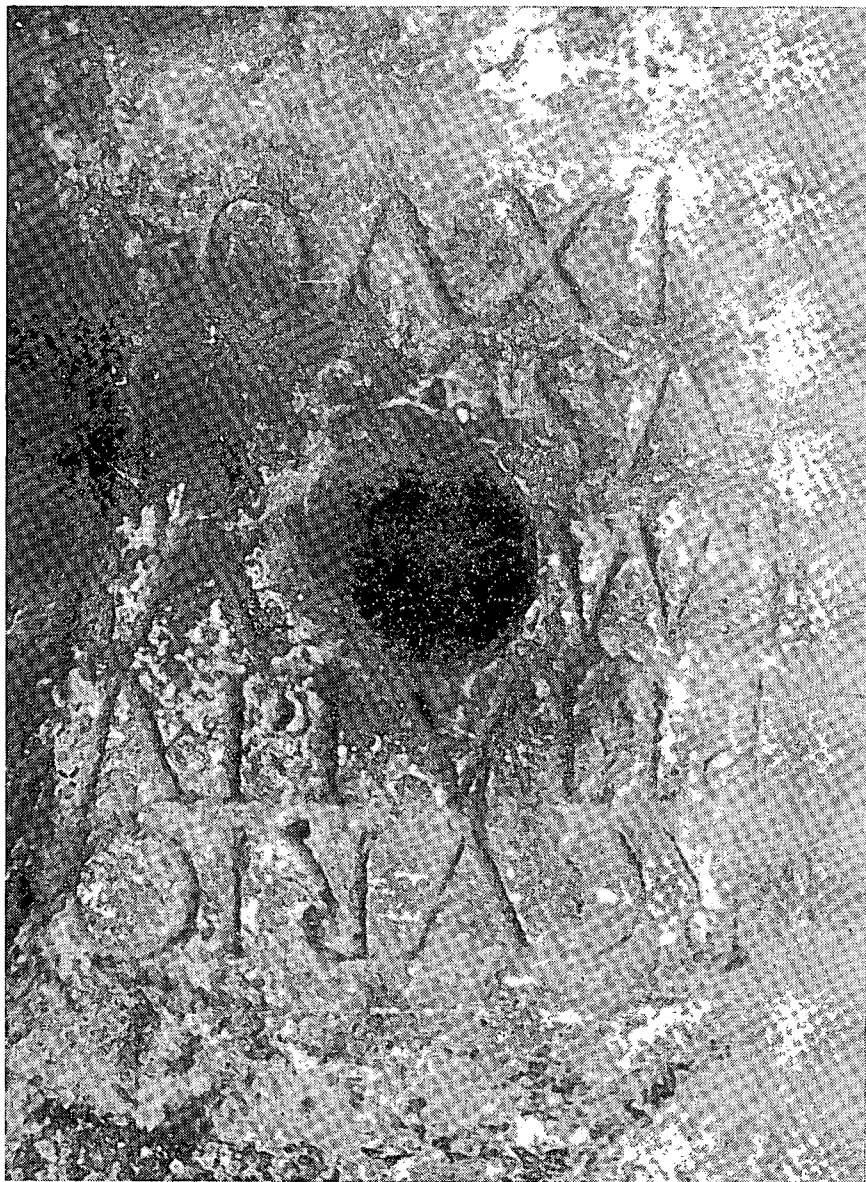
2. MALUQUER DE MOTES, J., *Investigaciones arqueológicas en el Pallars. I, La cueva de Torralla*, Zaragoza, 1949.

— *Investigaciones arqueológicas en el Pallars. II, La cueva sepulcral del Forat Negre de Serradell (Lérida)*.

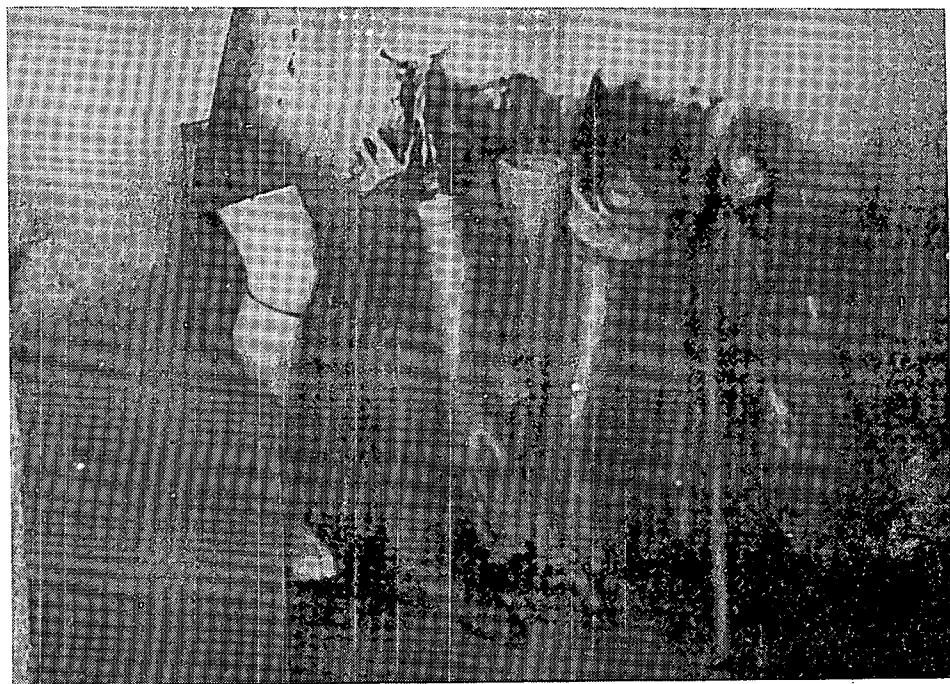
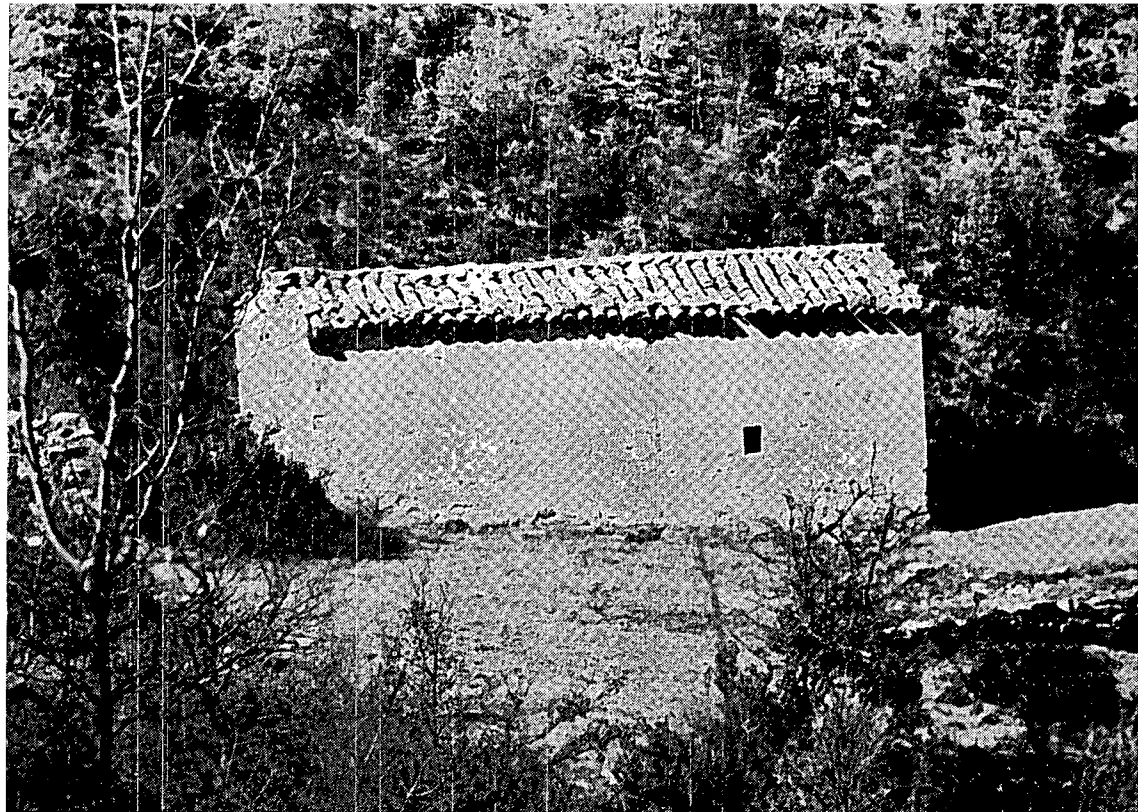
— *Investigaciones arqueológicas en el Pallars. III, La cueva de Les Llenes de Eriñá (Lérida)*.

Absis de l'Ermita de la Mare de Déu de Fabregada.

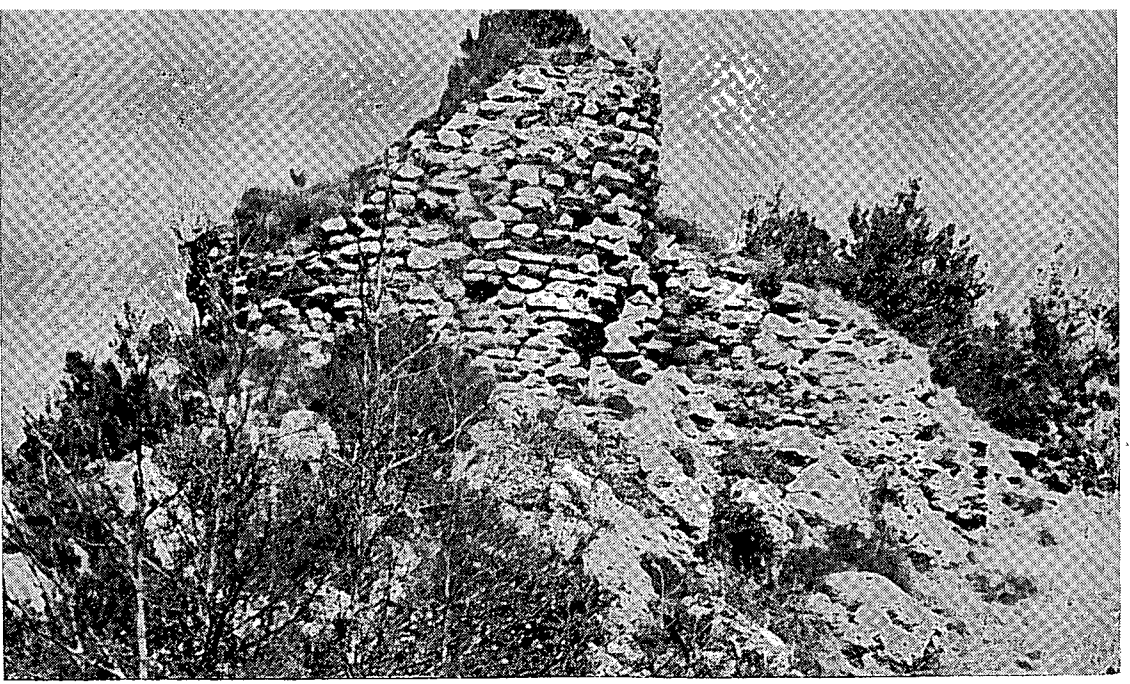

Isona. Santuari de la Posa.

Santuari de Castell-germà. Ex-vots.

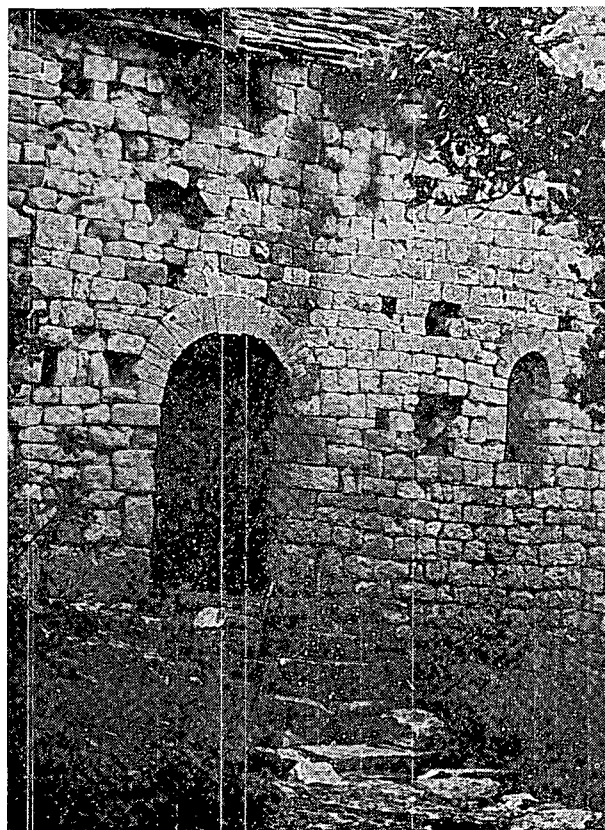
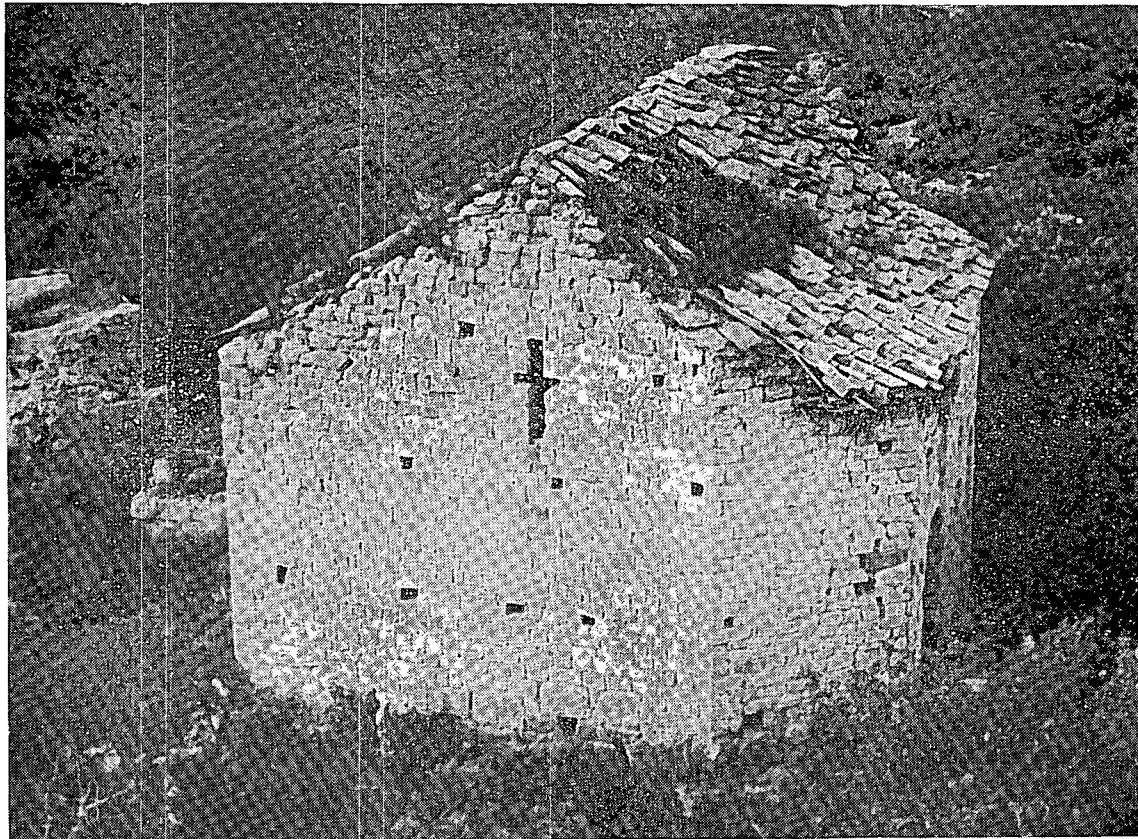
LÀMINA V

*Ruïnes de Castell-germà.
La tradició diu que fou en
aquest punt on existí el pri-
mitiu Santuari.*

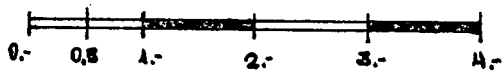
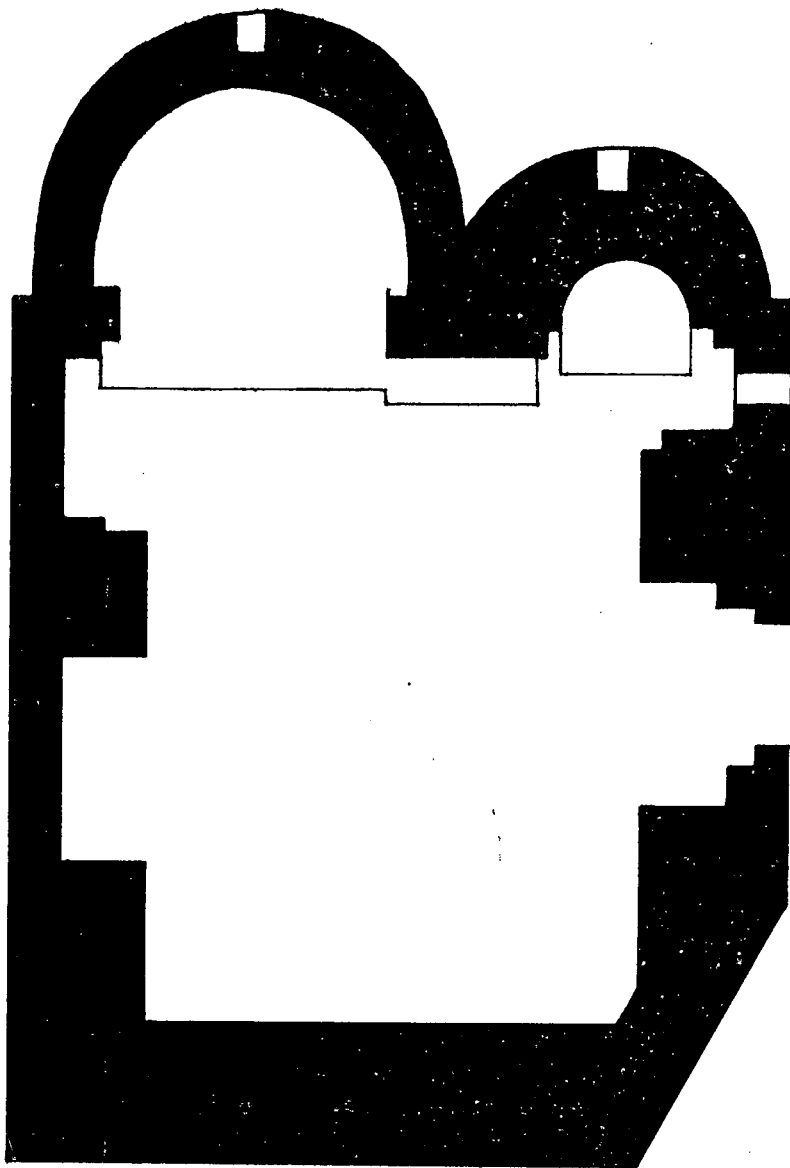

*Mare de Déu de
Les Esplugues (Conques).*

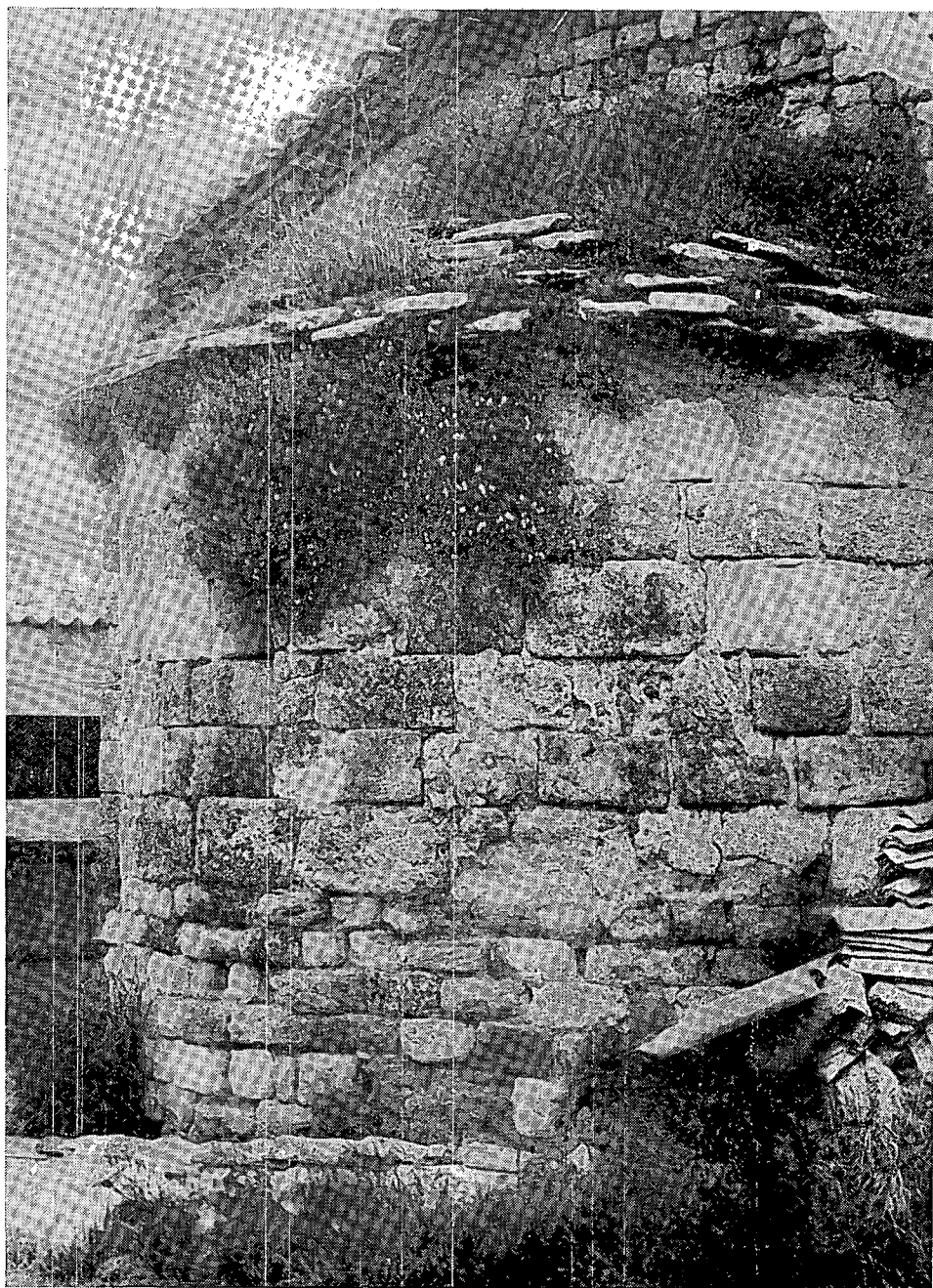

*Santa Linya.
Ermita de Sant Urbà.*

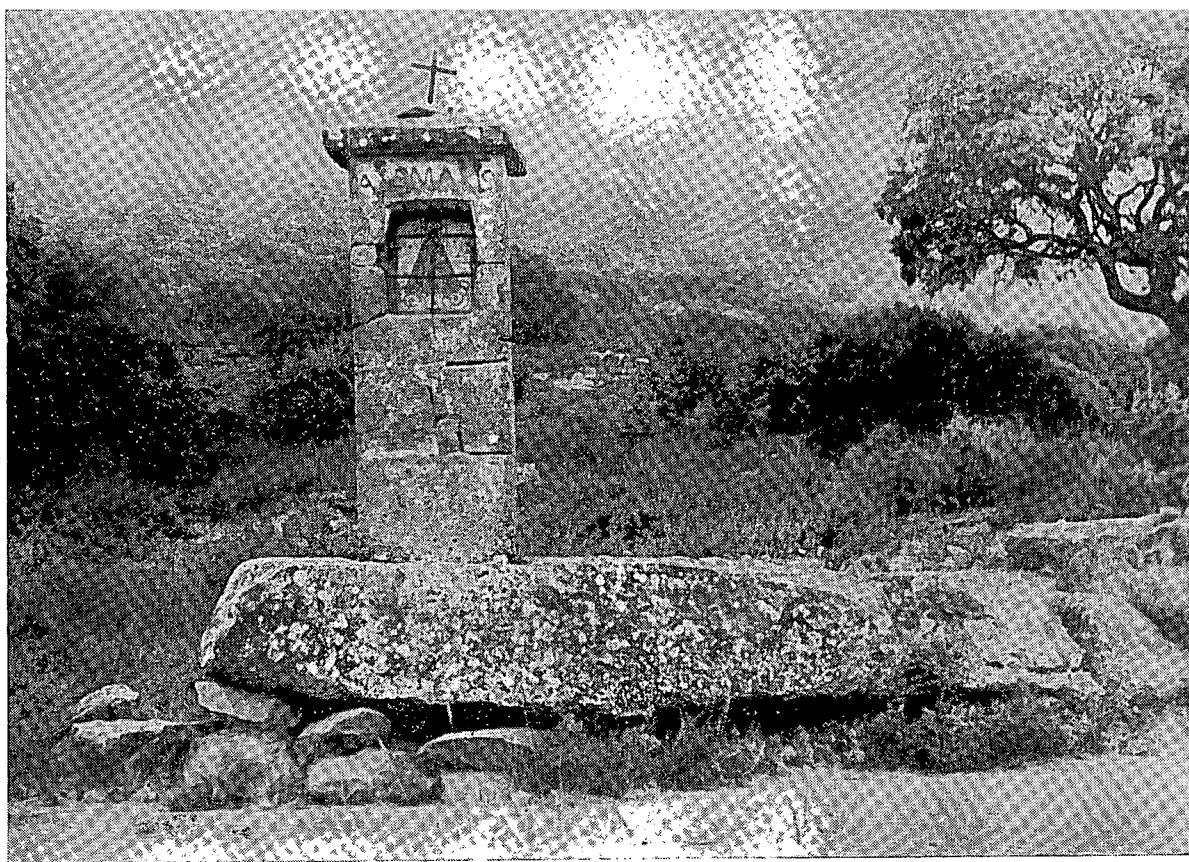
LÀMINA VII

Plànol de l'Ermita de Sant Urbà de Santa Linya.

Absis del Santuari de Sant Salvador de Santa Linya.

Refet. Roc de la troballa de la Mare de Déu.

Refet. Ex-vot.

LÀMINA X

Escut i làpida de la façana de l'Ermita de Sant Llobí de Millà.

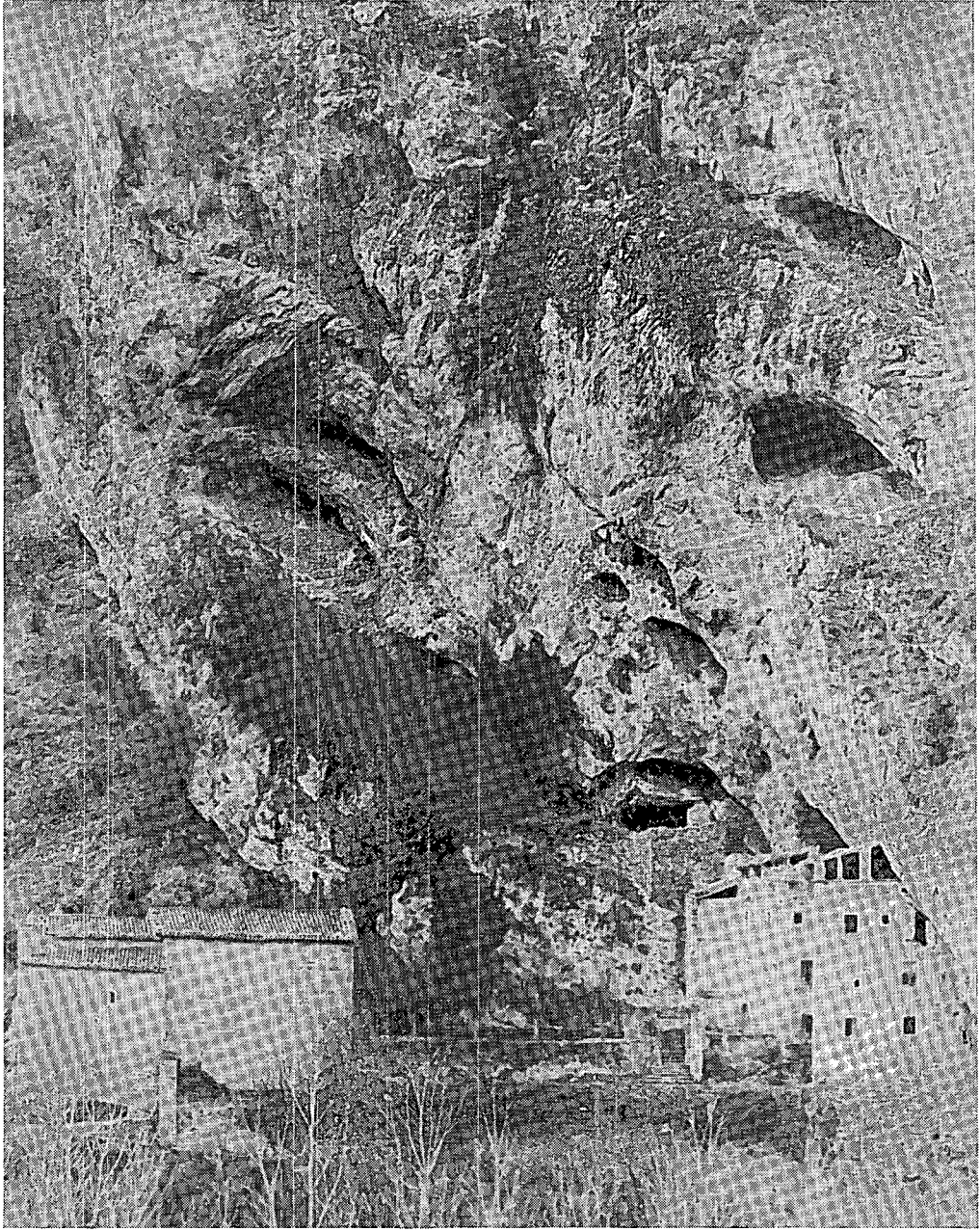

La Gorga. Roca amb forats excavats.

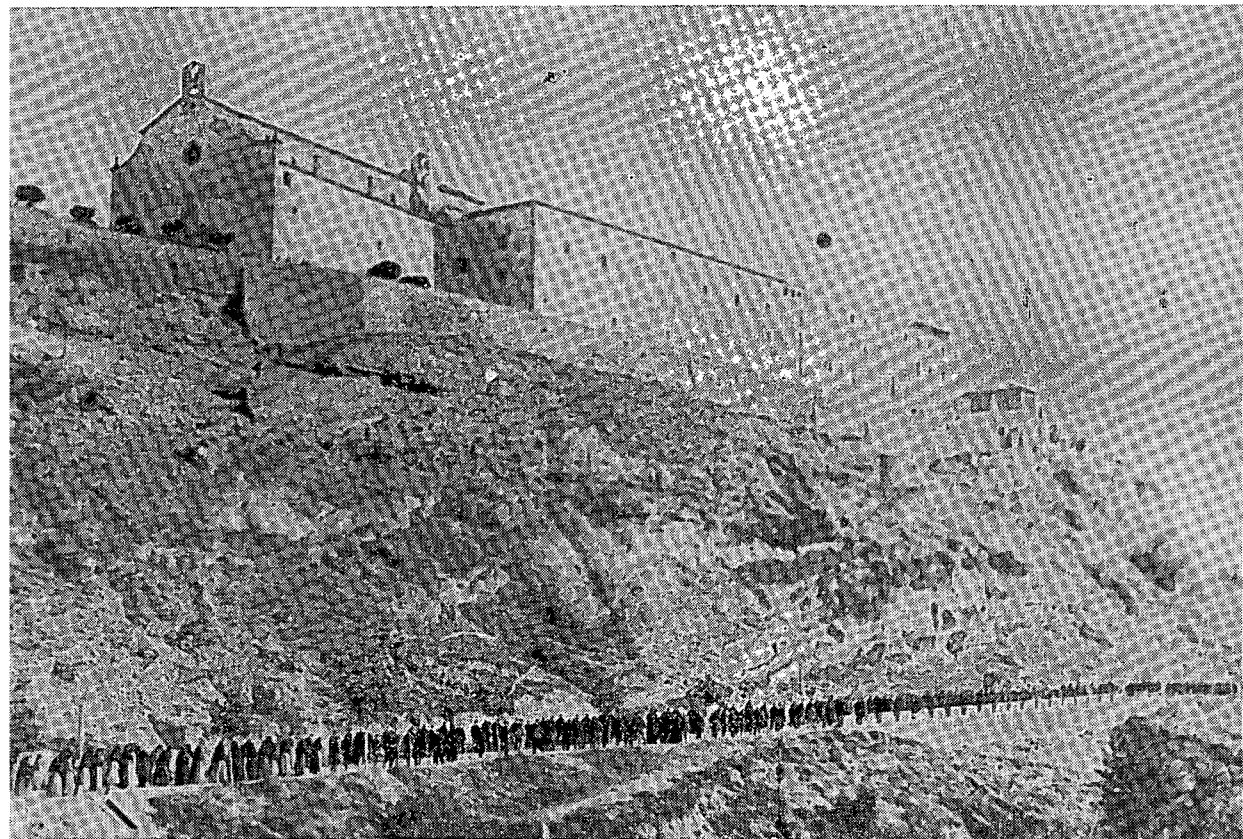

Mare de Déu de Cèrvoles (Os de Balaguer).

(Foto arxiu Mas)

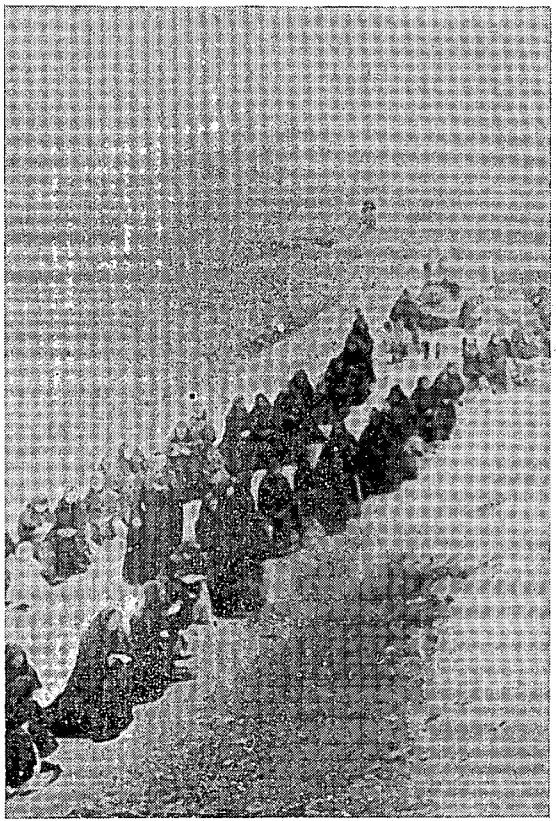

*Santuari del Salgar (Montsonís). Coves a l'empit de la serra.
Panoràmica des de l'abric prehistòric.*

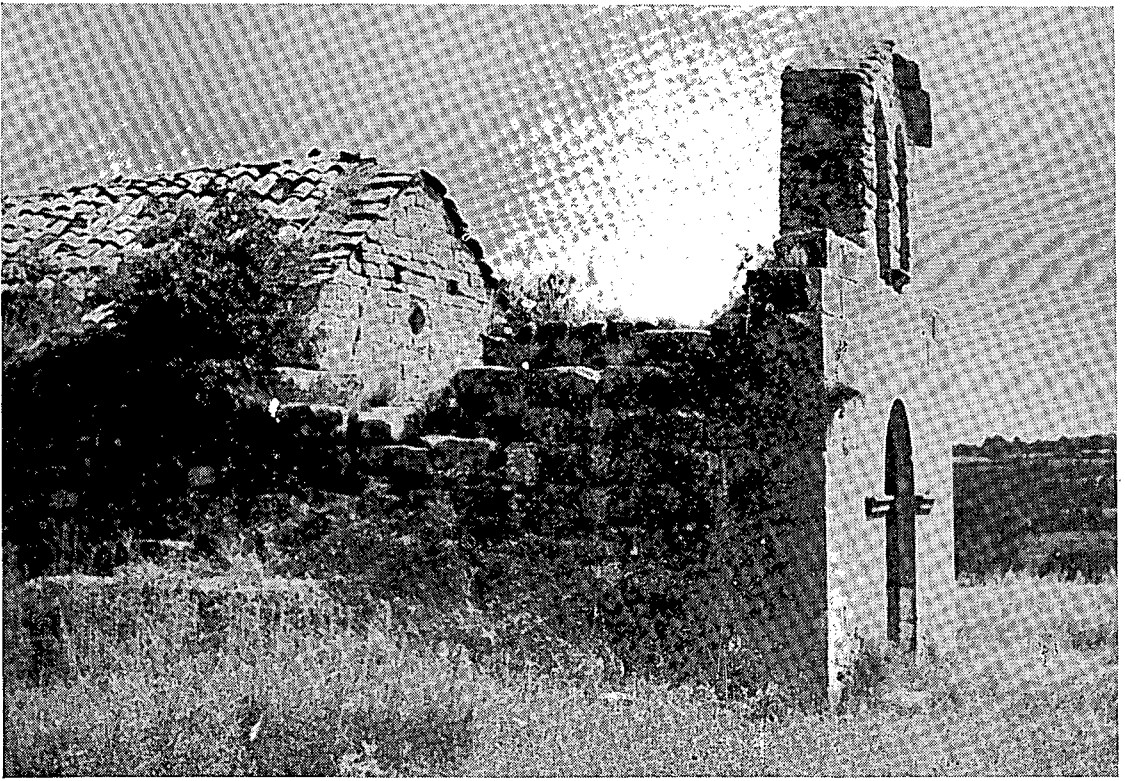

Sant Crist de Balaguer. Processó a l'any 1900. (Arxiu Monill).

*Pregària al Sant Crist de Balaguer
a les darreries del segle XIX.
(Arxiu Monill)*

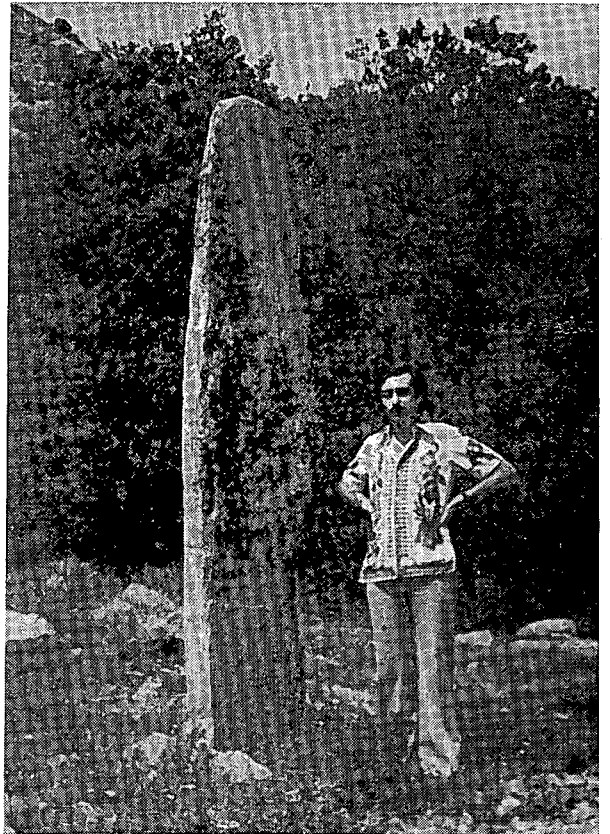

Arribada de pelegrins d'un poble de l'Urgell (Arxiu Monill).

Ermita de la Mare de Déu de la Vedrenya.

Gran pedra dreta plantada a terra en el paratge anomenat «Pedres Ficides», vora l'ermita de la Mare de Déu de la Vedrenya.

Santuari de la Roca d'Escart

Situat a l'est del poble d'Escart, al Pallars Sobirà, la capella es troba edificada sota una gran roca.

Hi ha referències de l'existència d'un castell ja al segle XI. L'any 1079, el comte Ermengol d'Urgell no aconseguí apoderar-se'n.

El 25 de novembre del 1080, el comte Artal fa donació al monestir de Gerri, entre altres, de l'església de Nostra Senyora de la Roca.¹

Segons la tradició la imatge fou trobada per un bou en una clivella d'aquelles penyes inaccessibles. En intentar els veïns edificar-li una capella en un emplaçament més adient, al camp de la Ferrera, la imatge retornà al lloc on fou trobada.²

Els pobles comarcans des de temps immemorial han acudit al santuari de la Roca en qualsevol malatia o calamitat essent especialment invocada per les parteres i dones estèrils:

*Pobra com rica la dona
fills obté de Déu per Vós,
vostre braç mai l'abandona
quan és en pas dolorós
si pregària vos ha adreçada
de son cor i de sa boca.*

L'origen del santuari de la Roca l'hem de cercar en antics cultes lítics. L'home primitiu divinitzà les roques i pedres com elements de màxim poder i solidesa.

1. COY, A., *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, p. 219.

2. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 321.

Santuari de Castell-germà

Pertany al terme del poblat de les Esglésies del municipi de Sarroca de Bellera, a la comarca del Pallars Jussà.

Segons tradició oral captada dels veïns del poble, la primitiva ermita fou bastida en temps immemorial al cim de la muntanya, prop del lloc on encara avui resten les romanalles d'una torre de guaita. Pels voltants s'aixecava el desaparegut caseriu de Perpinyà. S'ha transmés també de generació en generació l'anècdota que, a l'hora dels oficis, sortia el rector a la porta de la capella tot cridant: "Gent de Perpinyà! Si voleu oir missa ja podeu pujar!".

Actualment aquell paratge és conegut amb el nom de "Casalots", prou indicatiu de l'existència d'estatges en temps passats.

La popularitat del santuari és gran a la comarca com a protector de malalties i epidèmies. També les parteres troben auxili en llurs infantaments.

Segons els goigs:

*Molts malalts que ja's trobaren
a les portes de la mort
de vos salut alcansaren
i'ls donàreu dolç conhort,
puig que tota malaltia
per vós és de bon curar.*

*Sou especial protectora
de les mares i'ls infants,
vós sou l'Arca salvadora
dels jovers i dels ancians
puig, com sou de gran valia,
a tots allargau la mà.*

El flagell que representà la pesta en distintes èpoques, fou motiu de pregàries collectives al santuari de Castell-germà.¹

Al peu de la muntanya hi ha una cova coneguda com "Corral dels Casalots" que podria haver estat un habitacle prehistòric. El fet d'haver-se emprat com aixopluc pel bestiar durant segles ha esborrat töt possible vestigi. Un acurat estudi arqueològic ho aclariria.

Vegeu làmines V i VI.

1. *Goigs en honor de la Verge de Castell-germà que es venera en lo poble d'Iglésies*, Lleida, 1932.

Santuari del Fa

El Santuari de la Mare de Déu del Fa pertany al terme del poble d'Espui, a la vall de Cabdella, del Pallars Jussà.

Segons tradició, fou trobada per un pastor sota una roca al mateix lloc on posteriorment es bastí la capella. El pastor va portar la imatge a l'església d'Espui però, misteriosament durant la nit, retornà al lloc de la troballa indicant així que era aquell l'indret on volia rebre culte.

La talla romànica desaparegué l'any 1936. El 1892 fou enderrocada la primitiva ermita i es construí l'actual. L'aplec de l'1 de maig és molt concorregut.

El topònim Fa podria correspondre a emplaçament de culte antic.¹

Els ex-vots eren nombrosos (cors, pits, caps, cames, etc.). Actualment, l'ignorem el motiu, l'actual rector els ha retirat.

Diuen els goigs:

*Ja que per qualsevol mal
sou vós la nostra advocada,
socorreu-nos, Mare amada,
Consolau al trist mortal.*

1. MOREU-REY, E., *Els noms de lloc*, Barcelona, 1965, p. 88.

Santuari de la Corrodella

Situat a la serra del seu nom, en el terme d'Estadella, municipi de la zona aragonesa de l'antic comtat de Ribagorça.

L'any 1977 tinguérem ocasió de veure un capitell d'estil corinti, de marbre, aparentment d'època romana tardana i que, segons referències, procedia del santuari de la Corrodella.

Per aquest motiu hi vàrem fer una visita de prospecció. La titular és una verge trobada, malauradament destruïda en la guerra civil de 1936.

El pare Camós ens la descriu com una imatge de marbre, assegada en una trona, que a la vegada descansa sobre un carro. El mantell li baixa fins als peus; i el nen està mamant del pit dret.

Els aplecs se celebren el divendres de Dolors i per Pasqua de Resurrecció. En ells s'ofereix un panet i un plat de fesols a cada un dels assistents.

Molts són els elements de caire sobrenatural relacionats amb aquest santuari: prop del camí i aproximadament a mig trajecte del poble hi ha una roca amb una cavitat gravada, coneguda com a "peu de la verge". Diu la tradició que és la petjada deixada per aquesta quan, en dues passes només, pujà al lloc de la troballa.

Hi ha encara referències —Camós també ho citava— que, d'un dels carreus de la part esquerra del cambril, degotava un oli d'extraordinàries propietats guaridores.

En un àrea molt reduïda de terreny, precisament aquella en què la tradició estableix l'aparició de la Verge, s'han trobat uns rocs més o menys esfèrics, de tamany variable —els més grans són com una taronja—, formats tots ells per concrecions nuclears calcàries. La gent els coneix amb el nom de "coronetes", perquè, al partir-los d'un cop, les capes concèntriques que els formen, han estat interpretades des de sempre pels pelegrins com la representació d'una corona. Els devots les recullen i conserven pel gran poder de protecció que hom les hi atribueix.

En tot temps el santuari ha estat visitat per malalts procedents fins i tot, de llocs ben llunyans. Els ex-vots que pengen d'aquelles parets són variats i nombrosos.

Com veiem ens trobem amb uns elements essencialment significatius:

1. La presència del capitell.
2. El fet que la trona estigué col·locada sobre unes rodes de carro.
3. La circumstància de l'oli guaridor.
4. La llegenda del peu de la Verge.
5. Les coronetes.
6. Per últim, les proporcions i característiques del temple. Sorprenen que en un indret tan apartat i solitari, situat en un punt molt muntanyós, hi fos bastida una església tan gran. La seva planta basílica, de perímetre rectangular amb tres naus separades per grosses columnes, resulta insòlita.

Creiem que tots aquests detalls són suficientment significatius per evidenciar l'existència en aquell indret i des de temps molt reculats d'un culte a la *Magna Mater* o deessa Cibeles de les religions mediterrànies.

En són indicis fonamentalment demostratius:

- a) El fet que les primeres representacions de la Cibeles fossin simples pedres sense esculpir i no massa grans.
A la Corrodella ens trobem amb les coronetes.
- b) La deessa Cibeles es representa generalment asseguda en una trona i, aquesta, sobre un carro. Va coberta amb un mantell i quan té un nen sobre els genolls simbolitza la fecunditat humana. La descripció del pare Camós encaixa perfectament amb aquesta. Pensem que l'artista que l'esculpí ho féu inspirant-se en una imatge anterior pagana.
- c) Les festes a la Cibeles es realitzaven durant l'equinocci de primavera, iniciant-se amb planys fúnebres i finalitzant amb l'alegria de la Resurrecció.

Els dos aplecs del santuari de la Corrodella coincideixen també en aquesta circumstància: divendres de Dolors i Pasqua de Resurrecció.

Possiblement, el temple que ha perdurat fins ara coincideix amb la basílica paleocristiana (naturalment molt modificada durant el pas dels segles) i és el resultat de la cristianització en aquells temps d'un temple pagà allí existent.

Segons els goigs:

*En vos, clemente acogida
hallan los más afligidos,
sanáis mudos y tullidos,
a los difuntos dáis vida
y la dolencia mayor
sabéis, Virgen, corregirla.*

Sant Blasi de la Floresta

La Floresta, que antigament era la part comtal del desaparegut poble de Castellots, té per patró sant Blai (a les terres lleidatanes més conegut per la forma arcaica Blasi).

Sant Blai és advocat contra el "mal de coll i de gola" i molt venerat des de temps molt reculats.

Segons la tradició, era metge de Sebast (Armènia) on es féu famós per les seves curacions miraculoses. Nomenat bisbe d'aquella localitat, morí màrtir l'any 316.¹

Quan era conduït a la presó, una dona li mostrà angoixada el seu fill agonitzant per haver-se ennuegat al empassar-se una espina. Sant Blai el guarí i d'ací prové el seu patronatge pels malalts de la gola.² El veïnat del Pla d'Urgell i les Garrigues feien cap, cercant remei, a l'església de Castellots.

En el llibre parroquial del segle XVIII es llegeix: "Ad futuram Reis Memoriam. Dia 9 de Agost de 1761 se entrega al Rector de Castellots un anell que per promesa donaren al gloriós St. Blasi per haver enviat la relíquia al poble de Belianes haon se trobave Balsells sense esperances de vida dimanat de un mal gra en la part del coll i gola. Se reclama al gloriós St. Blasi oferint-li sa mullé Balsells y Esqué lo anell sil librave de aquell treball y conseguí la salud. Y pera que conste se anoten en est quinqu libris de la parròquia vuy dia de la fecha. Manuel Alsinet Rector de Castellots."³

Vegeu làmina XIX,

1 i 2. *Enciclopedia Universal Ilustrada*, Espasa-Calpe, vol. VIII, p. 1.116.
3. *Arxiu Parroquial de Castellots*.

Santuari de Nostra Senyora de Sant Jaume

Pertany al terme de Fórns de Cadí a la vall de la Vansa, comarca de l'Alt Urgell. Es diu de Sant Jaume perquè el 25 de juliol s'hi celebrava fira i aplec. L'ermita, que sofrí desperfectes l'any 1936, conserva interessant absis romànic. La llegenda ens diu que la imatge fou trobada per uns pastors de la Vansa a la font les Passarelles que brolla en aquell indret, indicis evidents que el culte en aquell santuari és molt reulat. La Mare de Déu de Sant Jaume ha estat particularment invocada pels malalts dels pobles de la rodalia. Eren molt abundants els ex-vots que hi havia penjats.

A l'aplec principal del 25 d'abril, dia de Sant Marc, era obligatòria l'assistència pels veïns de Fórns i Cornellana, almenys un membre de cadascuna de les famílies. La casa que no hi acudia pagava una lliura de cera. Les trementinaires de la comarca, li tenien molta devoció.

BIBLIOGRAFIA:

FONT I RIUS, J., *Collecció de Goigs «Santa Eulàlia»*, núm. 26, Barcelona, 1959.

Santuari de Sant Martí de Gessa

Es troba situat en el terme del poble de Gessa, a la Vall d'Aran, a la dreta del barranc de Corilla i al peu de la serra de Sant Martí.

Sant Martí és principalment protector de coixos i contrets.

També se li ha atribuït un poder especial contra el diable, poder que és va estendre a les ferradures degut a que el Sant és defensor de les bèsties de peu rodó. D'ací que hom pengi ferradures al darrera de les portes per tal d'esquivar els endimonia-ments. La vàlua màgica i protectora que hom atribueix a la fer-radura és indubtablement molt anterior al cristianisme. Per raó de semblança, el poble estableix una influència llunar damunt la ferradura.¹

L'any 1882, Maurice Gourdon descobrí en el santuari de Sant Martí de Gessa el fragment inferior d'una ara romana de marbre blanc amb la inscripció: «L(vcivs) Pom(peivs) / Pavlinia/nvs V(otvm) s(olvit) l(ibens) m(erito)», que equivaldria a: «Luci Pompeu Paulinià (dedica aquesta memòria a...) (i) compleix agraït el seu vot pel benefici rebut».

Segurament la part superior de l'ara contenia el nom d'una divinitat.²

Aquest testimoniatge d'antigor de l'indret com lloc de culte, es veu notablement incrementat observant el seu emplaçament troglodític.

1. AMADES, J., *Costumari català*, vol. V, pp. 686-687.

2. LARA PEINADO, F., *Epigrafía romana de Lérida*, p. 171.

Santuari de Montgarri

El santuari i hospital de la Mare de Déu de Montgarri es troba situat a 1.645 m. d'alçada a l'esquerra del riu Noguera Pallaresa i pertany al poble aranès de Gessa.

El seu emplaçament és força estratègic ja que té comunicació amb la Vall d'Aran pel Pla de Beret, amb la Vall d'Aneu per Alòs de Gil i amb França pels ports de l'Orla, Gireta i l'Aulà. Aquest és el motiu que per l'aplec del 15 d'agost hi fessin cap pelegrins de totes aquelles contrades.

La primitiva capella fou fundada l'any 1117. L'actual és del Renaixement.

La tradició diu que l'origen del culte és la troballa miraculosa d'una imatge de la Verge per un bou.

Molts dels devots, especialment els francesos, arribaven al santuari el dia abans de l'aplec. Les dones dormien dins de l'església tancades amb clau que guardava el capellà.¹

Els ajuntaments dels pobles comarcans obsequiaven els assistents amb pa, formatge i vi servit en pitxelles d'argent. Finalitzada la cerimònia religiosa i amb la fi de recaptar diners per tal d'atendre el culte del santuari, s'encantaven les ovelles i àdhuc alguna vaca, que els romeus havien ofert a la Verge. Generalment, era el mateix pelegrí que l'havia ofrenat qui tornava a recuperar-la.

Segons els goigs:

*L'estranger i l'espanyol
vénen de remotes terres
a buscar en Vós consol;
a les nostres valls i serrés,
de pesta, de fam, de guerres,
i del pecat delliureu.*

1. AMADES, J., *Costumari català*, vol. IV, p. 842.

Santuari de Tauladella

El santuari de Santa Maria de Tauladella es troba al terme del poble de Gra, a la Segarra, vora la primitiva ermita s'establí un monestir femení. Hi ha una llegenda que diu que el senyor del Castell de les Sitges, festejava la muller d'un dels vassalls. Al no poder aconseguir els seus propòsits, engelosit, féu matar el marit. Fou la vídua qui aleshores, angoixada, instaurà la comunitat de la qual fou primera abadessa.

La congregació desaparegué quan arribà la desamortització, contribuint a la destrucció de les dependències monacals la coneguda «batalla de Gra» del 12 de juny de 1837, durant la primera guerra carlina.¹ Actualment només resten les ruïnes del temple dels segles XIII-XIV. Del seu culte ningú no en té record.

Allò que sí és indicatiu de l'origen del santuari és el fet que en un tossal situat a pocs metres de la capella, apareguessin vestigis d'un poblat ibèric i, sobreposats, altres de molt importants d'època romana. Un veí del poble, cultivant aquelles terres, trobà una mà que creiem que es tracta d'un ex-vot d'època romana. Altres peces es conserven al museu de Guissona, d'entre elles un rellotge de sol.

Vegeu làmina XXI.

1. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. VIII, p. 189, Barcelona, 1975.

Ermita de Sant Antoni de la Granadella

Situada prop del poble i vora el camí del Soleràs, des de temps immemorial ha estat lloc de pelegrinatge dels malalts dels llocs veïns.

Diuen els goigs:

*No sols usau de clemència
curant de cualsevol mal,
curau de tota dolència
i de la pesta infernal,
del dit foc de sant Antoni
vullau-nos sempre guardar.*

El dia de l'aplec, era repartit entre els assistents pa beneït de virtuts remieres.

L'oli de llàntia del Sant, era emprat en les malalties de la pell.

Joan Amades creu que la festa de sant Antoni representa vestigis de cultes primitius.¹

Nosaltres en una prospecció que férem pels voltants de l'ermita, tinguérem la sorpresa de trobar formant part d'una antiga espona una insòlita peça que creiem de molt interès.

Es tracta d'un carreu de sauló de forma prismàtica que porta gravada en una de les cares una figura humana de 23 centímetres d'alçada representant un home nu amb l'avantbraç esquerre aixecat i la mà oberta. Té el cos en posició frontal i el cap girat lateralment. Sota els genolls es veuen dues ratlles segurament indicatives d'algun ornament.²

1. AMADES, Joan, *Costumari Català*, vol. I, pp. 467-545.

2. CAMPS SURROCA, M. Dolors, *Ex-vot prehistòric inèdit*. Treball de fi de curs presentat a la Càtedra d'Història de la Medicina de Barcelona, abril del 1978.

A les nostres terres, no trobem altra semblança amb aquesta escultura que l'estela de Preixana que reproduïx un guerrer i que segons Maluquer, pertany al Bronze Mitjà (1500-1250 anys. a C.).³

Pensem que la figura de la Granadella podria ésser un ex-vot de l'època cita, exponent de l'existència, des de temps prehistòrics, d'un santuari en aquell paratge.

És molt interessant el fet que la superfície de la figura està decorada amb un puntejat el qual ens fa pensar en una representació d'un malalt de la pell, la qual cosa ens sorprèn, perquè desconexiem fins ara la representació d'una malaltia cutània en una pedra.

Vegeu làmina XVII.

3. MALUQUER DE MOTES, J., *La estela de la Edad del Bronce de Preixana, Lérida*, en homenaje a don José Esteban Uranga, Pamplona, 1971, pp. 475-481.

Santuari de Sant Jaume de la Granja d'Escarp

Es troba enlairat en un turó situat a uns dos quilòmetres del poble al marge esquerre i aigües avall del riu Segre.

Al costat de l'ermita hi ha una cova on, segons la tradició, sant Jaume va aturar-se a reposar, anant de pas per aquells paratges.

La terra d'aquella cova ha estat utilitzada tòpicament en tota mena de ferides per les virtuts cicatritzants que hom li atribueix. El fang resultant de pastar-la amb aigua és emprat com antiinflamatori en l'intertrigen ("escaldat").

A la vora del santuari han aparegut vestigis d'un poblat de l'Edat del Ferro. A més a més, a la Punta del Fòrtí, altell que domina l'actual cementiri de la vila, hi ha les restes del poblament ibèric més extens de tot el Baix Segre.¹

1. AMPURIAS. *Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares*. II. p. 326. Barcelona, 1962.

Santuari del Camí

El santuari de la Mare de Déu del Camí es troba situat a 500 metres del poble de Granyena de Segarra. L'actual temple, ampliat, amaga els vestigis del primitiu que probablement seria del segle XI, ja que en aquell temps *Castrum Grannana*, era un important punt fronterer del comtat de Barcelona amb els dominis àrabs.¹ A aquesta època deu correspondre la llegenda que parla d'una mora convertida al cristianisme per la intercessió de la Verge del Camí. El fet és representat en un quadre que es conserva a l'ermita.

Com a protectora dels caminants, aquests en passar per davant de la capella, no deixaven mai de fer oració i llançar una moneda, o almenys una pedreta, a través d'un reixa, en un bacina col·locada a l'efecte.

A la Mare de Déu del Camí, advocació molt remeiera, hi acudeixen, segons els goigs, els veïns de Montornès, el Mas de Bondia, Granyanella, Gramuntell, la Curullada, Cervera, la Guàrdia i Albió. També parlen que Balmes hi pelegrinà cercant remei.

Altra estrofa diu:

*Contra les febres ardents,
contra pesta i tempestat,
és vostre nom implorat
amb efectes convincents;
contra tot mal i dolor
sou medecina provada.*

Segons la tradició, la imatge fou trobada per un pastor. L'aplec és el dijous següent al vuit de setembre i era conegut com "lo Capítol".²

1. ROCAFORT, C., *Geografia General de Catalunya, província de Lleida*, p. 402.

2. Id., íd.,

Vora l'edifici hem vist vestigis de la calçada antiga que seria la que passant per Sant Pere el Gros de Cervera (conegut també com Sant Pere del Camí) enllaçaria amb un altra més important que seguia la vall del riu d'Ondara.

Aquests cultes "del Camí" són record de les antigues divinitats protectores dels caminants dels temps romans. Als voltants de Sant Pere el Gros han aparegut vestigis ibèrics i romans, entre ells un ara votiva trobada a l'interior de l'esglesiola. Al mateix indret, brolla una font d'aigües medicinals.³

3. DURAN I SANPERE, A., *Llibre de Cervera*, p. 103.

Santuari de la Bovera

El santuari de la Mare de Déu de la Bovera es troba situat en un tossal del terme de Guimerà a la dreta del riu Corb.

L'any 1195, Pere de Tàrrrega fundà un monestir cistercenc femení vora una antiga ermita allí existent. El 1237, la comunitat fou traslladada a les noves dependències de la Vallsanta.¹

Segons tradició, la imatge la trobà un pastor de bous en una alzina.

Vora l'ermita de la Bovera han aparegut vestigis de poblament de les èpoques del Bronze, ibèrica i romana.²

Diu una llegenda que la "Roca Berdagà" emplaçada en aquells paratges era punt de reunió de bruixes.

Molt interessants i demostratives de l'arcaisme del culte de la Bovera són les estranyes manifestacions de fe que durant segles el poble ha realitzat en aquell lloc. En qualsevol calamitat es feien unes pregàries especials en les quals intervenien els diversos estaments del poble en grups de set: set sacerdots, set fadrins, set casats, set pagesos i set menestrals. Les dones també s'agrupaven en grups de set. Aquestes processons eren formades per gent de les Garrigues, la Segarra, l'Urgell i la Conca. Excepte els sacerdots, tots els assistents anaven descalços i vestits tan sols amb una túnica de roba de sac i no podia anar-se cobert de cames i cuixes; més primitivament, les dones portaven els pits descoberts. Es caminava amb lentitud, els braços en creu i una canya a cada mà, al ritme d'una cançó molt monòtona.³

1. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. III, p. 787.

2. DUCH MAS, Joan, «Ilerda», 1976, vol. XXXVII, p. 217.

3. AMADES, Joan, *Costumari Català*, vol. II, p. 695; vol. V, pp. 40 i 277.

Per demanar salut per a algun malalt o més freqüentment en sollicitud d'un bon part, es feia una novena dirigida per set donzelles i una vídua.

Diuen els goigs:

*Lo devot que en vós confia
cada dia,
troba amparo i favor,
i invocant-vos de bon cor
si porfia
de tota pena i dolor
lo deslliurau Reina pia.*

Mare de Déu del Claustre de Guissona

La Mare de Déu del Claustre és la patrona de Guissona i dels pobles de la comarca.

De culte molt reculat, passà a ésser titular de l'antiga canònica agustianiana de Santa Maria que fou consagrada l'any 1099 per sant Ot. A la fi del segle XIV esdevingué col·legiata amb pervivència fins a meitat del XIX.¹

És especialment invocada pels parts i malalts "obsessos". A la processó, celebrada en la seva festa el dia 8 de setembre, hi actuava un ball de bastons.

Segons els goigs:

*Los obsessos desgraciats
que lo remey sollicitan
en lo Claustro sius visitan
per Vós se veuen librats;
puig al dimoni arracona
vostre poder senyalat.*

*En lo part més perillós
la casada experimenta
vostre amparo que la alenta
en lance tan dolorós;
prodigis tals amontona
aqueix Cel tan estrellat.*

Guissona té l'origen en un nucli de poblament hallstàtic que posteriorment s'iberitzà. En època romana fou l'important municipi de *Iesso* del qual han aparegut nombrosos vestigis. En una de les inscripcions aparegudes, es fa referència a la creació d'uns banys públics.²

1. PLADEVALL, A., *Col·legiata de Guissona*, Gran Enciclopèdia Catalana, vol. VIII, p. 330. ROCAFORT, C., *Província de Lleida*, Geografia General de Catalunya, pàgines 405-413.

2. COLOMINAS, J., *Poblado ibérico de Guissona*, «Ampurias», III, 1941, pàgines 35-38. LARA PEINADO, F., *Lérida romana*, 1973. LARA PEINADO, F., *Epigrafía romana de Lérida*, 1973.

Santuari de la Posa

El Santuari de la Posa pertany al terme d'Isona, a la Conca de Tremp. Es troba vora l'antic camí de Sant Romà a Llordà i pot localitzar-se a la fulla número 290 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, als 42° 7' 2' 28" de latitud i 4° 46' de longitud.

L'actual construcció és ampliació de l'anterior. Del primitiu edifici en resta l'absis visible des de l'interior d'un dels estatges de volta de pedra que, recolzats a la capella, encara perduren.

Antigament hi havia residit un capellà encarregat del culte del santuari.

A més de la titular són també venerats al temple, sant Sebastià i sant Roc, protectors de la pesta i tot mal contagiós.

A la comarca, els afectats de qualsevol malaltia important o perillosa, allí acudeixen cercant remei.

*Ab devoció fervorosa
qualsevol que ha demanat
lo consol ha alcansat
i troba la medicina;
acudint en esta Piscina
que a tots és profitosa.*

Com en totes les advocacions de culte arcaic, també a la Posa ens trobem amb la tradició de la troballa de la imatge en aquest cas a Sant Antolí i que portada a l'església parroquial, desaparegué per eixir precisament al lloc on volia ésser venerada.

L'altar de l'ermita és un bloc de marbre en el qual es veu la inscripció:

...ERCVRIO
...PITALLV
...IM...V
...IVSO
EXVO

Lara Peinado dona la interpretació i traducció següents:

(M)ERCURIO/ (HOS)PITALI V(IATORI)/ (MAX)IM(VS) V/ (ITEL)IVS
d(EDICAVIT)/ EXVO(TO).

Que equivaldria a:

“A Mercuri, protector de l'hospitalitat i dels viatges (li dedicà aquest monument) complint el seu vot Màxim Viteli.”

L'epígraf sembla dels inicis del segle III.¹

Vegeu làmina II.

1. LARA PEINADO, F., *Epigrafía romana de Lérida*, 1973, pp. 201-202.

Santuari de l'Horta d'Ivars d'Urgell

Als afores del poble d'Ivars d'Urgell es troba el santuari de la Mare de Déu de l'Horta. La primitiva imatge era romànica i, segons tradició, fou trobada per un pastor a la soca d'un om. Portada en processó a l'església parroquial, a la nit retornà al lloc de la troballa.

El santuari ha estat freqüentment visitat per malalts de tota mena. Segons els goigs:

*Molts malalts per Vós curats,
de diferents malalties,
vos visiten tots els dies,
agraint vostres bondats;
i a vostres plantes postrats,
vos afereixen sos vots.*

* * *

Preixana, també a la comarca d'Urgell, tenia ermita a la Verge de l'Horta, possiblement bastida durant les pestes del segle XVI.

Actualment en ruïnes, a la façana hem vist una làpida que diu:

«Dorotea Bas, los ossos sepultats té vui dins mi perquè de pesta morí y no està entre los demás cosos. — 1651. — Novembre als 18”.

Recordem que a Bellpuig i als pobles de la rodalia va haver-hi l'any 1599 una mortífera epidèmia de pesta que retornà el 1651 i 1652.^{1,2}

Vegéu làmina XXXII.

1. LLADONOSA, J., *Noticia histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*, p. 210.

2. DURAN I SANPERE, A., *Llibre de Cervera*, p. 399.

Santuari de Sant Joan de Juncosa

El lloc de Juncosa, a les Garrigues, té l'origen en l'antic poble d'Ortó que fou repoblat l'any 1181 per Guillem de Cervera.¹

El 1223, a l'ésser adquirit pel monestir de Poblet, apareix ja amb l'actual nom de Juncosa.²

Està situat en la Vall Major per on passava el camí romà de Lleida a Reus per Sarroca, el Soleràs i els Torms.

A 1 quilòmetre del poble hi ha l'ermita de sant Joan. És molt interessant ja que es troba construïda dins d'una gran balma.

Creiem que l'actual santuari és la continuació d'un altre molt antic radicat en aquell mateix punt. El paratge és molt adient per habitacle primitiu i considerem molt significatiu el fet que estigui sota mateix de la roca.

A més hi ha la llegenda, de sentit molt reculat, que ens parla d'una campana d'or enterrada pels "moros".

Gran quantitat d'ex-vots penjats en una paret demostren la tradició remeiera de la capella. L'aigua que degota d'aquelles roques és recollida en una pica i emprada per rentar els ulls dels malalts, ja que és creença que gaudeix de propietats guaridores en qualsevol malaltia oftàlmica.

Diuen els goigs:

*Eixa vila de Juncosa
us guarda gran valiment
puix en ella constantment
heu estat sempre joiosa,
puix sempre ens haveu lliurat
de malalties i horrors.*

1. i 2. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol X, p. 257.
Vegeu làmina XVIII.

Santuari de Butsènit

El santuari de Butsènit està situat al marge dret del Segre, a sis quilòmetres de Lleida, vora l'antic camí d'Alcarràs.

Fou del terme de Rufeia fins que va despoblar-se aquell lloc com tants i tants d'altres de la rodalia al segle XVII, arruïnats per guerres i pestes.¹

Butsènit ja és citat en temps de la repoblació i Villanueva ens parla d'un benefici atorgat l'any 1300 per a assegurar el culte de l'ermita allí existent.²

Des de temps immemorial ha estat lloc important de romiatdes de gentes del Segrià i àdhuc d'altres de terres força llunyanes.

El 28 de març del 1483 el Consell de la Paeria acordà que fossin suprimits els pelegrinatges a causa de la pesta que flagellava la ciutat com a mesura per evitar la seva propagació.³

El 1485 va ampliar-se la primitiva església que calgué reedificar de nou l'any 1652 a causa de les destrosses que sofrí durant els setges dels anys 1642 a 1648. Possiblement durant aquests fets, va desaparèixer la imatge primitiva reposant-se l'actual, d'alabastre policromat.⁴

Formant part de l'edifici, es veuen encara vestigis d'antigues parets. Especialment interessant és una habitació, avui celler, que a jutjar per la seva construcció, podria ésser obra del segle IX.

La tradició fa referència a la troballa de la imatge de la Mare de Déu per un vailet que pasturava bous per aquells voltants. La Mare de Déu de Butsènit ha estat especialment considerada com advocada de les malalties de la vista i són aquests malalts els qui des de sempre han acudit al seu santuari cercant remei.

1. LLADONOSA, J., *Història de Lleida*, p. 218.

2. LLADONOSA, J., *Id.*, p. 567.

3. LLADONOSA, J., *Noticia històrica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*, p. 198.

4. LLADONOSA, J., *El desarrollo urbano de Lérida a través de su historia*, p. 223.

Diuen els seus goigs:

.....
curant ciegos infinits
als de vista mal danyada
puig sou Reina singular
de Butsènit nomenada.

Vora l'ermita hi ha una font d'aigües miraculoses on es renten els ulls els sofrents. Abans a la sagristia del santuari els ha estat posada sota la parpella, i en contacte amb l'ull danyat, una petita petxina de nacre molt erosionada, possiblement per l'ús durant segles. Aquest amulet, per la seva forma, representa, en el senzill sentiment del poble, un ull amb la nineta especialment marcada. Ja sabem la importància que té el simbolisme a les cultures primitives.

L'entorn del santuari de Butsènit ha estat molt ric en troballes arqueològiques: camp d'urnes de l'Edat del Bronze de "Granja Filella", poblat ibèric de Puig Pelegrí, vestigis romans, destrals de pedra polimentada vora la font i com element més important, l'ídol de Puig Pelegrí ja estudiat al capítol corresponent.⁵

Aquest ídol, creiem, és l'antecedent més antic de la tradició guaridora del santuari de Butsènit per als malalts de la vista.⁶

5. CAMPS CLEMENTE, M. - PITA MERCÉ, R., *Piezas de cerámica del poblado ibérico de Puig Pelegrí en Lérida*, IX Congreso Nacional de Arqueología.

6. CAMPS CLEMENTE, M. - CAMPS SURROCA, M., *Antecedents prehistòrics del Santuari de Butsènit*, II Congrés d'Història de la Medicina Catalana.

Ermita de la Mare de Déu de Grenyana

L'ermita de la Mare de Déu de Grenyana es troba situada al terme de Lleida al marge esquerre del Segre i al nord de la capital.

Diu la tradició que un pastor que pasturava uns bous per aquells entorns, en va veure un de agenollat. A l'atansar-s'hi descobrí que adorava la imatge de la Mare de Déu. En aquell mateix lloc fou erigida la capella.

L'ermita va ésser primer una mesquita. Ramon de Grenyana la convertí a finals del segle XII en santuari. Durant la pesta del 1348 i posteriors va ésser molt visitada per implorar protecció.

Diuen els goigs:

*Destos camps hermosa Flor
Sou per sempre medecina,
De qui en Vós Reina Divina
Posa confiança i amor;
De vostra sombra confia
La nostra misèria humana.
Amparau-nos nit i dia
Verge pura de Grenyana.*

Santuari de "Fontanet lo Curt"

Fa uns anys aparegueren al terme de Lleida, tot anivellat una finca, dues escultures. El lloc del descobriment fou l'anomenada hisenda dels Faions, al terme de "Fontanet lo Curt", prop de l'actual església de la Mare de Déu de Montserrat.

A l'esmentada propietat hi havia les romanalles de pedra d'una antiga construcció. Ens cridà l'atenció la diferent cronologia de les escultures. Efectivament, una era d'època romana i l'altra del segle XIII-XIV.

La romana, un relleu en marbre, representa una persona en actitud oferent, segurament per un favor rebut del déu de culte romà allí existent. Pensem, per tant, en un ex-vot.

L'altra escultura, de pedra, representa una Verge amb signes demostratius d'haver portat el nen en el braç esquerre. Malauradament li falta el cap, però sortosament en el pit s'hi veuen molt bé els tres lliris de Lleida. Els lliris apareixen a l'heràldica de Lleida des de començaments del segle XIII.¹

Els elements descrits són pocs però molt demostratius: tot fa pensar en un santuari romà, cristianitzat després i convertit en una devota.² En un dels setges, potser del segle XVII, dels quals Lleida ha estat víctima, desaparegué per sempre.

Vegeu làmina XXVI.

1. LLADONOSA I PUJOL, J., *Història de Lleida*, p. 376.

2. ALCOVER, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. IV, p. 389.

Santuari de la Mare de Déu de Sant-Mer

Pertany al terme de Madrona, del municipi de Pinell, al Solsonès. La capella actual és relativament moderna. L'antiga s'aixecava a dos o tres-cents metres de distància. Encara hom pot veure restes de parets d'aspecte molt antic. A la vora mateix d'aquests vestigis hi ha l'anomenat Roc de la Mare de Déu que és on la tradició fixa la troballa de la imatge. A les tretes era col·locada la Verge sobre una pila de pedres ben col·locades, d'aspecte molt primitiu.

Un cinc-cents metres més enllà, en el serrat de Bramapà aparegueren cinc o sis tombes fetes de lloses de pedra.

És un santuari molt visitat per malalts de tota mena i procedència. Els ex-vots són nombrosos i variats. Era freqüent que els romeus hi anessin descalços. El mantell era emprat per les parteres per tal d'aconseguir un feliç deslliurament. Antigament l'aplec era el 25 de març. Ara es fa el dilluns de Pasqua.

Creiem que Sant-Mer o Sant Mé com diuen la gent d'aquella voltants, podria referir-se a un primitiu temple pre-romànic que posteriorment adoptaria el patronatge de Santa Maria. Potser fou sant Menas, natural d'Egipte, del qual, en unes excavacions, realitzades a Bumma si hi va trobar l'antiga basílica amb la tomba del sant. Hi havia també les termes de Menas l'aigua remeiera del qual era enviada arreu en petites amforetes de terrissa amb la imatge del sant gravada.

Santuari de Camp-real

El santuari de la Mare de Déu de Camp-real pertany al terme de Massoteres, a la comarca de la Segarra i pot localitzar-se al full 361 de l'Institut Geogràfic i Cadastral als 5° 0' 30" de longitud i 41° 48' 25" de latitud.

La capella fou ampliada l'any 1847, però conserva bona part dels seus primitius elements romànics.

En una antiga edició dels goigs es diu que la imatge és allí venerada des de temps immemorial.¹

La Mare de Déu de Camp-real és essencialment protectora de la fertilitat:

*Les estèrils fecundeu,
si acuden devotament
i oint-les benignament
de mal part les deslliureu;
venir després les veieu
a agrair-vos favor tal.*

En cas de part distòcic, era emprat el mantell de la Verge per tal de posar-lo sobre el llit de la partera.

Aquesta protecció de la fertilitat es fa també extensiva al camp. El 29 d'abril, festa de sant Pere Màrtir, els pobles de Massoteres, Taltavull i Palauet inicien una novena de pregàries per aquest fi. Durant nou dies cada matí es diu una missa al santuari, seguida de processó fins una propera creu situada en un punt quelcom més elevat, i des d'allí es beneeix el terme.

1. Goigs de Nostra Senyora de Camp Real, que es canten en la seva capella dels pobles de Massoteres, Taltavull i Palouet, bisbat de Solsona.

També els malalts reumàtics han fet cap a Camp-real. Un altra estrofa dels goigs diu:

*Alegra els desconsolats
la vostra cara serena,
i mirant-la ixen de pena
coixos, tullits i baldats;
curant les vostres bondats
fins el pobre irracional.*

En un petit tossal de la partida de Secanell, distant un quilòmetre del santuari, hem vist gran quantitat de tombes excavades a la roca, de diferents mides i d'aspecte primitiu.

Sant Llobí de Millà

Sant Llop (o sant Llobí com és conegut a la comarca) va néixer a Orleans. L'any 609 era bisbe de Sens i morí a Brinon el 623. Ja en vida se li consideraven facultats miraculoses. A la seu de Sens s'hi conserva un relleu d'argent en el que apareix el sant curant malalts.¹

Antigament tenia dedicades moltes ermites. Sant Llobí de Millà és molt visitat pels malalts d'aquelles contrades afectats de mal de gola i "esquinància". L'oli de la seva llàntia té propietats guaridores. Els sofrents l'empren per untar-se el coll.

Una vella de Corçà ens explicà una tradició que diu que molts anys enrera el poble estava afligit per la gran mortaldat que produïa la pesta. Els veïns van fer una processó portant sant Llobí pels carrers i es produí el prodigi que tots aquells malalts que per la seva gravetat havien estat combregats pogueren baixar pel seu propi peu a la porta per veure-la passar i, fins i tot, els extremunciats ho feren des de la finestra.

Els goigs ho expressen així:

*Vent-se lo poble acosat
de una horrible malaltia
votaren de cor un dia
rendir-vos culto sagrat;
cessà al punt la inclemència
mostrant-se Déu piadós.*

*Guardeu-nos Lupo Gloriós
de mal de coll i esquinència.*

L'actual edifici és una construcció de l'any 1778 feta a càrrec de Manuel de Montoliu i Boxadós, gran prior de Catalunya i molt devot del sant, com consta en una làpida que s'hi veu a la façana, però considerem que la devoció en aquell santuari és força més reculada.

1. *Enciclopedias*, vol. XXXI, p. 832 (Universal Ilustrada Espasa-Calpe).

Antigament sant Llop era advocat contra bruixes i mals esperits,² creença que coincideix amb el fet que prop de la capella hi ha el paratge conegut com el Pla de les Bruixes.

El lligam d'ambdues circumstàncies fa pensar en l'existència d'un culte molt arcaic en aquell indret.

Vegeu làmina XI.

2. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. V, p. 10.

Santuari de la Vedrenya

L'ermita de la Mare de Déu de la Vedrenya pertany al terme de Montmagastre i pot localitzar-se al full 328 de l'Institut Geogràfic i Cadastral als 41° 57' 35" de latitud i 4° 47' 50" de longitud.

L'etimologia Vedrenya podria derivar del patronímic llatí *Vitinianos*.¹

El castell de Montmagastre fou conquerit l'any 1010 o 1011 pel comte Ramon d'Urgell i la seva jurisdicció comprenia, entre altres, la parròquia de la Vedrenya.² Segons es dedueix de la lectura d'una edició del seus goigs, era lloc de celebració de consells generals del batlles de la baronia.

És molt venerada a la comarca en ocasió dels parts, per les dones estèrils i d'una manera especial pel mal de cap, essent nombrosos els ex-vots que ho testifiquen.

Per tal de prevenir o guarir el mal de cap, era costum que el malalt fes giravoltar una roda guarnida de campanes que hi ha al presbiteri. Segons els goigs:

*Montmagastre i son veïnat
té en vós la mellor piscina,
puig en son mal medicina
tot afligit ha trobat;
de la estèril i prenyada
sou vós la consoladora.*

L'absis i part de l'edifici son romànics del segle XI. A la part anterior i un xic separat del cos de l'església hi ha un segon portal bastit l'any 1647.

Entre els dos, una paret de carreus més grans sembla l'aprofitament d'una construcció molt anterior, possiblement pre-romànica.

Molt a prop de l'ermita hi ha el lloc anomenat "Pedres Fica-des" on encara resta una gran pedra dreta, plantada a terra. A jutjar pel topònim és probable que temps enrera haguessin existit altres elements semblants al descrit.

Vegeu làmina XVI.

1 i 2. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. X, p. 257.

Santuari de Massarrúbies

Pertany al terme de Montpolt, al Solsonès. La tradició diu que la imatge la trobà un pastor en una font propera al santuari.

La primitiva ermita romànica fou posteriorment ampliada. La talla, que encara es conserva, és de fusta i representa la Verge dempeus amb el nen al braç esquerre. A les parets de la capella hi pengen gran quantitat d'ex-vots.

Segons els goigs:

*Als qui venen afligits,
aturmentats d'algun mal,
si vénen arrepençits,
els deu salut puntual:
per vós, Mare carinyosa,
cessa la pena i dolor.*

*Les febres i enfermetats,
els mals parts i pedregades,
els llamps i les tempestats
doneu Vós mostres provades
que destrüiu pressurosa,
oint de tots el clamor.*

A pocs metres de l'església hem vist unes tombes fetes de lloses de pedra que aparegueren a l'ampliar un camí.

Vegeu làmines XXVIII i XXIX

Santuari de l'Alegria

Situat a l'àrea aragonesa del bisbat de Lleida és un dels santuaris que creiem necessari citar, tant per la seva influència com pels seus llunyans orígens.

Es troba a la vora esquerra del riu Cinca, al cim del tossal de Lascellas i a tres quilòmetres al sud de la ciutat de Montsó. Pels seus peus hi passava una via romana que posteriorment fou un dels camins emprats pels pelegrins que anaven a Santiago i, per tant, lloc obligat de descans i oració.

Diu la llegenda que mentre Jaume I romangué al castell de Montsó, fou devot fervent de la Verge de l'Alegria.

En els vessants del turó s'hi ha trobat gran quantitat de restes arqueològiques, principalment d'època ibèrica i romana.

La capella fou bastida damunt una roca en la qual apareixen excavades una sèrie de cavitats formant fileres més o menys regulars, idèntiques a les que es descriuen en el capítol de l'Apotecaria dels Moros d'Aitona.

En aquest cas no pot ésser més patent la relació entre els dos santuaris. En el decurs dels segles, el romiatge de malalts a l'ermita de l'Alegria ha estat constant.

BIBLIOGRAFIA:

CASTILLÓN CORTADA, Francisco, *El Santuario de la Virgen de la Alegria de Monzón*.

Santuari del Salgar

El santuari del Salgar es troba situat al terme de Montsonís, a la vora esquerra d'un pas estret del riu Segre. A la fulla 328 de l'Institut Geogràfic i Cadastral es localitza als 41° 53' 35" de latitud i 4° 42' 5" de longitud.

La seva toponímia sembla més probablement derivada d'*algar* equivalent a cova, que, com diu Alcover en el seu diccionari, del mot llatí *salicare* que correspon a "salzereda". Efectivament, en aquell lloc, com hem dit un congost del Segre, existeixen moltes coves en ambdues bandes.

Hi ha proves documentals que el 16 de febrer de l'any 1053, havien estat donades a Sant Miquel de Montmagastre «les esglésies de Malagastre amb el seu delme de Salgar».¹

El 1292 al Salgar hi havia una capella amb un clergue al seu servei, depenent del rector de Montsonís.²

L'any 1404, per causa de l'abandó en què es trobava el santuari, el senyor de Montsonís sollicità solució a l'arxiprest d'Ager, establint-se com a conseqüència una comunitat de Carmelites Calçats.³

La llegenda diu que la Mare de Déu del Salgar fou trobada en la balma situada damunt l'ermita.

Hi ha referències d'una primitiva imatge romànica que fou, posteriorment, substituïda per la gòtica de marbre blanc policromat que desaparegué l'any 1936.

La Mare de Déu del Salgar ha estat protectora en tota malaltia del veïnat de la rodalia. Cubells, assotat per la pesta, li féu vot de noble per haver alliberat la població de l'extremada mortaldat. El 25 d'abril, festa de sant Marc, sortien en processó amb

1. BERTRAN I ROIGÉ, P., *El Santuari de Santa Maria de Salgar*, Càtedra de Cultura Catalana «Samuel Gili Gaya», Lleida, 1973, p. 11.

2. Id., pàg. 11.

3. Id., pàg. 19.

l'assistència de l'Ajuntament. Feien les dues hores de camí a peu sense dir paraula fins arribar a la capella al peu de la qual tot-hom es descalçava. Després d'oïr missa es pujava al cambril per adorar la imatge. Al sortir es calçaven i feien un àpat que pagava el comú. Aquest costum era conegut com "processó muda".⁴

Sempre ens ha semblat que l'indret on s'erigí el santuari de Salgar, amb aquella abundor de coves vora el riu, era un lloc molt adient com habitacle de l'home prehistòric. L'any 1976 foren descobertes pintures rupestres, que foren estudiades, l'estiu del 1977, per L. Díez Coronel i Montull.⁵

A començaments del mes de desembre de l'any 1977 anàrem a la cova. Ens acompanyà el batlle de Baldomà senyor Trepà, essent molt difícil arribar-hi, perquè el terreny que l'envolta es trençat i feréstec. Tot seguit veiérem les pintures d'una balma molt ben conservades si exceptuem l'impacte d'alguns trets de quan el paratge fou front durant la darrera guerra civil; aquelles es veuen en la paret del fons i són d'un color rogenc, formant dos grups separats: un a l'esquerra, de caire esquemàtic i l'altre a la dreta en un pla més inferior en el qual destaquen dues figures humanes.⁶

Vegeu làmina XIII.

4. SERRA I BOLDÚ, V., *Calendari Folkloric d'Urgell*, 1914, p. 124.

5. Díez-CORONEL Y MONTULL, *Las pinturas esquemáticas de Baldomar y Alós de Balaguèr*, a «Ilerda», núm. XXXIX, any 1978, pp. 21-36.

6. CAMPS I CLEMENTE, M. - CAMPS I SURROCA, M., *Orígens i evolució d'alguns santuaris lleidatans*, «Annals de Medicina», vol. LXV, núm. 2, febrer 1979, pàgines 267-278.

Santa Fe d'Organyà

Es troba situat aquest santuari al cim de la serra de Santa Fe (1.207 m. alt.) del terme d'Organyà, a l'Alt Urgell.

És creença popular que santa Carràmia, sant Ponç, santa Pe-laia i santa Fe eren germans.

Hom creu també que les estrelles de mar fòssils que es troben en abundància pels voltants de l'ermita són les pedres que foren emprades per apedregar la Santa durant el martiri i en les que va deixar marcada l'empremta dels seus dits, ja que segons tradició, santa Fe les anava deturant amb les mans, motiu pel qual els seus botxins no aconseguiren donar-li mort per aquest procediment.

Així mateix hi ha la convicció de l'infal·lible poder fecundant que per les dones estèrils té una pedra ressoladora allí existent.

Aquestes pervivències d'antics cultes lítics són encara força freqüents per tot arreu.

El santuari és molt visitat per tota mena de malalts. Segons els goigs:

*Per vostre amparo i favor
estan sords, cegos i trencats,
tullits, mancos i enfebrats
lliures de mal i dolor,
premiat al qui de bon cor
vos invoca amb viva fé.*

S'hi celebren aplecs el dilluns de Pasqua Granada i el 6 d'octubre.

Santuari de Cérvoles

Es troba situat al cim de la serra del seu nom al terme d'Os de Balaguer.

La seva antigor queda palesa en els llegendaris i remots orígens de la troballa.

En aquest cas fou un minyó pastor al veure un cérvol de genolls davant la imatge i dos àngels. En aquell precís instant un caçador disparà una sageta al cérvol, però el fet de quedar inesperadament cec, impedí que fes blanc.

El vailet s'endugué la imatge al poble, però a l'obrir el sarró havia desaparegut.

Assabentats els d'Os, intentaren sense resultat traslladar-la a l'església parroquial. Comprerent la voluntat de la Verge, se li bastí una capella en aquell lloc allunyat i s'organitzà una processó presidida per l'abat de les Avellanes i el comte Ermengaud d'Urgell. El fet succeiria vers l'any 1300.¹

Prop del Santuari hi ha una font. La Mare de Déu de Cérvoles té anomenada de molt remeiera, entre els veïns de tots els pobles de la comarca. Camós ens parla de la quantitat d'ex-vots que allí hi va veure i de la guarició miraculosa de Joan Morana de Castelló de Farfanya, desesperançat pels metges, el 22 de novembre del 1601.²

Segons els goigs:

*Los miracles que haveu fet,
la vostra fama ha crescut,
així bé lo coix i mut,
lo ciego, sort i contret,
mostrant-vos en tot tan pia,
que donau salut sobrada.*

1. CORREDERA, E., *Historia documentada del Santuario de Ntra. Sra. de Cíervoles*, «Analecta Sacra Tarroconensia», vol. XXXIX.

2. CAMÓS, N., *Jardín de María*.

A l'aplec del 23 d'abril és repartit pa d'almoïna entre els assistents.³

Amades creu que el culte a la Mare de Déu de Cérvols pot recordar alguna advocació cinegètica del cérvol.⁴

Segons uns versos d'una estrofa dels seus goigs, àdhuc les herbes que creixen per aquelles serres tenen qualitats remeieres:

*Les herbes d'estes muntanyes
de curar tenen virtut.*

Vegeu làmina XII.

3. SERRA BOLDÚ, V., *Calendari Folklòric d'Urgell*, p. 122.

4. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. V, p. 675.

Ermita de Santa Llúcia

El Palau d'Anglesola, al Pla d'Urgell, pertanyia a la vegueria de Tàrraga. El 1405 va passar al domini dels Hospitalers de Sant Joan. A l'actual fossar, es troba l'ermita de Santa Llúcia, advocada per les malalties de la vista.

Uns folis conservats a l'arxiu parroquial de Bellpuig del 1592 demostren el seu antic origen. En un dels seus apartats es llegeix: "Mes hi ha en dit terme del Palau, una capella sens re-taule a la partida del Poal; la invocació de la qual es diu Santa Llúcia. Noy ha ningú quey aix vist dir missa may; noy ha ningun benefici".¹ Per tant en aquella data ja feia anys que l'ermita estava abandonada.

Més tard, es reprengué el culte. La raó fou segurament la "Real Cédula de su Magestad" referent a cementiris, del 1787, que en el seu apartat tercer diu: "Se harán los cementerios fuera de las poblaciones siempre que no hubiere dificultad invencible o grandes anchuras dentro de ellas, en sitios ventilados e inmediatos a las Parroquias y distantes de las casas de los vecinos y se aprovecharán para Capillas los mismos Cementerios las Hermitas que existan fuera de llos Pueblos, como se ha empezado a practicar en algunos con buen suceso".

L'aprofitament de l'ermita com a capella del cementiri, conseqüència de la prohibició d'enterrar els morts en els fossars parroquials, fou segurament la causa de la seva rehabilitació.

El fet de la coincidència de cementiri i ermita és molt freqüent. Per exemple a Maials, a Sanaüja, etc.

1. BACH I RIU, A., Revista «Ilerda», núm. XXXIV, any 1973, p. 222.

Mare de Déu de Passanant

Passanant es troba situat al límit de les províncies de Lleida i Tarragona, l'antiga comarca de la Segarra.

La imatge de la Verge de Passanant, que actualment rep culte en l'església parroquial, segons la tradició fou trobada al lloc on es construí, per aquest motiu, una primera capella, avui desapareguda.

Es diu que en temps de pesta, si un malalt aconseguia de trepitjar el terme de Passanant, era segur que guaria de tan temuda malaltia.

És especialment invocada pels infants herniats. De la Conca, la Segarra i el Pla d'Urgell, allí hi han fet cap les mares durant segles amb llurs fills "trencats".

L'essencial caire remeier del santuari queda reflectit en diverses estrofes dels seus goigs:

*Puix que tanta gent malalta
a vós vénen reclamant
sigueu nostra advocada
vós verge de Passanant.*

*Visitant vostra capella
ab molt gran devoció
de qualsevol trencadura
alcansen la curació;
xics i grans vos anomenen
vostres favors implorant.*

*Als malalts que a vós acuden
de diverses malalties,
vostres favors els ajuden
donant-los salut i alegries
no mirant nostres desmèrits,
els estan remediant.*

*Per antiga experiència,
Mare de Déu singular
l'assot de la pestilència
sabem que haveu fet cessar,
ab vostra mà poderosa
nostra salut defensant.*

Els vestigis prehistòrics apareguts en el terme de Passanant són nombrosos. El més interessant el representa el conjunt de lloses de pedra gravades on apareix molt esquematitzat un cap amb diadema en el qual destaquen als ulls. Sembla, doncs, la representació d'una deessa oculada. Cronològicament pertany al Bronze Mitjà o Final.¹

1. MOREU REY, E., *Pedres decorades de Passanant*, «Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense», LXIX-LXX, 1969-1970, pp. 3-7.

Santuari de Castell-llebre

Pertany al terme de Peramola, a la marge dreta del Segre, a l'Alt Urgell. La tradició diu que la imatge la trobaren el comte d'Urgell i el senyor de Peramola. Anant de cacera i a punt d'emparitar una llebre, vegueren que al lloc on actualment hi ha la capella, s'agenollaven la llebre, els gossos i cavalls davant d'un esbarzer. Sota d'ell veieren la imatge allí amagada. Traslladada en solemne processó a l'església de Peramola, l'endemà havia desaparegut i havia retornat al lloc del descobriment.¹

El santuari ha gaudit de molta devoció entre els veïns dels pobles comarcans.

En els goigs es proclama que:

*Aigua en l'esterilitat
i en malalties salut,
per Vós amb gran promptitut
havem experimentat.*

Castell-llebre és una deformació, que apareix al segle XVII, de *Castrum-vetere* equivalent a castell antic. En els "Capbreus" del segle XVI de l'arxiu parroquial de Peramola el nom llatí apareix transformat en Castell-Vedre.²

Tots els indicis suggereixen que els orígens del culte a Castell-llebre són molt remots. A més, no massa lluny del seu emplaçament, es troba el Roc de Rumbau amb la Roca del Moros, probable santuari prehistòric amb pintures de tipus esquemàtic figuratiu del Bronze Mitjà o Final.³

1. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 283.

2. PORREDÓN, R., *Castell-llebre*, «La Vanguardia Española», 3-1-78.

3. Díez CORONEL, L., *Descubrimiento de pinturas rupestres en Peramola (Lérida)*, a «Ilerda», nùm. XXXII, 1971.

Ermita de Sant Honorat de Peramola

L'ermita de Sant Honorat es troba encimbellada en la serra del seu nom, al terme de Peramola.

Sant Honorat era fill de les Gàl·lies i fou bisbe d'Arles on va morir l'any 428. Hi ha una llegenda que diu que, vestit de pelegrí, visità el sepulcre de sant Jaume. Al tornar va passar per la Vall d'Aran i a Salardú coincidí que el seu senyor, de nom Roger, per consell d'un bruixot, havia fet degollar tres minyons per tal de rentar-se amb llur sang calenta un mal que tenia. El sant beneí els infants que tot seguit recobraren la vida. També, per la miraculosa intercessió, el cavaller restà curat de les nafres que patia.¹

L'ermita de Peramola és molt visitada per aquells malalts que no troben remei i per les dones estèrils.

Segons un antics goigs:

*Tota malaltia en vós
encontra la medicina,
febres, dolor, mal de orina
sempre logran lo repòs;
vostre mèrit poderós
consola tot deshauciat.*

.....

*Vénen de terres estranyas
per fruit de benedicció;
les estèrils successió
buscan en estes muntanyas;
ningú de vostras entranyas
se'n torna desconsolat.*

1. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. III, pp. 633-634.

En el mateix massís muntanyós de Sant Honorat, en el paratge de "Roc de Rumbau" hi ha un abric conegut popularment com Roca dels Moros, localitzable en el mapa n.º 291 de l'Institut Geogràfic i Cadastral als 4º 58' 28" de longitud i 42º 04' 36" de latitud, amb unes pintures rupestres de tipus esquemàtic no figuratives de traç gruixut i color rogenc, formant cercles, ratlles i punts que cronològicament semblen pertànyer al Bronze Mitjà o Final.²

Creiem que aquesta Roca dels Moros, santuari en la prehistòria, és l'origen del culte i tradició guaridora en la posterior ermita de Sant Honorat de Peramola.

2. DÍEZ-CORONEL, L., *Descubrimiento de pinturas rupestres en Peramola (Lérida)*, a «Ilerda», XXXII, 1971, pp. 311-314

— *Un abrigo con pinturas rupestres esquemáticas en Peramola (Lérida)*, a «Actas del XII Congreso Arqueológico Nacional», Jaén, 1971 (Zaragoza, 1973), pp. 251-256.

Santuari de la Plana

El santuari de Nostra Senyora de la Plana actualment fa d'església parroquial del lloc de la Plana de Cabdella, però antigament aquest caseriu no existia i la capella restava aïllada en aquell paratge i pertanyia al poble de Gramenet. La imatge era romànica i, segons tradició, fou trobada per un bou.¹

El primitiu edifici queda clos entre les diverses construccions que se li han anat superposant en el transcurs dels segles.

Els nombrosos i variats ex-vots que pengen d'una de les parets palesa l'arrelat caire remeier del santuari. És de destacar l'especial protecció que, com en tots els santuaris marians, reben les parteres que allí acudeixen.

*Mare de benedició
en laboriós part la dona
vos invoca per Patrona
y en son dolor y aflicció
concediu consolació
a la que ab fe os la demana.*

Vegeu làmina III.

1. *Goigs de Nostra Senyora de La Plana del lloch de Gramenet, sufragànea de Branuy, bisbat d'Urgell.*

Mare de Déu de la Jonquera

L'any 1157, Ramon Berenguer IV concedí a Ramon de Vallbona autorització per fundar un monestir benedictí a l'indret ocupat actualment per la Pobla de Cérvoles. El projecte no va dur-se a terme per l'oposició dels frares de Poblet.¹

Creiem molt probable que en aquell lloc, ja de molt temps abans, existí un santuari que seria el fonament de la devoció a la Mare de Déu de la Jonquera.

La llegenda diu que la imatge la trobà un pastor al collir un manat de joncs vora la font allí existent. Per dues vegades els monjos de Poblet intentaren endur-se-la en processó a llur monestir, però misteriosament desaparegué durant el trajecte per aparèixer de nou en el punt on fou descoberta.²

Pensem també que l'emplaçament d'aquell primitiu santuari podria ésser el mateix on es construí l'ermita de Sant Miquel l'any 1611, situada vora l'església parroquial que és on, posteriorment, se li ha continuat rendint culte.

En cas de sequera o pesta si es volia fer la treta de la imatge era absolutament imprescindible l'acord dels veïns dels següents pobles: Vilanova de Prades, Ulldemolins, Juncosa, Cervià, l'Albi i el Vilosell.

Tenen sentit mèdic les dues següents estrofes dels goigs:

*Des d'ací vostra virtut,
a subvernir-nos s'inclina,
fent-se total medicina
que als malalts dona salut,
als cegos la vista entera
i als muts la veu desitjada.*

1. LLADONOSA, J., *Història de Lleida*, vol. I, p. 236.

2. CAMÓS, Narciso, *Jardín de María*, p. 49.

*Les casades igualment,
per vostra intercessió,
alcancen successió
i pareixen feliçment,
puix sou l'única partera
de virginitat dotada.*

En el cambril de la Verge de l'església parroquial hi ha unes pintures que representen la troballa de la imatge.

Com antecedents prehistòrics, Vilaseca descobrí un jaciment epipaleolític al lloc conegut com "el Cingle" a les proximitats de la Pobra de Cérvoles.³

3. VILASECA, *Hallazgos de sílex en les Garrigues*, a «Ilerda», núm. XXX, 1970, pp. 71-75.

Santuari de la Gorga

Pertany al terme de Preixens, a la ribera del Sió.

Actualment es troba en ruïnes ja que fou destruït l'any 1936.

Es creu que al petit tossal que hi ha vora la capella, existia una torre de guaita àrab que fou reconquerida vers l'any 1078. Encara es veuen unes pedres picades que servien de base a les forques per administrar justícia.¹

Al segle XVI, es construí junt a la primitiva ermita romànica una nova església i una contrucció de dos pisos que serví d'hostatgeria, a l'ensem, de residència a tres o quatre frares dominicans que hi romangueren fins a la fi del segle XVII.²

Segons Camós, la imatge que era de fusta i molt desfeta de tan antiga, la trobà un pastor al cim del pujol allí existent.³

L'aplec dels dilluns de Pasqua era molt concorregut, especialment pels pobles de Preixens, Agramunt, Donzell, Montclar i Mafet.⁴

Segons els goigs:

*A paralítics, contrets,
a coixos, malalts, febreros,
cureu, Verge, sens retrets,
i els feu marxar animosos
venint-vos a visitar
amb fe i ànima contrita.*

Referent a aquesta especial advocació pels malalts paralítics, contrets i coixos, Camós el 1657 ens parla de les crosses que veié entre els presents allí penjats.⁵

Nosaltres, a més de vestigis medievals, hem vist al tossal de la Gorga unes regateres i cavitats excavades a la roca compatibles amb una pedra de sacrifici.

Vegeu làmina XI.

1. FONT I RIUS, Joan, *Col·lecció de Goigs «Santa Eulàlia»*, núm. 22, Barcelona, 1958.

2. FONT I RIUS, Joan, *Col·lecció de Goigs «Santa Eulàlia»*, núm. 22, Barcelona, 1958.

3. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 487.

4. SERRA I BOLDÚ, V., *Calendari Folkloric d'Urgell*, p. 110.

5. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 487.

Santuari del Miracle de Riner

El santuari del Miracle pertany al terme de Riner a la comarca del Solsonès. Situat en el paratge conegut antigament com prat de Bassadòria, hom creu que té com origen la visió que en aquell lloc tingueren de la Verge el germans Jaume i Celdoni de la veïna masia de la Cirosa el 3 d'agost de l'any 1458.

En aquells temps la comarca sofria els estralls de la pesta bubònica, malaltia que uns dies més tard afectà i originà la mort de l'infant Jaume.

Pere dels Ots, metge de Sant Just i encarregat de l'assistència dels malalts de glàiola d'aquells voltants, fou també protagonista d'un fet sobrenatural que transcriurem literalment de la declaració que féu a l'ésser interrogat en l'acta de procés canònic de l'aparició de la Verge:

“Et primo fuit interrogatus, quin cas és aquell que's diu que li ha esdevingut ara en dies passats asén prop la Cirosa. E dix ell testimoni, que dimarts pus passat ell testimoni venie del Fornell de Riner, que ere anat per visitar un fadri que'y ere malalt de glàiola.. E així com se'n tornave a sa casa devers Sant Just, com foch prop un llaurat del mas de Vilaseca, en un gran ginebrar que'y ha prop lo camí general que va dels Estanys a Cardona, per molt que ell se esforçàs en si mateix, ell on podia anar de aquí avant; e ell senyant-se, en si mateix pensave què podia ésser allò, com no's santís nengun mal en sa persona, e així pensant que asegué prop un raboll que'y avie. E sient així ell testimoni sentí una veu que li dix: Com estàs així? Per què no vas a la Cirosa per un infant que'y ha malalt e recitar-t'a les paraules que l'a dites la Verge Maria. E ell testimoni oynt açò, estet girant-se dessà e dellà mirant si vere ningú, tota la persona li tremolà, e levàs denpeus e no vehé negú. E encara volent-se esforsar de tirar la dita via de Sant Just e no pogué may passar avant. E ell testimoni vehent açò a pensant en la dita veu, desliverà anar a la Cirosa, pensant que açò ere qualche mysteri, e així ell hi anà.”¹

La primera ermita, molt reduïda fou ampliada el segle XVI i aquesta, que per causa de l'extraordinària afluència de pelegrins restà també petita, fou engrandida de nou entre els segles XVII-XVIII.

1. BARAUT, C., *Santa Maria del Miracle, Publicacions de l'Abadia de Montserrat*, 1972, pp. 7-9.

Per la seva espectacularitat, arreu és conegut el retaule barroc del Miracle. La imatge de 91 centímetres d'alçada, representa la Verge dempeus i és obra del segle xv.

Per tal d'estatjar i socórrer els romeus, especialment en cas de malaltia, vora l'església es construí un alberg que ha anat engrandint-se durant el pas dels segles fins a convertir-se en l'actual "casa gran".

El 1903, el santuari es convertí en priorat independent de l'orde Benedictina. La popularitat remeiera què gaudeix la Mare de Déu del Miracle és molt gran.

És considerada, principalment, com protectora contra la pesta.

El pare Camós quan visità el Santuari en el segle xvii féu referència als "moltíssims ex-vots que representen els prodigis i miracles obrats en tota mena de malalties".

Prop de l'església hi ha el dolmen conegut com "Roc de la Mare de Déu". A la seva vora, la nit de Sant Joan s'havien encès fogueres i dansat el "ball rodó". També gaudeix de propietats remeieres pel mal de cap pel simple contacte d'aquest amb la pedra.

Vegeu làmina XXVII.

BIBLIOGRAFIA:

- BARAUT, C., *Santa Maria del Miracle*, Montserrat, 1962.
- CAMÓS, N., *Jardín de Maria plantado en el Principado de Cataluña*, Barcelona 1657.
- ROCAFORT, C., *Geografía General de Catalunya, provincia de Lleida*, pàgines 629-632.

Santuari del Tallat

El santuari del Tallat, avui en ruïnes, es trobava al cim de la serra del mateix nom, del terme de Rocallaura a la comarca de l'Urgell.

No es coneixen els seus orígens històrics. Possiblement hi hagué una ermita en aquell lloc ja al segle XII i que dependria del convent veí de monges que en aquell temps existia a Puig Colobres.¹

Diu la tradició que l'any 1475 un pastor del senyor del castell de Solivella retrobà la imatge al cim de la serralada entre una gran lluminària i que el rei Joan II, des de Lleida, autoritzà un monjo a captar pel culte de l'ermita per totes les terres catalanes.

L'administració depengué del citat senyor de Solivella fins l'any 1482 en què passà a la jurisdicció de Vallbona. El 20 d'abril del 1509 fou donat a Poblet que hi instaurà un priorat independent.²

També, segons la tradició, el 1493 hi pujaren els Reis Catòlics pel fet d'inaugurar l'ampliació de l'antiga església i la construcció de l'esplèndid cenobi, donant també gràcies a la Verge del Tallat pel descobriment del Nou Món.³

El 1822 fou traslladada la imatge a la parròquia de Rocallaura.

El santuari del Tallat ha estat durant segles un dels centres de pelegrinatge més important per a les gents de la Segarra i bona part del Pla d'Urgell, essent innumbrables les curacions que se li atribueixen com ho testimonien els nombrosos ex-vots allí guardats. Uns marquesos de Camarasa, que després de molts anys de matrimoni no havien aconseguit successió, prometeren fer a la Mare de Déu del Tallat una creu de plata del mateix pes que tingués llur fill al complir l'any d'edat.

1. ESQUÉ MONTSENY, M., *La Mare de Déu del Tallat*, Càtedra de Cultura Catalana «Samuel Gili Gaya», Lleida, 1971, p. 12.

2. Id., p. 14.

3. Id., p. 15.

Des de temps molt antics, per vot de poble motivat per una greu epidèmia, el primer diumenge de maig el poble de Sant Martí de Maldà hi va en processó. Sortien a les tres de la matinada i després de l'ofici, on era repartit pa beneït, feien un dinar presidit pel rector de Rocallaura i que consistia en olla i carn de moltó, mai de ploma. Excepte els sacerdots, els assistents menjaven en plat de terra i cobert de fusta.

Pel seu caire atàvic, cal citar les processons de pregària motivades per qualsevol flagell que afectés els pobles de la comarca. Els components anaven dejuns, descoberts, descalços, vestint només una túnica de sac, en una mà una canya amb una creu a la punta i en l'altra uns rosaris. Entraven al temple de genollons i es deien tres misses que els assistents oïen en absoluta quietud.⁴ Aquesta estranya cerimònia era presidida per trenta-tres homes.

Curiós era també el "ball de la Mare de Déu", en el qual es descrivia, mitjançant molts personatges, la llegenda de la trobada de la imatge.

Prop del santuari s'hi troba una font d'aigües guaridores.

4. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. V, p. 276.

BIBLIOGRAFIA:

ROCAFORT, Ceferí, *Geografia General de Catalunya, província de Lleida*, pàgina 458.

SERRA BOLDÚ, V., *Calendari folklòric d'Urgell*, 1914, p. 280.

Crist de Salardú

A l'altar major de l'església del poble de Salardú a la Vall d'Aran s'hi troba la popular imatge d'un Crist, de talla de fusta del segle XI, de gran anomenada remeiera entre els habitants de la Vall.

Moltes són les llegendes que l'envolten. Es diu que el portà un àngel, i que se l'ha vist plorar i suar aigua i sang. Un comte del Pallars, per la seva intercessió, recobrà la vista perduda.

Segons els goigs:

*Puig de Vós totas las gràcias,
Suavíssim Jesús provenen;
Deslliurau-nos de desgràcias:
Ajudaus als que a Vós vénen:
Los mals que afligits nos tenen
Sian de aquí desterrats.*

Ha estat principalment invocat com a protector contra la pesta i altres malalties epidèmiques.

* * *

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha un interessant document del 12 de març de 1356 en què Pere IV, des de Lleida, sollicità del clergat de la Vall d'Aran informació sobre els miracles realitzats durant la pesta negra per un crucifix de l'església de Salardú:

"Petrus, [etc.]. Fidelibus nostri archipresbyteris et clero vallis Aranni, diocesis Conuenarum. Salutem et gratiam. Cum pro parte quorundam fuerit nobis humiliter supplicatum ut pro quibusdam miraculis que dominus Noster Jhesuchristus in ecclesia loci de Salazduno, dicte vallis, in quedam videlicet cruce dicte ecclesie in qua ymago crucifixi est afisa, tempore mortalitatis fuit miraculose, ut asseritur, operatus Domino Summo Pontifici scribere supersedimus donec de eisdem per vos essemus latius, per instrumenta publica et alia documenta legitima informati. Quocirca

vobis dicimus et mandamus quantenus informationes vestras de predictis miraculis recipiatis, que recepta, ipsam ad nos trasmitatis sub scriptura publica, cui posset fides plenaria adhiberi, ut dicto Domino Pontifici certificati de premissis scribere certius valeamus. Dat. Ilerde, XII^a die marcii, anno à nativitate Domini M CCC L sexto. Exa. Ro.

"Franciscus Desgual, Mandato regio facto per dominum episcopum oscensem cancellarium".

BIBLIOGRAFIA:

A.C.A., Reg. 1.154, fol. 14v de LÓPEZ DE MENESES, A., *Documentos acerca de la Peste Negra en los dominios de la Corona de Aragón*, a «Estudios de Edad Media» de la Corona de Aragón, vol. VI, p. 423, Zaragoza, 1956.

Ermita de la Mare de Déu de Fabregada

Pertany al lloc de Sant Esteve de la Sarga, del Pallars Jussà, subcomarca de la Feixa. Està situada vora l'antic camí d'Ager a Pont de Muntanyana pel Coll d'Ares.

És obra del segle XII i als seus entorns apareixen vestigis de parets de construccions antigues.

És molt venerada en tota malaltia. L'aplec se celebra el dia de l'Ascensió i s'hi reparteix pa beneït entre els assistents.

Diuen els seus goigs:

*De fam, pesta i mortandat
i de altres mals horribles
amb influències visibles
disipeu la crueltat;
tal és vostra caritat
sempre que's veu empenyada.*

Vegeu làmina I.

Santuari de Lord

El santuari de la Mare de Déu de Lord pertany al terme de Sant Llorenç de Morunys, a la comarca del Solsonès. Situat a 1.175 metres d'alçada al cim de la roca de Lord, existeixen dades documentals de la seva presència a partir del segle IX.

A l'acta de consagració de la Seu d'Urgell de l'any 839, apareixen *Ipsas parrochias de valle Lordensis*.

El 4 de les calendes de gener de l'any III del rei Hug de França, que correspon al 989, el comte d'Urgell Ermengol II ven a Cixilà la muntanya de Lord amb l'església de Santa Maria.¹

A l'Edat Mitjana estigué assistit per ermitans. El 1587 s'hi establí una comunitat de Dominics que hi romangué durant mig segle per tornar de nou a ésser custodiat per ermitans. El 1870 es construïren els grans edificis que encara perduren.

Es creença que el segle IX un pastor de can Torruella s'estranyà al veure un bou de genolls i bramulant vora una font. A l'atansar-se quedà sorprès de contemplar la imatge que havia fet sorgir de sota-terra.

Innombrables són les curacions i, fins i tot, resurreccions atribuïdes a Santa Maria de Lord.

Segons els goigs:

*Emperò en l'Hort de Maria,
Que cultivà l'Eternal,
Un fruit tan medicinal
Fou produït que daria
Vida, salut, alegria
Al trist, al malalt, al mort.*

1. COSTA I BAFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, vol. II, p. 701.

La semblança fonètica de l'antic topònim LORD amb l'HORT, ha fet que el poble tituli amb aquest últim mot el santuari i que en la tradició de la troballa es digui que la imatge fos descoberta en una font que hi havia en un hort.

Vegeu làmina XXX.

BIBLIOGRAFIA:

CAMOS, Narciso, *Jardín de María*, p. 469.

Ermita de Sant Salvador de Santa Linya

Primitivament el poble de Santa Linya havia estat edificat en els vessants del tossal conegut actualment com del Castell. Posteriorment les construccions s'anaren fent al peu del citat turó.

L'etimologia de Santa Linya sembla derivar del llatí *Saltus Liciniae*.¹

A la sortida de l'actual poblat i vora el camí que des de molt antigament anava a Montclús i Àger, s'hi troba el santuari de Sant Salvador. L'actual construcció amb absis i coberta de lloses de pedra és d'època romànica però creiem que fou bastit aprofitant les restes d'un edifici anterior, possiblement visigòtic o romà.

És interessant en aquest sentit la veu dels veïns del poble que diuen que en temps del «moros» havia estat mesquita. Ja sabem que popularment tot el que fa referència a temps molt llunyans és àrab.

Són els malalts reumàtics o afectats de qualsevol mena de dolor els qui acudeixen a Sant Salvador.

És creença que si l'amo que té un animal de treball malalt pot aconseguir que volti l'ermita, guareix amb tota seguretat.

Vegeu làmina IX.

1. ROCAFORT, C., *Província de Lleida (Geografia General de Catalunya)*, p. 301.

Ermita de Sant Urbà de Santa Linya

Sant Urbà va ésser papa des de l'any 223 al 230. Fou martiritzat i decapitat el VIII de les Calendes de juny (25 de maig).

L'ermita que li té dedicada Santa Linya és un interessant monument del segle XI amb dos absis, porta lateral i coberta de lloses de pedra.

Correspon a l'església del desaparegut poble de Montclús. Hi ha una llegenda que diu que Montclús restà destruït per causa d'un terratrèmol i que només se salvà una dona vella que en aquells moments estava pregant en el temple, únic edifici del caseriu que restà dempeus.

L'origen de Montclús fou possiblement un *castrum* romà que protegia el camí d'Ager. Actualment només resten ruïnes del castell i vestigis d'algun edifici.

El 31 de desembre de l'any 1059, Arnau Mir, la seva muller i fill, Guillem, fan donació de la meitat del castell de Montclús a Sant Pere d'Ager.¹

Sant Urbà és especialment advocat pel mal de cap i febres malignes i són aquests malalts els qui especialment visiten l'ermita de Santa Linya.

L'aplec se celebra el 25 de maig i es réparteix pa beneït, de propietats preventives i guaridores entre els assistents.

Diuen els goigs:

*De malalties de cap
i de la febre maligna
lliberau al que us ha invocat
en vostra santa ermita.
Són a millons los favors
que rep tot devot de Vós.*

En una de les plagues de llagosts que sofrí, el poble reemplaçà "febre maligna" per "cuca maligna".

Vegeu làmines VII i VIII.

1. SANAHUJA, P., *Historia de la villa de Ager*.

Santuari de Santa Maria de Meià

El Santuari de Santa Maria de Meià als vessants de la serra del Montsec és d'arrels molt remotes.

Té l'origen en una primitiva i petita ermita on era venerada una imatge de la Verge que, segons tradició, fou trobada per un pastor en una cova propera.

Es diu que Carlemany fundà un monestir benedictí del qual l'any 808 n'era abat un tal Ot.

El 1210 l'abat Ramon Ier construeix un nou temple que el 1693 va caldre ampliar per la gran afluència de pelegrins que hi feien cap de tot arreu. També era visitat pels romeus que seguint la vall del Segre anaven a Santiago. Roig, en escriure sobre Meià l'any 1668, diu que al fer els fonaments de la darrera església aparegueren diverses tombes que, a jutjar per les petxines trobades, pertanyien a pelegrins morts en aquell lloc durant el seu romiatge.

Segons els goigs:

*Invocada ab devoció
per tentats, tullits, febrosos,
afligits y dolorosos
los dàreu consolació;
en los parts la dilació
Déu per vós abreviarà.*

BIBLIOGRAFIA:

PARRAMON I DOLL, A. M., *Santa Maria de Meià*, Lleida, 1972.

Santuari de Santes Masses

Sedó és un poblat del municipi de Torrefeta (Segarra), a la dreta del Sió. El lloc és esmentat el 1099 a l'acta de consagració de l'església de Guissona.

En una petita elevació de terreny del seu terme hi ha el santuari de Santes Masses.

La tradició diu que la imatge de la Verge titular la trobà sota un terrós, un pagès que estava, precisament, esterrossant. Es relaciona el topònim "masses" amb la "maça" emprada habitualment en dita feina.

Els veïns de Tarroja se l'endugueren al seu poble, però misteriosament la Verge retornà al lloc on té bastida la capella.

Els fidels s'hi encomanaven en qualsevol malaltia i per això eren tan variats els ex-vots que penjaven de les seves parets.

Santuari de la Guardiola de la Sentiu

Es trobava situat al cim d'una serra del terme de la Sentiu, a la comarca de la Noguera. Destruït l'any 1936, actualment només en resta el record.

El topònim fa pensar en l'existència en altres temps d'una torre de guaita en aquell lloc.

L'aplec, que era molt concorregut, se celebrava el dimarts de Pasqua.

La imatge que era romànica, segons la tradició fou trobada en aquell indret.

Segons referències eren nombrosos els ex-vots penjats a la capella.

Deien els goigs:

*Tota malaltia cureu
i sou rica medecina,
el vostre nom apadrina
al que Vós hermo-segeu.
Dels tresors que Vós doneu,
Maria, en sou Senyora.*

*Ès la devoció tanta
dels pobles del veïnat,
que en tota necessitat
clamen a Vós, Verge Santa,
donant-vos gràcies després,
dels vostres favors, Senyora.*

BIBLIOGRAFIA:

- FONT I RIUS, J., *Mare de Déu de la Guardiola*, Col·lecció de Goigs «Santa Eulàlia», núm. 66, Barcelona, 1970.
SERRA I BOLDÚ, V., *Calendari Folkloric d'Urgell*, 1914, p. 110.

Santuari de Refet

El santuari de la Mare de Déu de Refet pertany al terme de Seró a la comarca de la Noguera. Es troba vora l'antic camí de Ponts.

Pot localitzar-se a la fulla número 328 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, als 4° 48' 26" de longitud i 41° 53' 17" de latitud.

La imatge és romànica i, segons tradició, la trobà un pastor de cal Santacreu sota un roc emplaçat a pocs metres de l'església. Portada al poble en processó, misteriosament tornà al lloc on fou descoberta.¹

L'any 1765 un fadrí d'Agramunt anomenat Farràs amplià la primitiva capella per prometença d'haver guarit d'una malaltia de les cames que semblava irrecuperable i que atribuïa a un càstig diví per unes burles fetes a una imatge de la Verge venerada en un oratori prop del camí de Donzell.²

A Refet hi acudeixen tota mena de sofrents, tal com ho testimonien els ex-vots variats i nombrosos que allí es conserven.

El dia de l'aplec (dilluns de Pasqua), es ballava ball de cascabells i es repartia pa, vi i formatge als assistents.

Al santuari del Refet, hi reben també culte dos sants eminentment remeiers: sant Pelegrí i santa Llúcia.

Vegeu làmina X.

1. CAMÓS, N., *Jardín de Marta*.

2. PIJUAN, J., *Santuari de la Mare de Déu de Refet de Seró*.

Mare de Déu de Bellvila

L'ermita de la Mare de Déu de Bellvila es troba situada als afores del poble de Sisteró del municipi de les Pallargues (Segarra).

L'edifici té elements de finals del segle XII i XIII, però ha sofert moltes reformes posteriors.

Ha gaudit de molta anomenada com advocada en qualsevol malaltia.

Diu la tradició que en certa ocasió en què el poble estava flagellat per una mortífera passa de verola, una dona que passava per davant de l'ermita amb dos coloms per a uns familiars malalts, va deixar-los anar al temps que invocava la Mare de Déu. Des d'aleshores la mortaldat va cessar i el veïnat, en prova d'agraïment, va votar-li festa.

Vegeu làmina XX.

Santuari de Sant Antoni de Susterris

Pertany al terme de Talarn, en el Pallars Jussà, però actualment es troba cobert per les aigües del pantà de Sant Antoni.

Primitivament la titular de la capella era la Mare de Déu de Susterris, que ja apareix documentada a l'any 1051.

Pita Mercè creu que l'església, que era de construcció romànica, fou bastida sobre una d'anterior pre-romànica.¹

Ja abans de l'any 1122 havia estat cedida als Hospitalers, que hi establiren llur casa mare o centre de tot el Pallars.

L'any 1381 Susterris tenia 7 focs.

En el 1436 el nombre de pobladors s'havia reduït, però l'església continuà sostenint-se com a santuari de Sant Antoni fins l'any 1833.²

Situat a l'entrada del congost, vora l'ermita hi havia una roca amb quatre forats col·locats formant un semi-cercle, tots iguals, d'uns 16 cm. de llarg, 7 d'ample i 9 de fondària, coneguts popularment per les «potades del diable». Segons la llegenda, són les petjades deixades per les potes del diable quan un dia, en forma de boc, va barallar-se amb sant Antoni. Ambdós van rodolar cinglera avall. El diable per tal de no despenyar-se donà un cop tan fort de potes a la roca, que les deixà senyalades, mentre el Sant, en canvi, devallava lliscant amb suavitat.³

El poble, sol relacionar aquestes «petjades» amb diverses i curioses llegendes que, segons Amades, representen testimonis de cultes lítics remots i insondables.⁴

L'àmbit que voltava el santuari era abundós en esplugues en les que havien aparegut vestigis prehistòrics. Entre elles era molt coneguda la «Cova del Escalinot».

1. PITA MERCÈ, R., *La historia antigua y arqueología del Pallars*.

2. *Els castells catalans*, vol. VI, 2.ª part, pp. 1.346-48.

3. RAMON MONRÓS, F., *De la Conca de Tremp i altres indrets*. 1932, p. 189.

4. AMADES, J., *Costumari català*, vol. IV, p. 162.

Mare de Déu de la Llet de Talladell

Es troba al terme de Talladell, a la comarca de l'Urgell.

Tocant a la primitiva capella s'hi fundà un monestir cistercenc femení del qual no en resta cap vestigi.¹

Situat vora l'antiquíssim camí que segueix el riu D'Ondara, pels seus voltants han aparegut importants vestigis ibèrics i romans.

Vora mateix de la capella fa pocs anys es descobriren unes tombes d'època romana amb alguns llacrimaris i moltes peces de ceràmica.

Tal com indica el seu nom, la Mare de Déu de la Llet és especialment invocada per les mares amb nadons per tal d'aconseguir una bona lactància.

1. SERRA I BOLDÚ, V., *Calendari folklòric d'Urgell*, p. 111, Barcelona, 1914.

Santa Cecília del Tarròs

El Tarròs és un poblat agregat a Tornabous, al Pla d'Urgell.

A l'església del Tarròs s'hi venerava una imatge de santa Cecília invocada contra els "mals donats" i esperitats.

Una edició dels goigs de l'any 1657 diu: ¹

*Hetxizos y bruxeries,
tota infernal oppressió,
ab la vostra intercessió
perdan del tot llurs porfias;
deslliurant al qui agonias
experimentan mortals.*

Els malalts hi acudien, especialment el 22 de novembre, festivitat de la santa, per tal de deslliurar-se dels dimonis del cos.

Entre crits i contorsions el rector els exorcitzada tot dient: *O gloriosa virgo Beata Cecilia defende nos ab hoste maligno. Fiat + Fiat + Fiat.*

En temps més llunyans només podien acudir hi com espectadors persones del mateix sexe que el pacient.²

Aquesta devoció té arrels molt antigues. Bernadino Gómez Miedes, bisbe d'Albarrací a la seva obra de l'any 1582 "*Devita et rebus gesti Jacobi Primi, regis Aragonum*", parla què en el poble del Tarròs, per algun bon vapor que surt de la terra, al rebre'l els sentits purga el cervell, motiu pel qual els folls i endimoniats hi són portats per aconseguir llur curació.

Molt a prop del Tarròs hi ha el poblat ibèric de l'Espígol.

Nosaltres parlant amb la gent de l'entorn no hem pogut descobrir el lloc d'on sortien aquests vapors, doncs no en resta record.

Vegeu làmina XXXI.

1. LACAVALLERIA, Antoni, *Goigs de la Gloriosa Verge y Màrtir Santa Cecilia, Patrona del Terròs, Bisbat d'Urgell*, Barcelona, 1657.

En una edició de goigs de l'any 1854, Lleida, impremta de Josep Rauret, una estrofa diu:

«Si lo dimoni atormenta
en la ànima i en lo cos;
alcançaunos Verge santa,
de Déu salut i repòs».

2. AMADES, J., *Còstumari Català*, vol. I, pp. 739-740.

Sant Crist Trobat de Tèrmens

Tèrmens és un municipi de la Noguera, al límit amb el Segrià, situat al marge esquerre del Segre.

El lloc, al límit del regne islàmic de Lleida, fou conquerit per Ermengol VI d'Urgell abans del 1147. Atorgat a Ramon d'Angle-sola, aquest el cedí el 1278 als Hospitalers, que el 1283 hi establiren la comanda de Tèrmens.

Ens diu la tradició que, a dos quilòmetres del poble, en la partida anomenada "Sot del Fuster", un pastor de casa Reig trobà la imatge d'un Crist, que diposità al seu sarró. A l'arribar a casa, la imatge retornà miraculosament al lloc de la troballa, on se li erigí una capella.

Segons Serra i Boldú, el Crist tenia un pam i mig de llargada i per això el rector la utilitzava en la processó en lloc de la veracreu.

El dilluns de Pasqua els veïns hi anaven i hi cantaven els goigs:

*Aquí, en aquesta pedra
un pastor us va trobar
va vulguereu's portar al poble
i a la pedra vau tornar
i el rector vingué a buscareu's
i a Tèrmens us vau quedar.*

*De Tèrmens sou advocat
i trobat dita figura;
i en tota necessitat
nos donau pluja segura
de la gent tingau pietat
que rendits venim amb Vós.*

Segons els veïns del poble, el Sant Crist trobat gaudia de molta devoció per tota mena de malalties i calamitats.

Actualment, al lloc de la troballa, es pot veure una pedra vertical clavada a terra amb una creu de ferro a la punta. A pocs metres, brolla una font d'aigua natural.

El senyor Enric Mayals i Arnó, de Tèrmens, ens ha ensenyat unes destrals de pedra polimentada i uns molins de mà molt primitius que aparegueren a la partida del "Sot del Fuster".

Santuari de l'Aguda

El castell i poble de l'Aguda, avui gairebé despoblat i agregat al municipi de Torà, està situat al cim de la muntanya del mateix nom, a uns 700 metres d'alçària.

L'any 1010, les esglésies de l'Aguda i de Torà foren donades a Santa Maria de Solsona.¹ El temple actual és romànic, del segle XI, amb l'absis decorat amb arcs lombards.

La Mare de Déu de l'Aguda ha gaudit de molta devoció com a protectora en qualsevol malaltia i molt especialment per als parts.

De la primitiva imatge no en sabem res. La segona, possiblement del segle XVII, era de fusta i estava dempeus. Fou destruïda l'any 1936.

Antigament per demanar salut per a un malalt set donzelles hi anaven a fer pregària. Prop de l'església hi ha una font que gaudeix de propietats miraculoses.

En una edició antiga dels seus goigs es llegeix:

*Quan de Torà set donzelles
vénen aquí en sa aflicció,
obra Déu grans maravelles
per la vostra intercessió,
puix la salut desitjada
reb lo malalt ab vostra ajuda.*

*Les dones que estan prenyades
per la vostra intercessió
de mal part són deslliurades
criдан-vos ab devoció
vostra mercè és coneguda.*

Serra Vilaró va localitzar un poblat ibèric en aquell indret. J. Corberó, de Torà, ha trobat diverses destrals votives.

1. SARRI I MUNTADA, J., *Santa Maria de l'Aguda*, Tàrrrega, 1958.

Els ex-vots, que eren molt nombrosos en el santuari de l'Aguda, sofriren destruccions en diferents èpoques. El 13 de setembre de 1866, el vicari capitular, doctor Pere Segarra, obligà a treure tots els ex-vots amb l'excusa que més que un temple el santuari semblava un museu d'anatomia.²

Nosaltres, en una visita que hi férem l'estiu de l'any 1977, descobrírem molt prop de l'edifici dos curiosos gravats de caire esquemàtic sobre una roca. També veiérem, aprofitat en una paret posterior, un carreu amb decoració de semblança visigòtica.³

El santuari de l'Aguda té, doncs, pels vestigis descrits, arrels possiblement molt pretèrites.⁴ La força miraculosa de l'aigua de la font i la pregària de les set donzelles, són restes de cultes antiquíssims.

2. SARRI I MUNTADA, J., *Santa Maria de l'Aguda*, Tàrrrega, 1958.

3. CAMPS I CLEMENTE, M. - CAMPS I SURROCA, M., *Orígens i evolució d'alguns santuaris lleidatans*, «Annals de Medicina», vol. LXV, núm. 2, febrer 1979, pàgines 267-278.

4. CAMPS I CLEMENTE, M. - CAMPS I SURROCA, M., *Antecedents del Santuari de l'Aguda*, «Annals del Col·legi Oficial de Metges de Lleida», 1977.

Ermita de Sant Roc de Torrebesses

L'ermita de sant Roc de Torrebesses, es troba situada a la serra del seu nom, comarca del Segrià, però lligada tradicionalment a les Garrigues.

Al castell, situat a la part més alta del poble, hem vist restes de parets de pedra encoixinada.

A l'ermita, que fou ampliada l'any 1768, són venerats sant Roc i sant Sebastià, dos sants especialment protectors de la pesta i malalties contagioses.

Creiem que el culte a sant Sebastià és més antic. Possiblement sant Roc fou votat quan les pestes del segle XVII.

Segons els goigs de sant Roc:

*Los devots de es parroquia
vos venim a suplicar
que de tota pestilència
vos nos volgau defensar,
confiat serà guardada
de tot mal contagiós.*

*Guardau-nos de pestilència
benehït Sant Roc gloriós.*

Els de sant Sebastià diuen:

.....
*i tinguésseu gran poder
contra tants mals com hi ha
Guardau-nos de pestilència
gloriós Màrtir Sebastià.*

Segons una llegenda, sant Jaume transità per aquelles serres, Junt a la capella es veu en una roca una petjada del cavall.

També en aquella banda hi ha la "Font de Sant Roc", amb propietats guaridores per a les malalties febrils i contagioses.

Inspeccionat l'indret, hem vist dues cavitats excavades en una penya que podrien correspondre a un lloc de sacrificis i uns alineaments de lloses, probables fonaments d'antics habitacles.

L'existència de la petjada del cavall amb la llegenda que l'envolta són indici, segons Amades, del caràcter cultural del lloc en temps pretèrits.¹

1. AMADES, J., *Folklore de Catalunya, costums i creences*, p. 1.194.

Santa Maria de Davall-flors

Segons M. Lledós, historiador de Tremp, des dels inicis del cristianisme, hi havia un santuari sota l'advocació de Santa Maria del Pallars, en el lloc on actualment és bastida l'església parroquial. Aleshores el poble restava una mica allunyat.

A l'acta de consagració de la Seu d'Urgell consta l'església de "*Sancte Marie que dicunt ad Trimplo*".

Destruïda pels àrabs, fou restaurada el 1079 pel comte Ramon VI del Pallars i la seva esposa, València, que li feren diverses donacions.

És creença popular que la imatge fou retrobada a finals del segle XI sota un esbarzer florit. De llavors ençà, és coneguda com Mare de Déu de Davall-flors.

La talla actual sembla obra del segle XVI.

La reputació d'auxili pels malalts del primitiu santuari ha perdurat fins ara.

Una estrofa dels goigs diu:

*De vostres bondats la fama
s'escampa per tot arreu;
al qui vostre auxili clama
grans mercès li dispenseu;
per ço tothom us aclama
font d'abundosos favors.*

L'entorn de Tremp fou molt important en època romana. Cea Bermúdez identifica el lloc veí de Talarn amb *Thearo*. Aeso (actual Isona) va ésser nucli de gran influència en aquells temps. Alcover deriva el topònim Tremp de *templum*, evident indicatiu de l'existència d'un temple pagà.

BIBLIOGRAFIA:

- COY, A., *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, Barcelona, 1906.
LLEDÓS Y MIR, M., *Historia de la antigua villa hoy ciudad de Tremp*, Barcelona 1917.

Santuari de Riupedrós de Vilaller

Segons tradició, la imatge fou trobada per un pastor, amagada en el barranc de Riupedrós.

És especialment protectora pels mals contagiosos, parteres, dones estèrils i malalties dels infants.

Segons els goigs:

*Tots los pobles comarcans,
si us invocan de bon cor,
sas famílies i animals
deslliurau de tot dolor;
i en vós troban defensora
contra tot mal contagiós.*

*Fruit de benedició
a la estèril alcansau,
i del part en l'aflicció
les parteres ajudau;
i als infants, gran senyora
cureu de mal perillós.*

Joan Amades creu que la devoció del santuari de Riupedrós té l'origen en la cristianització d'un antic culte fluvial.¹

Els santuaris se situaven en els llocs on es creia que seria més favorable la presència dels númens.²

És en el culte a les aigües on apareix més clarament el caràcter naturalista de la religió pre-romana indígena.³

En el cas de Riupedrós, podem pensar en l'existència d'una divinitat-riu local. A la part occidental de la Península Ibèrica, hi ha aparegut epigrafia demostrativa de divinitzacions de rius en època romana.

-
1. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. IV, p. 109.
 2. ARRIBAS, A., *Los Iberos*, p. 156.
 3. GUIRÀND, F., *Mitologia General*, p. 297.

Santuari de Montalegre

El santuari de la Mare de Déu de Montalegre es troba situat al cim de la serra del seu nom al terme de Vilanova de la Sal, comarca de la Noguera (antigament ho fou de Privà, poble que desaparegué el segle XVII).

Fins l'any 1835 pertanyè a l'abadiat del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes.

La tradició ens diu que la imatge primitiva fou trobada per un pastor de Privà en una cova existent en aquella muntanya. Aquell vailet va portar-la a l'església del seu poble, però la imatge retornà al lloc de la troballa, indicant així que era allí on volia ésser venerada.¹

A mitjan segle XIV s'amplià la primitiva ermita. En un testament del 25 de juliol del 1346, fet en el poble de Privà, consta que Arnald Barulli deixa onze lliures per a l'obra de Santa Maria de Montalegre. L'escultura actual és d'aquella època i representa la Verge, dempeus amb unes flors a la mà dreta, i el nen, amb un ocell a les mans, assegut al braç esquerre.

En un contracte que es féu entre els paers de Vilanova i el cirurgià d'Os, Joan Magin, el 15 d'agost del 1700, consta l'obligació que té el cirurgià de pujar a Montalegre en cas de malaltia del rector o ermità.²

El dia de l'aplec és l'1 de maig.

La Mare de Déu de Montalegre és invocada en qualsevol dolència, però d'una manera especial per la "trencadura:

*Trencats, coixos i tullits
curan ab benignitat,
y de altres mals infinits,
que Déu envia indignat;
y al trencat que ab blat se pesa
curau si ab Vós te esperansa.*

1. CAMÓS, N., *Jardín de María*, p. 308, Barcelona, 1949 (reedició de 1657).

2. *Arxiu Parroquial de Vilanova de la Sal*.

Especialment interessant és aquesta ofrena del pes del malalt en blat per aconseguir la curació.

Als infants dels pobles veïns se'ls porta al santuari per tal de prevenir-los d'hèrnia.

Hi ha una dita que diu: "A Montalegre es puja trist i es baixa alegre." És a dir, es puja malalt i es baixa guarit.

A Vilanova de la Sal encara és costum a l'enterrar un mort, fer-ho de manera que miri a Montalegre.

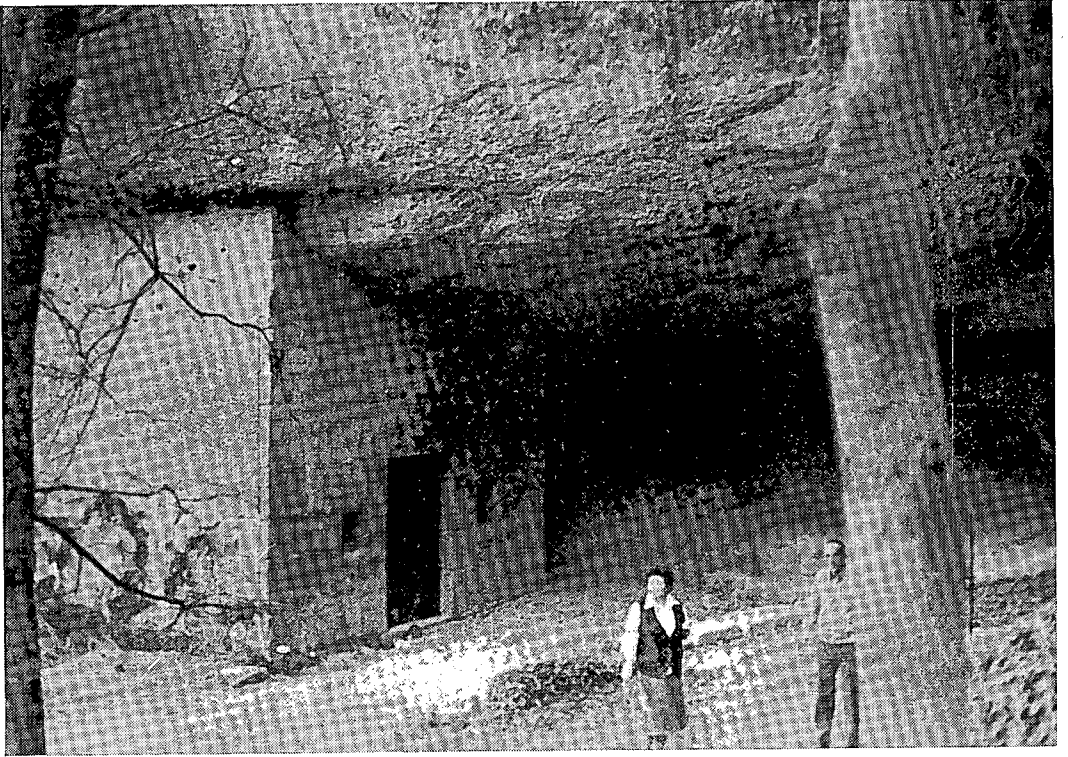
Antigament, era tradició encendre fogueres la nit de Sant Joan als voltants de l'ermita.

L'entorn arqueològic de Montalegre és força ric en vestigis. S. Pubill localitzà ceràmica eneolítica, ibèrica i romana a la serra on s'alçava l'antic poble de Privà. Al serrat de Sant Miquel, prop de la font de les Fontanelles, s'hi trobaren fragments ceràmics de les mateixes característiques.

Com hem vist, tenim molts elements que indiquen l'arcaisme del culte al santuari de Montalegre: la tradició de la troballa de la imatge en una cova i el seu retorn miraculós al lloc d'origen, l'encesa de fogueres la nit de Sant Joan, el fet de l'ofrena del pes del malat en blat, el costum d'enterrar els morts mirant el cim on hi ha l'ermita i les restes arqueològiques.

La Granadella. Figura votiva.

Sant Joan de Juncosa.

Ad futuram Rei Memoriam

Dia 9 de Agost de 1761. Se entrega al
Rector de Castellor un anell que per promesa
donaren al glorios St Blasí per haver
curat la deliquia al soble de Bilibanes
naon se trobave Babelly sense espe-
ransy de vida dimanat de un mal greu
en la part del coll y gola. Se reclama
al glorios St Blasí ferintli la Nuella

Babelly y es que lo anell si'l li brace
de aquell rebell y conseguí la salud y pena
que contra se anote en est quinqué l'bis
relaxaxogura muy dra de la fecha.

Manuel Blinert
Rector de Castellor

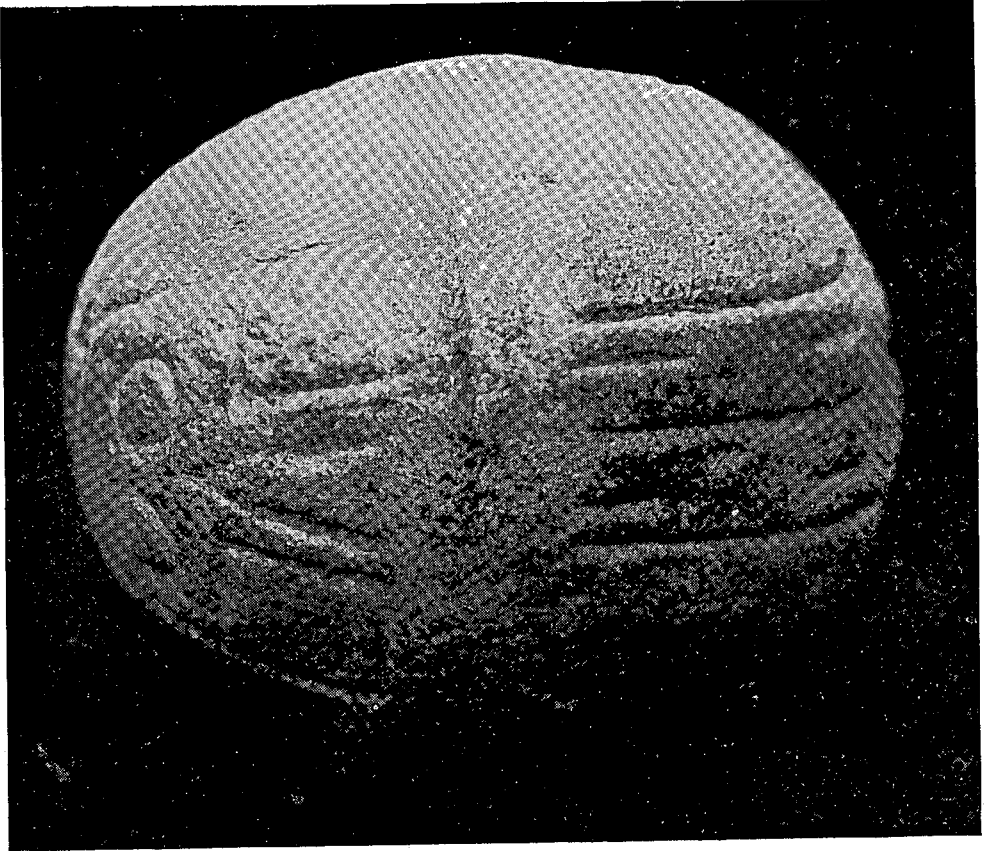
Sant Blasí de la Floresta.

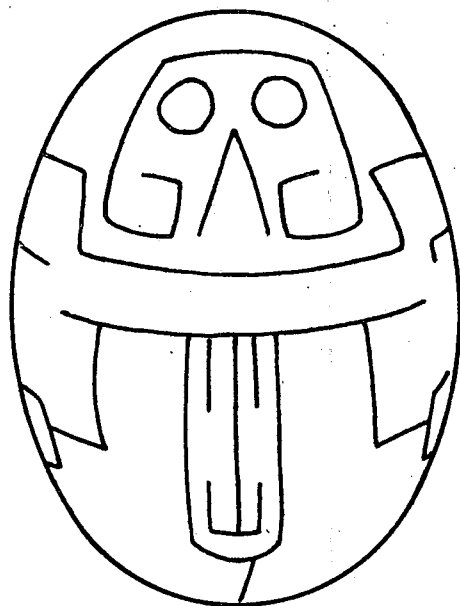
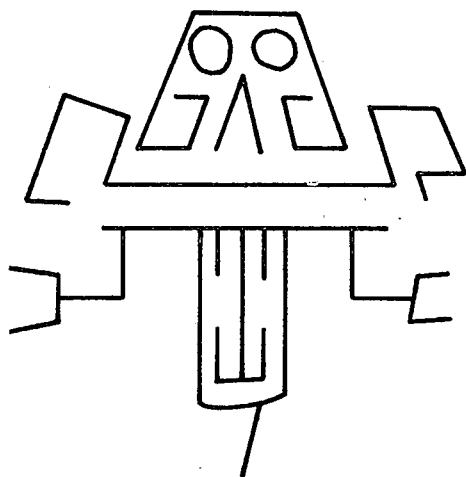
Mare de Déu de Bellvila.

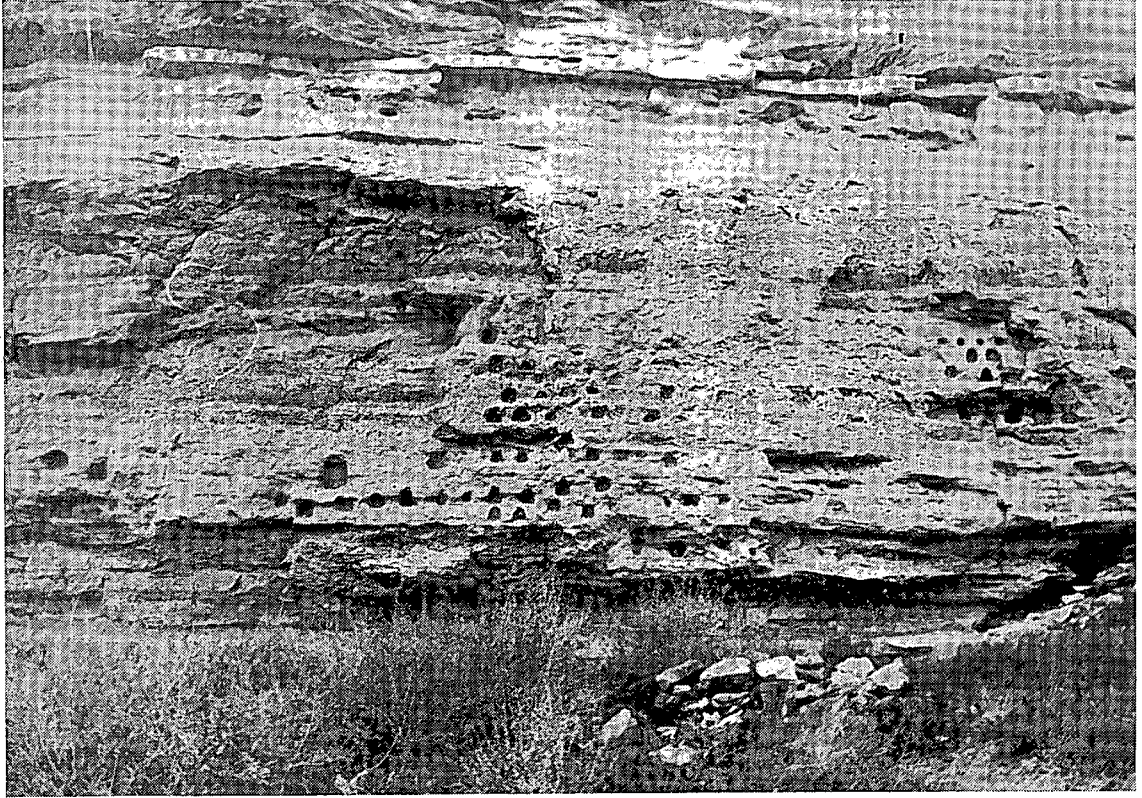
Gra. Santuari de Tauladella.

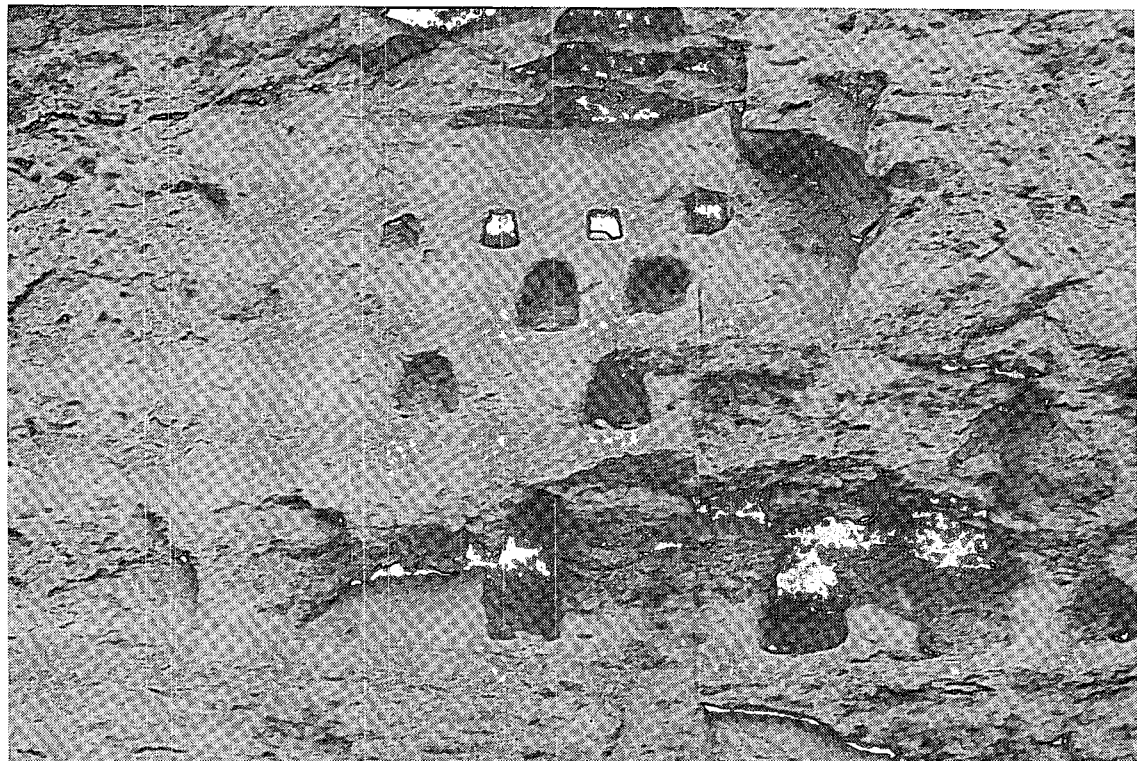
Idol de Puig Pelegri.

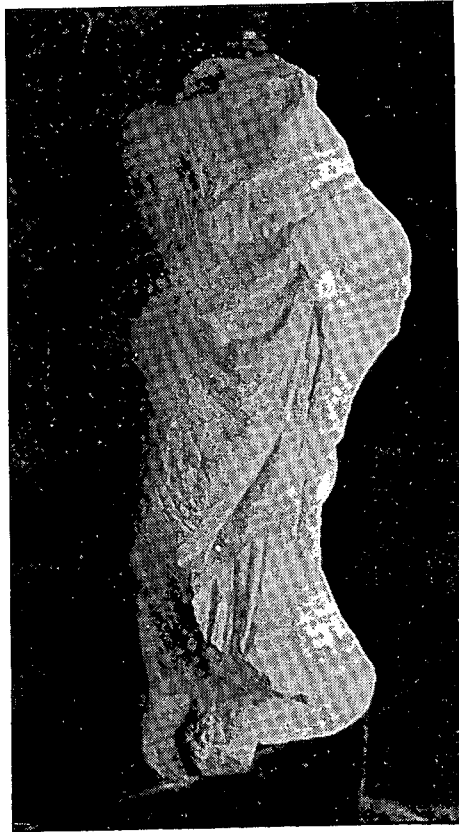
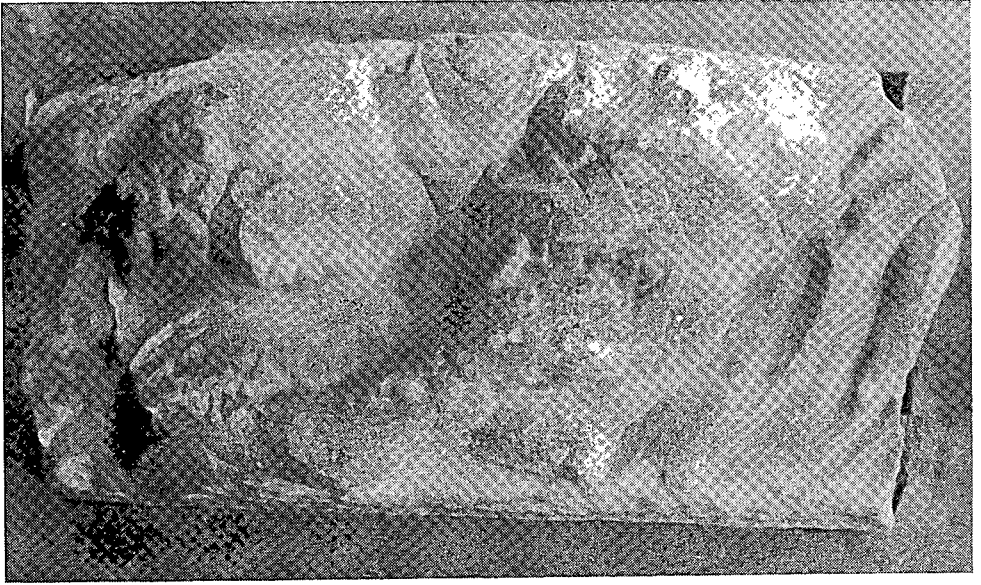
Detall de l'Idol de Puig Pelegri.

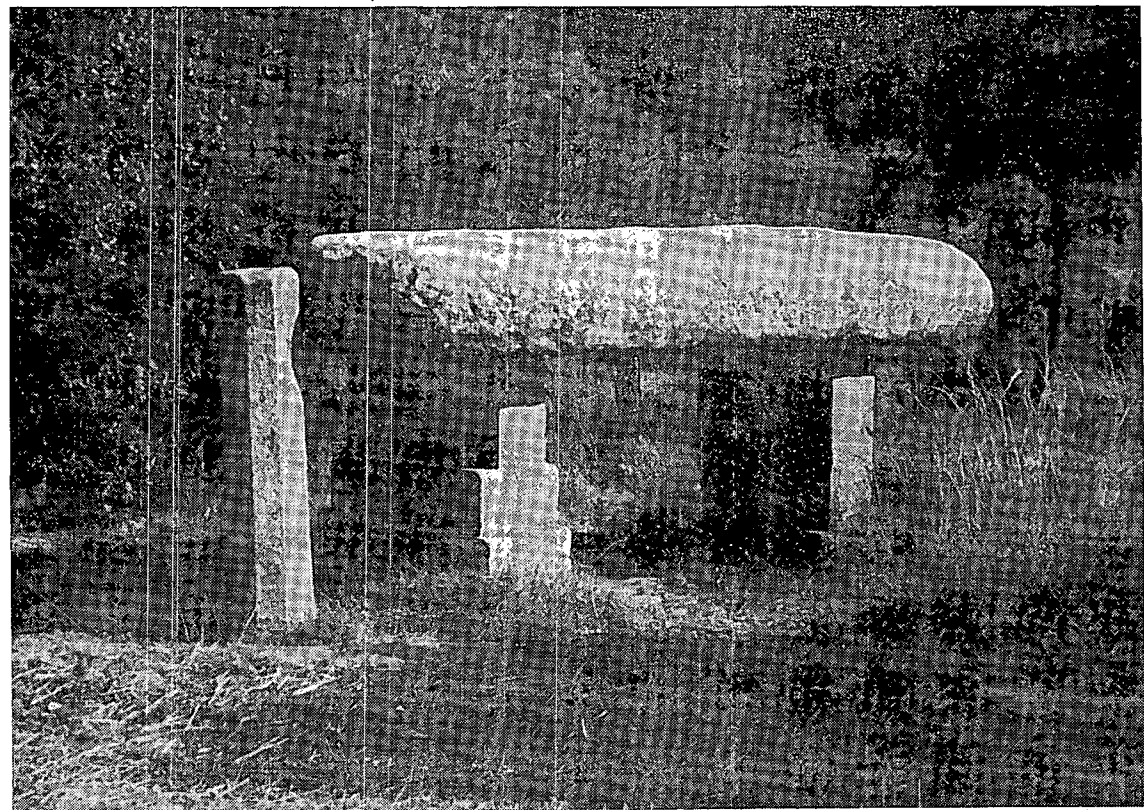
Aitona. Apotecaria dels Moros.

Detall de l'apotecaria dels Moros.

Fontanet Lo Curt (Lleida).

Roc de la Mare de Déu de Riner.

Santuari de Massarrúbies.

Ex-vot en el Santuari de Massarrúbies.

Ex-vot en el Santuari de Massarrúbies

Santuari de Lord. Ex-vots.

GOIGS DE LA GLORIOSA VERGE, Y MARTYR SANTA CECILIA patrona del Terròs, Bisbat de Vrgell.

A Labances celestials,
pus q̄ nostra llègua càta:
Cecilia verge molt santa
preseruaunos de tots mals.
Nafquereu verge gloriosa
en Roma Imperial ciutat,
(cap de la Gentilitat)
entre espinas, bella Rosa,
qual diuina Mariposa
gozant fauors celestials,
Cecilia verge, &c.

A Iesu Christ dols espos
votareu virginitat,
y ab encesa charitat
li entregareu vostre cos
ab afecte feruoros
amant las lleys diuinals,
Cecilia verge, &c.

Fonch vostre espos Valerià,
à be que molt recufareu:
però tal manya heus donareu,
que ab gran zel la Fè abraçà,
tambe castedat amà
fugint incendis carnals,
Cecilia verge, &c.

Dels Romans lo Presidens
Almachio ab gran cruèlrat,
promulgà que fos cremat
vostre cos en foch ardents
frustrat restà son intent
v ses traces infernals,
Cecilia verge, &c.

Queus degollassen manà
encès en rabia inaudita,
per los vills yras vomità
quane ab instancia heus mirà
la anima vostra volà
entrè chors Angeliclas,
Cecilia verge, &c.

La molt deuota figura
retrato de vostre Cos,
se renouà en lo Terròs
expellint tota tristuras
als qui estàn en apretura
amparau en danys fatals, &c.

Los Euangels sàgrats,
que aporraueu en los pits,
dominan als esperits
malignes, suppeditats,
dels cosos ja llallmats
fugint donant certs senyals
Cecilia verge, &c.

Hetzizos, y oruxerias,
tota infernal oppressio,
ab la vostra intercessio
perdan del tot llurs porrias;
deslliurant al qui agonias
experimentan mortals,
Cecilia verge, &c.

TORNADA.

En lo cel entre immortals
pus que gozau gloria tanta
Cecilia verge molt santa
preseruaunos de tots mals.

Breue sanctæ Cæcilie Virgi. & Mart.

Christus vincit † Christus regnat † Christus imperat †, amen † amen † amen † fiat
† fia † fiat †, Christus liberet nos de tentatione diaboli, amen. Iesus, Nazarenus,
Rex, Iudæorum: titulus triumphalis, miserere nobis. Iesus Christus saluans, & liber-
ranos ab hoste maligno. Verbum caro factum est. Iesus Mariæ filius sis nobis clemens,
& propitius, & ab hoste maligno defende nos. Fiat † fiat † fiat †. Amen † amen † amē †.
O gloriosa virgo Beata Cæcilia defende nos ab hoste maligno, amen. Pater est pax †,
Filius est vita †, Spiritus sanctus est remedium †. Ÿ. Ora pro nobis Beata Cæcilia & Vt à
tentatione diaboli liberemur.

O R E M V S.

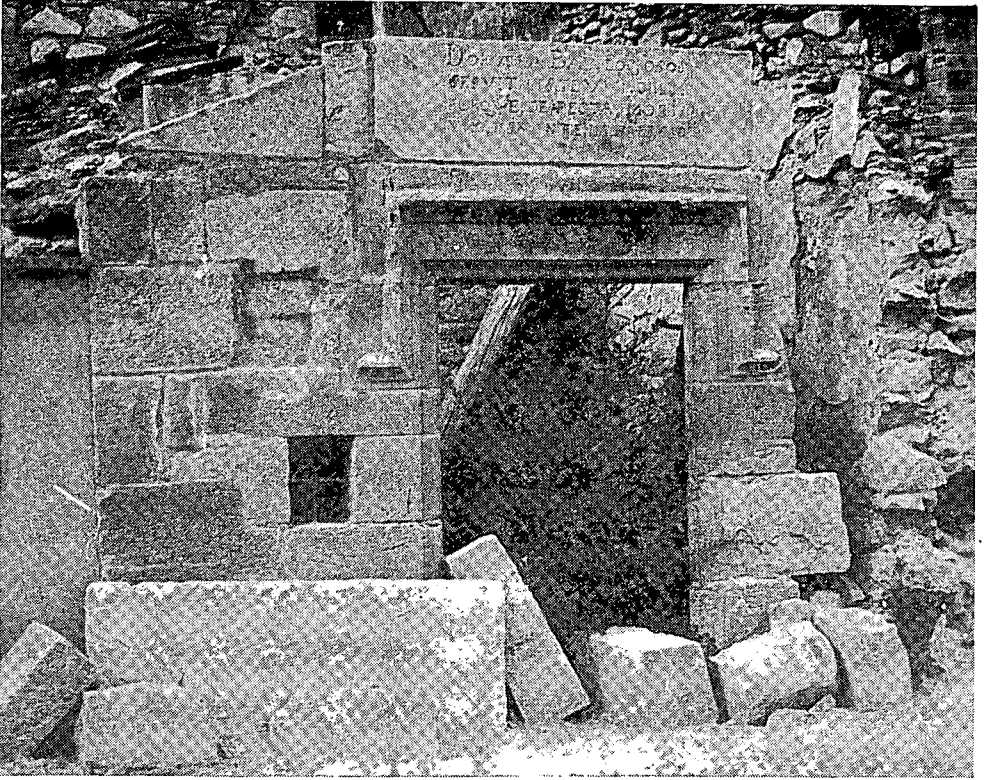
Deus, qui nos annua Beatæ Cæcilie virginis, & martyris tuæ solemnitate lætificas;
da: vt quam veneramur officio, etiam piæ conuersationis sequamur exemplo. Per
Dominum Iesum nostrum Christum filium tuum, qui tecum viuut, & regnat in vni-
tate Spiritus sancti Deus. Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Dicatur quotidie ter Pater noster, & ter Aue Maria.

Imprimatur, die 14. Maij 1647.

Febrer Vicar. Gen. & Offic.

Ab llicencia: En Barcelona per Antoni Lacavalleria, any 1657.

Santuari de la Verge de l'Horta, de Preixana.

Santuari del Puig de Meià

Situat en un pla existent a la muntanya del seu nom, pertany al terme de Vilanova de Meià.

La capella, força interessant i ben conservada, és una construcció del segle XI.

A Vilanova s'hi conserva un llibre del segle XVII que transcriu una escriptura de l'any 1095 en què apareix *Sanctae Mariae Medianencis*.¹

En una estrofa dels goigs s'hi diu que fou consagrada el 1037 pel bisbe Eribal.

A l'Edat Mitjana, en aquell indret hi havia un castell i petit caseriu.

Segons els goigs:

*I no hi ha hagut malaltia
de cap devot penedit
que en dir-vos el seu neguit
un poc minvada no sia;
així no us manca cap dia
qui no us hi vingui a pregar.*

*Als devots de vós, Maria
que us venim a visitar,
doneu-nos salut i vida
Verge del Puig de Meià.*

Pels seus voltants s'hi han trobat vestigis d'antics poblaments.²

1. SERRA BOLDÚ, V., *Goigs de la Verge del Puig de Meià*, 1930.

2. ROCAFORT, C., *Geografia General de Catalunya, província de Lleida*, p. 311.

Nostra Senyora de Sixena

El poble de Vilanova de Sixena es troba situat a l'esquerra del riu Alcanadre, en terres d'Aragó, bisbat de Lleida. És el lloc de naixença de Miquel Servet.

Diu la tradició que a l'indret on posteriorment es va edificar el monestir hi havia una llacuna. En un illot d'aquesta, un bou descobrí una imatge de la Verge. El veïnat la traslladà, en primer lloc, a l'església parroquial, però, a la nit, sorprenentment, retornà a l'illot on fou descoberta. Posteriorment la dugueren, successivament, a les ermites de Santa Anna i Sant Blai, amb el mateix resultat. Davant d'aquests fets li bastiren una capella en el mateix punt del descobriment.

Assabentada la reina Sança de Castella, muller d'Alfons I de Catalunya-Aragó, fundà l'any 1188 l'important monestir de monges Santjoanistes de Santa Maria de Sixena.

Els reis s'hi estatjaven en els viatges de Lleida a Osca. Hi foren enterrats la reina Sança, el seu fill Pere I el Catòlic, el seu germà Ramon Berenguer i les princeses Dolça i Elionor.

Segons els goigs:

*Los enfermos que han venido
a esta casa por salud
la hallaron con prontitud
si el tenerla ha convenido.*

BIBLIOGRAFIA:

CAMÓS, N., *Jardín de María*

Santuari de Bastanist

Es troba situat a 1.250 metres d'altitud al peu de la serra del Cadí, terme municipal de Villec i Estana, a la Baixa Cerdanya. Fins al 1344 depengué de la parròquia de Querforadat i després de la d'Estana.¹ La capella és romànica del segle XII. A poques passes hi brolla una font d'aigües miraculoses.

El topònim Bastanist és d'etimologia pre-romana, probablement basca, segurament variant de *baztar* equivalent a "racó" amb el sufix *izte* = *itze*.²

A l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell, de l'any 819, apareix citada l'església de *Batiriense* que sembla correspondre a Bastanist.

És una verge trobada. En aquest cas, per un bou al peu d'un boix. Dipositada pel pastor a l'església parroquial, retornà al seu primitiu emplaçament.³

La Mare de Déu de Bastanist és invocada en qualsevol malaltia, però d'una manera especial pels infants herniats:

*Les mares desconsolades
vos porten sos fills trencats;
si de fe estan animades
Vós els hi torneu curats.
Mai cap mare desgraciada
refusats sos precs ha vist.*

-
1. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. III, p. 311.
 2. COROMINAS, J., *Congr. Barc.*, 413.
 3. CAMÓS, N., *Jardín de Maria*.

Sant Crucifici del Vilosell

Es una petita capella situada a mitja hora del poble i edificada sota la roca d'un abric.

Una llegenda ens narra que, molts anys ha, un veí del Vilosell va veure un crucifix, voltant de llums, que flotava en la petita bassa que hi ha a la vora del poble. L'home, que era un descregut, en va fer befa. Poc temps després va quedar enllitat com a conseqüència d'una paràlisi que li sobrevingué.

Una altra versió fa finalitzar la història explicant que l'home, al veure el crucifix a l'aigua el va plegar tot dient un renec. Aleshores, la imatge es va encendre i a continuació ho féu el cap d'aquell subjecte que esfereït va llançar-se a la bassa on morí ofegat.

Per a la gent de la vila, aquella aigua ha poseït poders sobrenaturals.

Al costat de l'abric, Salvador Vilaseca va trobar una peça de sílex treballada per totes dues cares.¹

1. VILASECA, S., *Hallazgos de sílex en les Garrigües*, «Ilerda», núm. XXX, any 1969-70, p. 73.

II PART

Les malalties en els goigs

Estudiats els santuaris hem fet una classificació de les principals malalties que hi han tingut relació. Són les següents:

I. PESTA I MALALTIES CONTAGIOSES

Els estralls que produïren i el fet d'ésser el principal motiu de mort i la impotència del metge per tal de millorar el seu greu pronòstic i fatal propagació, féu que el poble cerqués amb tant d'afany l'ajuda teúrgica i siguin tan nombrosos els patrocinis emprats. Sant Sebastià, sant Roc i sant Cristòfol són els més invocats a les nostres terres, com ho demostren els nombrosos vots de poble motivats per alguna epidèmia i les moltes ermites i santuaris dedicats a aquests sants.

a) *Sant Sebastià*

Entre altres pobles li tenen erigit santuari: Alguaire, Alòs de Balaguer, Aspa, Corçà, Fondarella, Maials, Montesquiú, Talarn i el Vilosell. Als goigs dels Alamús s'hi llegeix:

*Contra la pesta cruel
fóreu nostre advocat,
aplaqueu al Déu del cel
en tan gran necessitat;
puix nos haveu deslliurat
gràcies vos debem donar.*

Als d'Alpicat s'hi llegeix:

*I en lo any vuit cents i tres
dia quatre de Gener
estant est poble perdut
de malalties tot ple;
animós i amb viva fe
de vós lo consol logrà.*

Als de Fondarella s'hi llegeix:

*En l'any mil vuit cents i tres
que tots anys festa os farà
primer dillums de Septiembre.
Fondarella os va votà
los beneficis rebuts
aquet vot los obligà.*

b) *Sant Roc*

Entre altres, li tenen erigit santuari, Bausén, Bossost, Ciutadilla, Vilanova de la Barca, Donzell, Lladorre, Torrebeses i Viu de Llevata.

Als goigs de Vilanova de la Barca s'hi llegeix:

*Vostra pietat infinita
per vós fou exercitada
a Vilanova la Barca
quan la peste hi fou entrada;
apartant-la d'aquest poble
amb vostra omnipotència.*

Als de Torrebeses s'hi llegeix:

*Los devots de esta parròquia
vos venim a suplicar,
que de tota pestilència
Vós nos volgau defensar,
confiant serà guardada
de tot mal contagiós.*

A la ciutat de Lleida durant la pesta de l'any 1652 feren vot a Sant Sebastià i Sant Roc.¹

c) *Sant Cristòfol*

*De fam, de pesta, de foc,
de guerra i pedra lliurau
i a tothom que us és devot
Si vos reclama amparau
ditxosos los moradors
que tal ampara han trobat.*

1. LLADONOSA, J., *Noticia histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*, p. 211, Lérida, 1974.

d) *Sant Angel de Seròs*

Hi ha una llegenda que diu que en tots els pobles comarcants hi havia una mortalitat elevadíssima produïda per la pesta.

Una padrina del poble tingué una visió d'un àngel que descenia d'un núvol.

Des d'aquell dia Seròs es veié deslliurada de tan temut estrall.

El 1599 la Paeria de Lleida el votà com a patró contra la pesta.

e) *Sant Isidori*

Als goigs de Sunyer s'hi llegeix:

*A una dona prometereu
que si fessa un vostra festa
de malaltia i de pesta
a Sunyer deslliurariau;
al poble que en vós confia
no deixeu desamparat.*

Nombroses són les referències que trobem en molts indrets d'aparicions i accions miraculoses coincidents amb el punt més alt d'incidència d'epidèmies de pesta. Com el sant Angel a Seròs, sant Isidor, s'aparegué a una dona de casa Beà, de Sunyer. La verge, a un metge de Riner anomenat Pere dels Ots i a Passanant la terra del terme adquirí propietats miraculoses, doncs tot malalt apestat que aconseguia trepitjar-la obtenia la curació.

f) *Sant Donat*

Als goigs de Fontanet s'hi llegeix:

*Ja que sou tan poderós
deslliureu aquesta terra
de pesta, fam i de guerra
i de tot mal contagiós.*

g) *Sant Gil*

Era invocat a la ciutat de Lleida. Segons els goigs:

*Vetllau, donchs, per esta terra,
que anyora vostres virtuts,
lliuraula de pesta i guerra,
de treballs i esclavituts.*

h) *Sant Candi*

Als goigs de Bric s'hi llegeix:

*Vós un metge celestial
sou en qualsevol dolència,
qui implora vostra assistència,
troba remei puntual;
De pesta serà lliurat
qui us reclama de bon cor.*

i) *Sant Llobí*

Als goigs de Millà s'hi llegeix:

*Vent-se lo poble acosat
de una horrible malaltia
votaren de cor un dia
rendir-vos culte sagrat;
cesà al punt la inclemència
mostrant-se Déu piadós.*

En alguns casos la fi de l'epidèmia coincidí amb el pas pels carrers del poble de la imatge del sant votat. A Millà, els malalts que aconseguien treure el cap per la finestra quan passava sant Llobí, quedaven curats.

A Santa Linya passà el mateix amb sant Domènec.

j) *Sant Julià*

Als goigs de Tarroja de Segarra s'hi llegeix:

*En tota necessitat
de misèria i pestilència,
a tothom a deslliurat
vostre poder i clemència;
Tarroja mai cessarà
d'invocar-vos amb fervor.*

k) *Sant Cerni*

Des de temps molt antics ha estat invocat en nombrosos llocs, com Anserall, Arreu, Besora, Cerbi, Gavarra, la Llena, Montequiu, Ogern i Norís.

Als goigs de Besora s'hi llegeix:

*De tot mal contagiós
preserveu-la Sant Patró
i sosteniula en la unió
de la fe que es do preciós.*

l) *Sant Climent*

Als goigs de Fórnols s'hi llegeix:

*És parròquia afortunada
la de Fórnols, Sant Patró,
des de segles confiada
sota vostra protecció
guerra pesta i malaltia
allunyeu-li en tot moment.*

m) *Santa Quitèria*

Als goigs de Corbins s'hi llegeix:

*De febre i pestilència
curau Quitèria també
i al confrare quius fa bé
llevau qualsevol dolència
lo qui és atormentat
del dimoni o altra cosa.*

n) *Sant Crist de Meià*

Als goigs de Vilanova de Meià s'hi llegeix:

*En l'any mil set-cents quarante
tot veient Santa Maria
que tota la gent moria,
vingué a vostra Imatge Santa;
i aviat mortaldat tanta
fou mudada en sanitat.*

o) *Sant Sadurní*

Besora li té bastida una capella que ja consta documentada l'any 819 a l'acta de Consagració de la Seu d'Urgell. Diuen els goigs:

*De tot mal contagiós
preserveu-la Sant Patró.*

p) *Mare de Déu de l'Aguda de Torà*

Als seus goigs s'hi llegeix:

*En tota necessitat
de sequera, pesta i guerra
tots els fills d'aquesta terra
imploren vostra bondat.*

q) *Mare de Déu del Camí de Granyena de Segarra*

Als seus goigs s'hi llegeix:

*Contra les febres ardents
contra pesta i tempestat
es vostre nom implorat
amb efectes convincents;
contra tot mal i dolor
sou medicina probada.*

r) *Mare de Déu del Castell de Llorenç de Montgai*

Als seus goigs s'hi llegeix:

.....
*de pesta, de fam, de guerra,
deslliureu de nostra terra
lo favor continuat.*

s) *Mare de Déu de Castell-germà de les Esglésies*

Als seus goigs s'hi llegeix:

*En pestes i malalties
i en totes calamitats.*

Pel vot fet en temps de pesta el poble de Belianes anava al santuari del Tallat, el de Preixana al de Montalbà, Artesa de Segre al Salgar i el Tarrós a Montaler.

A Lleida era principalment invocat el Sant Crist Trobat de Sant Llorenç i el Sant Crucifici de la Seu.² A l'epidèmia de l'any 1590 es col·locà una imatge de Sant Gerònim a l'església de Sant Joan.³

t) *Sant Crist del Bon Consol de la Portella*

Una llegenda ens conta que estant en època de pesta els habitants de la Portella tragueren el sant Crist pels carrers i l'epidèmia cedí miraculosament.

2. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 275.

3. OLIVES, M., *Lérida en la segunda mitad del s. XIX*, «Ilerda», núm. II, fasc. I, p. 35.

Assabentats del fet, els habitants d'Albesa anaren en processó a la Portella a demanar la imatge del Crist, i la transportaren al seu poble, cedint la pesta de la mateixa forma. A l'acabar l'estrall retornaren el Crist en un carro, sense cap tipus de mirament ni cerimònia. Molts anys després en una altra epidèmia de pesta tornaren a demanar el Crist a la Portella i aquest no pogué sortir de l'església doncs la creu topava sempre en un angle u altre de la porta.

v) *Sant Martí*

També ha estat invocat sant Martí de culte molt estès a les nostres terres.

A l'ermita que té bastida al poble aranès de Gessa, diuen els goigs:

*deslliuraunos del pecat
i de tot mal contagiós.*

II. TERCIANES I QUARTANES

Han tingut també, com la pesta, categoria històrica, doncs els seus delmes han gaudit de rang social.

A les terres de Lleida foren particularment intenses les incidències dels anys 1720-22, 1782-83 i 1785.⁴

Segons el nostre estudi dels llibres parroquials d'Aitona i Soses, les febres palúdiques foren endèmiques i una important causa de mort al Baix Segre durant les primeres dècades del segle XIX.

Les principals advocacions per aquestes malalties han estat:

a) *Sant Pere Màrtir*

Als goigs de l'ermita de Sant Romà d'Abella s'hi llegeix:

*De febres i tercianes
sou especial advocat
Per tots els que amb fe viva
vostre favor han sospirat,
bevent l'aigua cristal·lina
que en vostre cos ha tocat.*

4. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 223.

b) *Sant Ramon Nonat*

*De febres i de tercianes
i de tot mal contagiós,
per la virtut sobirana
los guardeu reclamant-vos;
de cama o de braç romput,
lo qui serà mal nafrat,
promptament haurà salut
per vós Sant Ramon Nonat.*

c) *Sant Magi*

Als goigs de Cervera s'hi llegeix:

.....
*sanau tota malaltia,
quartanes, dolor i tos.*

III. VEROLA, XARAMPIÓ I ROSA

Les dues primeres, amb un índex molt alt de mortalitat entre els infants. Han estat invocats:

a) *Santa Quitèria*

.....
*molts miracles haveu fet,
curau, com tothom ho canta,
verola, sarampió i rosa.*

b) *Sant Magi*

*De la pigota i la rosa
sou singular advocat;
puix als que us han implorat
amb voluntat fervorosa
curau lo que'ls afligia,
samarità bondadós.*

IV. MAL D'ILLADA

És un equivalent popular de l'abdomen agut. Als goigs de sant Esteve s'hi llegeix:

*Los malalts de mal de illada
per vós son remediats,
si amb devoció sincera
vos prenen per advocat;
de Jesús Crucificat
alcanceu la medecina.*

V. RÀBIA

La ràbia, pel seu dramàtic pronòstic, ha estat una de les malalties que més esgarrifança ha originat al poble.

Els dos sants invocats per tan temuda malaltia, han estat sant Pere d'Aransís i santa Quitèria: el primer, de culte estrictament lleidatà. Vegem-los:

a) *Sant Pere d'Aransís*

Als goigs s'hi llegeix:

*Vostra gran benignitat
experimenta aquesta comarca,
puix ningú de mal de ràbia
ja mai se ha vist atacat,
com vós haji visitat
amb aquell degut fervor.*

b) *Santa Quitèria*

Entre altres llocs, té culte a Corbins, Linyola i Viella. A Lleida tenia capella al monestir de Sant Hilari fins la seva destrucció l'any 1643.⁵

Als goigs de Corbins s'hi llegeix:

*Guardau-nos, Quitèria Santa,
de la ràbia furiosa.*

5. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 269.

VI. PORCELLANES

Són l'equivalent popular del "tumor escrofulós del coll". Als goigs de Sant Joan de l'Erm s'hi llegeix:

*De esta terra los poblats
vos vénen a visitar,
perquè én sas necessitats
los vullau aconsolar;
de porcellanes curar
acostumau en aquest Erm.*

Al príncep Carles de Viana, tan relacionat amb les nostres terres, ja en vida se li atribuïa el do de guarir de porcellanes pel seu entroncament amb la casa reial de França, els monarques de la qual hom creia posseïdors d'aquesta gràcia remeiera.⁶

Al "Manual de Novells Ardits", III, 362, s'hi llegeix: "Lo dit rey de França se n'entrà al capítol qui és en los claustres de la dita seu, y ally féu la oració per las porcellanas."⁷

VII. FOC DE SANT ANTONI

Als goigs del santuari de sant Antoni de la Granadella s'hi llegeix:

*No sols úseu de clemència
curant de qualsevol mal,
cureu de tota dolència
i de la pesta infernal;
del dit foc de Sant Antoni
vulgueu-nos sempre guardar.*

Segons Alcover, el foc de sant Antoni o de sant Marçal, o foc volatge, és una malaltia cutània caracteritzada per granulació vermella, difícil de guarir.⁸ Amades identifica el foc de sant Antoni amb la llebrosia.⁹

A Lleida, el més antic hospital que existí a partir de la conquesta cristiana, fou el de llebrosos encomanat als "Ermitans de Sent Lar".¹⁰

6. AMADES, J., *Costumari Català*, vol. V, p. 179.

7. ALCOVER, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. VIII, p. 755.

8. ALCOVER, *ob. cit.*, vol. V, p. 936.

9. AMADES, *ob. cit.*, vol. I, pp. 494-495.

10. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, pp. 129-131.

Sant Llätzer ha estat invocat pels malalts llebrosos, segons els goigs:

*Los que tenen lepra i llagues
si us reclamen amb fervor,
troven contra aquelles plagues
en vós sempre un protector.¹¹*

VIII. FEBRES MALIGNES

Sant Urbà, amb santuari en els pobles de Santa Linya i Foradada n'és invocat. Segons els goigs:

*De malalties de cap
i de les febres malignes,
lliberau al que us ha invocat
en vostra Santa Ermita;
són a millons los favors
que rep tot devot de Vós.*

L'aigua de la font de l'ermita de Sant Roc de Torrebesses ha estat especialment emprada com remeiera pels malalts amb febre de llarga durada.

A Martinet de la Cerdanya, las cases que tenien un malalt de febres malignes anaven a caçar una granota i la penjaven cap per avall, de manera que vingués a parar ben perpendicularment damunt de la testa del malalt. La bèstia absorbia i s'empassava la febre i, a mesura que la bestiola es decandia, el malalt recobrava la salut, i la mort de l'un coincidia justament amb el guariment de l'altre.¹²

L'any 1586, hi hagué una epidèmia de "febre punticular" (tifus exantemàtic), que iniciada a la Vall d'Aran, atacà la part nord de la província.¹³

A Mafet tenen festa votada a la Mare de Déu del Remei i als goigs s'hi llegeix:

11. SERRA BOLDÚ, V., *Calendari folklòric de l'Urgell*, p. 322.

12. AMADES, *ob. cit.*, vol. IV, p. 174.

13. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 208.

*De febres les més malignes
a est poble deslliuràreu,
i la salut li donàreu
sempre i quan d'ella fou digne.¹⁴*

IX. TRENCADURA

És l'equivalent popular de l'hèrnia. Gaudeix de moltes advocacions perquè era un procés temut. Una dita antiga diu: "L'home esbinçat és mort i no ho sap."

Als goigs de la Mare de Déu de Montalegre de Vilanova de la Sal s'hi llegeix:

*Trencats, coixos i tullits
curan amb benignitat
i de altres mals infinits
que Déu envia indignat,
i el trencat, que ab blat se pesa
curau si ab Vós té esperança.*

Aquest costum d'ofrenar el pes del malalt en blat com agraïment del favor rebut, sembla d'arrels antiquíssimes.

Als goigs de la Mare de Déu de Bastanist s'hi llegeix:

*Les mares desconsolades
vos porten sos fills trencats,
si de fe estan animades
vós els hi torneu curats;
mai cap mare desgraciada
refusats sos prec's ha vist.*

Als goigs de la Mare de Déu de Passanant s'hi llegeix:

*Visitant vostra capella
ab molt gran devoció
de qualsevol trencadura
alcancen la curació;
xics i grans vos anomenen
vostres favors implorant.*

14. SERRA BOLDÚ, V., *ob. cit.*, p. 278.

Als goigs de sant Celdoni sant Hermenter de la Vall de Sellés,
s'hi llegeix:

*Pel greu mal de trencadura
com en altra malaltia,
el devot amb fe i ternura
en vosaltres molt cònfia;
el remei troba certer
en lo que sou reclamats.*

Als goigs de sant Just i Pastor de Su, s'hi llegeix:

*Tots restan aconsolats
venint a vostra presència,
i implorant vostra clemència
los curau si són trencats;
en assó sou portentosos,
si us reclamen de bon cor.*

Als goigs de Sant Magí de Cervera, s'hi llegeix:

*Per aquells que són trencats
si buscan vostre favor,
alcançau-nos del Senyor,
que molt prest sian curats;
sanau tota malaltia,
quartanes, dolor i tos.*

Als goigs de sant Ponç d'Alinyà s'hi llegeix:

*Per curar de trencadura
vos tenim per advocat
i també per altres mals
que són dolor pesat,
per la vostra santedat
de Déu metge sou creat.*

X. MALATIES DE LA VISTA

La Mare de Déu de Butsènit i santa Llúcia han estat les més invocades.

Als goigs de la Mare de Déu de Butsènit, s'hi llegeix:

.....
*curant cegos infinits
 al de vista mal danyada
 puig sou Reina singular
 de Butsènit nomenada.*

Als goigs de Santa Llúcia de Navès, s'hi llegeix:

*Navès i comarca adora
 i us implora
 dels ulls en la malaltia
 i experimentan cada dia
 la millora.*

Hi ha moltes capelles i ermites dedicades a santa Llúcia, com la de sant Llorenç de Lleida, les de la Fuliola i Sunyer, l'ermita de Mont-Ros i el Palau d'Anglesola, entre d'altres.

Als goigs de la Mare de Déu del Remei de la Coma, s'hi llegeix:

*Malalts cegos i baldats
 troben en Vós la metgessa
 que a tots els necessitats
 consoleu amb gran dolcesa;
 i si és voler divinal
 fins la cura repentina.*

Als goigs de la Mare de Déu de Montmagastrell, s'hi llegeix:

.....
*als cegos vista doneu
 i a tot malalt sanitat.*

Als goigs del Sant Crist de Bellpuig, s'hi llegeix:

*Al cego, contret, llagat
 lo curau si en vós confia.*

XI. MALATIES DE LA GOLA

Sant Blai o Blasi és el més invocat. Té entre d'altres, capella a la Floresta, Alcanó, el Palau d'Anglesola, Castellnou de Seana, Algerri i Les.

A Lleida hi ha capella a sant Llorenç des de començaments del segle XVI.¹⁵

L'altre protector de les malalties de la gola ha estat sant Llobí o Llop. Especialment concorregut és el santuari de Millà. Als goigs es llegeix:

*Guarde-unos Lupo gloriós
de mal de coll i esquinència.*

L'esquinència correspon al flemó amigadalar.

XII. MALALTIES DE L'ORELLA

Algs goigs de Sant Policarp s'hi llegeix:

*Sou un Sant molt acostat
amb Déu obrant maravelles
puix pel mal de les orelles
Vós ne sou apropiat,
ja que lo remei de elles
molts en Vós lo han trobat.*

Pels sords són invocats, les verges de Cérvoles i Merli i sant Bernat de Travesseres.

Sants Flòrido i Florència eren venerats a Bellví (la festa era el 26 de decembre). Els goigs diuen:

*Ja que la salut donau
i als muts lo poder parlar,
i de febres deslliurau
i de dolors que contristen.*

15. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 273.

XIII. MAL DE CAP

Té culte sant Urbà venerat a Santa Linya i Foradada, santa Engràcia de les Oluges, la Verge de la Vedrenya i sant Joan d'Organyà.

En els goigs de sant Joan d'Organyà, s'hi llegeix:

.....
*per dolors de cap curar
 se troba remei en vós.*

Sant Joan d'Organyà té santuari a Vilanova de la Sal anomenat del Sant Cap. Els malalts, per guarir-se, agafen pedretes de la cova, on segons tradició visqué el sant, per posar-les sota del coixí.

Als goigs del santuari de santa Engràcia de les Oluges, s'hi llegeix:

*Per ço en vós tot malalt sab
 trobar remei promptament
 i entre tots principalment
 los que tenen mal de cap;
 vós los cureu bondadosa
 de aquest mal tan capital.*

XIV. MAL D'ESPALME

Espalme equival a espasme i comprèn un grup molt indefinit de malalties.¹⁶

Als goigs de sant Pau de Narbona venerat a Anglesola, s'hi llegeix:

*De màrtir teniu la palma
 de confesó lo blasó,
 de apòstol lo gallardó
 que cura de mal d'espalma.*

16. ALCOVER, *ob. cit.*, vol. V, p. 393.

XV. MAL DE PEDRA I ORINA

L'advocat del mal de pedra (còlic nefrític) és sant Esteve. Als seus goigs s'hi llegeix:

*De mal de pedra curau
al devot que en vós confia,
i molt més patrocinau
als de vostra confraria.*

Pel mal d'orina, com es veu equivalent a diferents malalties urològiques, el patró és sant Honorat amb santuari a Peramola.

En els goigs de Sant Tirs s'hi llegeix:

*Per mal de pedra advocat
les pedres feu caure en terre
i curau de mal de ventre
al que és troba atormentat.*

XVI. DOLOR

Es refereix al gran capítol de la reumatologia en el sentit actual.

El santuari més important, és el de Sant Salvador del Bosc al Montsec:

*Ateneu la devoció
amb què rendits ens mireu
assegurats que cureu
tota mena de dolor.*

Molt important és també i des d'època romana, el santuari de Caldes de Boí, el qual ha estat força visitat per malalts reumàtics.

Als goigs de Sant Martí de Gausac s'hi llegeix:

*A contrets, coixos, malalts
vós salut els hi donàreu.*

Per la seva incidència, el grup de "coixos, tulits i baldats" apareixen en multitud de goigs com els de Cérvoles, Miracle de Balaguer, Gorga, Camp-real, Montalegre, Pla, Merli, Santa Maria de Meià i Sant Crist de l'Hort de les Avellanes.

XVII. MAL DE QUEIXALS

Als goigs de sant Llorenç, s'hi llegeix:

*Pel foc i mal de qixals
és aquí cosa sabuda,
invocat amb cor formal,
Sant Llorenç, ens és ajuda.*¹⁷

XVIII. OBESSOS, ENDIMONIATS I AFECTES DE MAL DONAT

Aquest grup abasta l'ample camp dels malalts psiquiàtrics.

Els llocs de més influència són el Tarròs i el sant Misteri de Cervera.

Gaudeixen també d'advocació, la Mare de Déu de Guissona, sant Lleí d'Alòs de Gil, sant Llobí de Millà i sant Bernat de Traverseres. Els goigs d'aquest últim diuen:

*lliurats los endemoniats
dels seus hostes furiosos.*

XIV. ETERILITAT I PARTS

Han estat especialment invocats per les prenyades i les parteres: La gran majoria de santuaris dedicats a la Verge, la Mare de Déu de l'Esperança que havia tingut capella a l'església de Sant Joan de Lleida. La relíquia del Sant Drap que havia dut de Tunis el mercader Arnau de Solsona i va custodiar-se a la Seu Vella, fins l'any 1707, i a la catedral nova fins al 1936 en què va desaparèixer. Adhuc fou portat a Madrid quan Isabel II deslliurà su primer fill. I Sant Ramon Nonat, perquè, segons tradició, la seva mare morí d'unes febres tot just quan anava a parir. El vescomte de Cardona obrí el ventre de la difunta amb l'espasa i en va treure l'infant viu.

Sant Ramon era fill del Portell (Segarra).

17. LLADONOSA, J., *ob. cit.*, p. 273.

Les dones de Cervera invocaven a sant Magí. Segons els goigs:

*Les dones quan van de part
si us reclamen de bon cor
les serviu de gran resguart,
mitigantles lo dolor
i la estèril que no cria
logra fills, llet i socós.*

Sant Quirze, que, entre altres, té capella a Durro, Taiüll i Noves. Diuen els goigs:

*Les dones embaraçades
reclamant-vos de bon cor,
del part que és cruel dolor
restan luego deslliurades.*

A Talarn hi havia un santuari dedicat a sant Jacint que fou destruït en una guerra carlina. Segons els goigs:

*En los parts molt perillosos
a les que us estan cridant,
ab modos maravellosos
les estau sempre ajudant.*

Santa Anna, que té culte en molts llocs. A la capella que tenia a l'església d'Anglesola, hi havia una llàntia que cremava amb l'oli que oferien els familiars de les parteres. Segons els goigs:

*Les dones que vos reclamen
ab molt gran devoció,
que fills o filles demanen
alcansau-los aqueix do,
i lo part ab alegria
sens pena, dany ni temor.*

Era costum durant l'esforç del part, per tal d'ajudar a les contraccions uterines, que la partera s'agafés a una corda lligada d'una biga del sostre de l'habitació. A la fusta de la viga de la cambra on nasqué sant Pere Claver, se li atribuïen, a Verdú, propietats miraculoses. Així, les seves estelles tenien la gràcia de protegir les mares durant el seu deslliurament.

1. The first part of the text discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability, particularly in financial reporting and auditing. The text notes that proper record-keeping allows for the identification of trends, anomalies, and potential areas of concern, which can be addressed proactively.

2. The second part of the text focuses on the role of internal controls in preventing errors and fraud. It highlights that a robust system of internal controls is essential for safeguarding an organization's assets and ensuring the integrity of its financial statements. The text suggests that these controls should be designed to minimize the risk of misstatements and to provide a clear audit trail for all significant transactions.

3. The third part of the text addresses the challenges of data management in a digital age. It points out that as organizations collect and store vast amounts of data, it becomes increasingly difficult to maintain its accuracy and security. The text recommends implementing strong data governance policies, including regular data audits and the use of secure storage solutions, to mitigate these risks.

4. The final part of the text concludes by emphasizing the overall importance of a data-driven approach to business operations. It states that by leveraging accurate and reliable data, organizations can make more informed decisions, optimize their processes, and gain a competitive advantage in the market. The text encourages organizations to invest in the necessary technology and training to support this data-driven strategy.

III PART

Possibles llocs de culte primitiu

Apotecaria dels Moros

Al peu de la carretera que, vorejant el riu Segre, uneix Soses i Aitona, es veuen excavades en el tallat d'una petita serra una sèrie ordenada de cavitats.

Popularment es coneix el lloc com "Apotecaria dels Moros": "apotecaria" potser per la semblança amb les prestatgeries d'una farmàcia, i "dels moros" per la creença del poble que tot el que és molt antic és àrab. Molt a prop del seu indret hi ha l'important poblat ibèric de Gebut.

Nosaltres, per les nostres terres, no hi hem trobat cap altre paral·lelisme si no és una roca situada a tres quilòmetres de Binèfar, prop de la carretera de Lleida, si bé de mides més reduïdes.

A l'"Apotecaria dels Moros", el tros de paret amb forats fa 18 metres de llarg. Hi ha tres conjunts o grups de cavitats, el més llarg de 6,4 metres i els altres dos d'uns dos i mig. Les dimensions mitjanes dels orificis són de 25 centímetres d'ample per 2,5 d'alçària i 11 de fons.

Creiem que es tracta d'un santuari relacionat amb el poblat ibèric de Gebut.

Vegeu làmines XXIV i XXV.

BIBLIOGRAFIA:

CAMPS I CLEMENTE, M. - CAMPS I SURROCA, M., *Annals de Medicina*, vol. LXV, núm. 2, febrer 1979, pp. 267-278.

DAREMBERG, CH. - SAGLIO, EDM. - POTTIER, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1875, vol. II, pp. 1.333-1.338.

Enciclopedia de la Biblia, vol. VI, pp. 245 i 1.042.

Història dels catalans, vol. II, p. 154.

Santuari del Cogul

El santuari prehistòric més important i conegut de les terres lleidatanes és, sens dubte, el de la "cova dels Moros" del Cogul.

La primera descripció de l'abric fou feta —i publicada— per Cèferi Rocafort el 1908. Posteriorment, ha estat estudiat per nombrosos especialistes. Entre ells, Breuil, Obermaier, Bosch Gimpera, Almagro i Beltran.

Es tracta d'un abric vora el riu Set. A la cova hi apareixen diferents grups de figures pintades, gravades o ambdues coses alhora. La cronologia de cada grup és distinta. Es veuen, a més, unes inscripcions en caràcters ibèrics i llatins.

Ens interessen d'aquest abric l'escena humana i les inscripcions.

a) *Escena humana.* El conjunt de més interès per la seva originalitat i el seu sentit és el que omple la part dreta de l'abric. El forma un home nu, amb els genitals particularment exagerats, voltat, d'un nombre determinat de dones, agrupades per parelles, vestides amb faldillas fins a mitja cama, cabell llarg i amb els pits descoberts.

L'home, que amida 14 centímetres d'alçària, és proporcionalment més petit que les dones, que fan entre 25 y 30 cms.

L'escena s'ha dit que pot correspondre a un acte ritual fàlic o de fecundació, motiu d'un culte que podria haver-se mantingut durant molts anys, ja que no totes les figures són de la mateixa època i algunes foren repintades de nou.

Resseguint les comarques lleidatanes ens hem adonat de l'existència de cultes que ens recorden l'escena humana acabada de comentar. Així tenim:

— El santuari de la Mare de Déu de la Bovera al terme de Guimerà. Per demanar salut per a algun malalt o més freqüentment en sollicitud d'un bon part, es feia una novena dirigida per set donzelles i una vídua. En qualsevol calamitat es feien unes processons en què les dones portaven els pits descoberts i anaven en grups de set.

— La Mare de Déu de l'Aguda al poble d'aquest nom, avui gairebé despoblada i agregada al municipi de Torà, ha gaudit de molta devoció com a protectora en qualsevol malaltia i molt especialment per als parts. Antigament per demanar salut per un malalt anaven set donzelles a fer pregàries.

Aquests dos santuaris, estudiats amb més detall al llibre, foren llocs on els malalts anaven a demanar salut en el part; en els dos hi anaven un nombre determinat de donzelles sense les quals no es podia obtenir el favor i en el de la Mare de Déu de la Bo-vera, en temps molt pretèrits, les donzelles hi anaven amb els pits descoberts.

Veiem, doncs, com aquest dos detalls concrets, dones i pits descoberts, són dues característiques que ens recorden l'escena humana de Cogul.

b) *Inscripcions ibèriques i llatines.* A la part superior del calc estudiat es troben, una sota l'altre, dos conjunts de lletres ibèriques. Davall d'aquestes hi ha les llatines. Ens interessen aquestes últimes, que els investigadors situen vers el segle II-I abans de Crist. És especialment interessant l'epigrama "SECUNDIO VOTUM FECIT", demostració de la continuïtat fins l'època romana del culte en aquest santuari.

Estacador del Diable del congost d'Erinyà

Al peu de la carretera que uneix la Pobla de Segur i Senterada, a l'anomenat congost d'Erinyà, es troba l'Estacador del Diable, que és un abric de característiques peculiars. Amades li dóna un sentit de pedra rossoladora, utilitzada primitivament per a combatre l'esterilitat de la dona.¹

El dia 5 de febrer del 1978 férem un viatge al lloc descrit. L'entorn arqueològic que hem pogut estudiar es compon de:

1. L'Estacador del Diable, abric situat davant d'una gran pedra que sobresurt del riu.
2. La cova de les Llenes, situada damunt de l'anterior. En aquesta balma s'han trobat recentment materials de sílex, ceràmica i destrals de pedra polimentada. És, per tant, un habitatge de l'home primitiu.²
3. Capella de Sant Antoni, emplaçada a un 2 quilòmetres del congost d'Erinyà en direcció a Senterada. Fa poc temps que una inundació l'ha fet desaparèixer.
4. Ermita de la Mare de Déu de l'Obac o del Remei d'Erinyà, molt a prop del lloc d'estudi.

* * *

Consultant amb els nadius hem esbrinat les següents llegendes:

1. Ens consta que una vegada anava un pastor amb un borrec al coll i al passar per davant de l'Estacador del Diable, el dimoni cridà el borrec i aquest respongué: "Ja em porten." En sentir aquesta frase, el pastor s'esgarrià tant que llançà la bèstia i s'enfugí esfereït.

1. AMADES, J., *Folklore de Catalunya*, vol. III, p. 6.

2. MALUQUER DE MOTES, J., *Investigaciones arqueológicas en el Pallars*. III. *La cueva de Les Llenes de Erinyà (Lérida)*, a «Monografias del Instituto de Estudios Pirenaicos», Zaragoza, 1951.

Evidentment aquesta llegenda fa pensar, en època cristiana en el malefici de la pedra que, temps era temps, tingué virtuts remeieres.

2. Una vegada, un cavaller molt ric en passar per davant d'una determinada penya, caigué del cavall i féu cap en un abisme. L'home prometé a sant Antoni una capelleta damunt de la roca en cas de guarir-se de les seves fractures. Al realitzar-se el miracle, el genet complí la prometença i fins fa poc temps la roca fou seient d'una imatge de sant Antoni. Aquest mite fa pensar en aquell indret com emplaçament d'un culte antiquíssim, cristianitzat després.
3. La Mare de Déu de L'Obac o del Remei fou una verge trobada: un pastor la descobrí sota un boix i la verge tornà al seu lloc, obligan així a construir una ermita en aquell indret. Cal pensar que en aquesta ermita, molt remiera, continuà el culte cristianitzat d'un de pagà molt més reculat.

Per les característiques descrites pensem que l'Estacador del Diable, fou un lloc de culte molt antic, singular, i fins ara poc freqüent.

Ídol de Puig Pelegrí

Puig Pelegrí, lloc on aparegué l'ídol, és un tossal situat sobre la segona terrassa fluvial de la vora dreta del riu Segre al terme municipal de Lleida i molt prop del límit dels municipis de Lleida i Alcarràs.

Topogràficament el lloc es troba assenyalat al mapa 1:50.000 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, full 388, Lleida. Les seves coordenades són: longitud 4° 15' 20" i latitud 41° 35' 15". La seva cota és de 189 metres sobre el nivell del mar, essent l'alçària del jaç del riu Segre en els seus voltants, d'uns 125 metres sobre el nivell del mar, la qual cosa significa un desnivell aproximat d'uns 60 metres entre l'actual llit del riu i la segona terrassa, damunt de la qual es troba Puig Pelegrí.

En època antiga i més o menys per la mateixa línia de l'actual carretera Barcelona-Madrid que voreja el tossal, passava la via romana, abans camí ibèric entre Ilerda i Julia Celsa.

Al cim del Turó hi ha un poblat ibèric amb abundant material i a la seva base un camp d'urnes de l'Edat del Bronze Final.

L'ídol és fet d'un còdol de granet ovoide lleugerament aplanat per la cara posterior, de 15'5 centímetres de llarg, 12'5 centímetres d'ample i 11 de gruix; la forma ha estat aconseguida per percussió del roc original.

La decoració apareix a la cara més convexa i està feta a base d'incisions d'uns dos mil·límetres de profunditat i secció en U.

El dibuix, esquemàtic i fet amb gran agilitat i destresa, sembla representar una au, possiblement un mussol o una òliba.

Proporcionalment el cap és molt gran i en ell es fan destacar, com si es tractés del motiu de més interès de la figura, els ulls, representants per dos cercles. Sota d'ells, un angle de vèrtex superior, indicaria el bec.

De forma encara més esquematitzada i com a motius secundaris de la figura apareixen, lateralment, les ales i potes i, al centre, la cua que ocupa la meitat inferior de l'oval, separada del cap per una franja transversal.

Cronològicament, segons els especialistes, aquest original ídol sembla pertànyer al Bronze Mitjà o Final.

Molt a prop de Puig Pelegrí es troba l'ermita de Butsènit, lloc on des de temps immemorial han anat els malalts per guarir-se de les malalties de la vista. Junt a l'ermita hi ha una deu i sabem que les fonts han tingut, segons Obermaier i altres un profund sentit màgic.

¿Seria, per tant, aquest ídol l'antecedent prehistòric del sentit guaridor que ha caracteritzat la Mare de Déu de Butsènit, tenint en compte sobretot la força que l'artista dóna als ulls?

Vegeu làmines XXII i XXIII.

BIBLIOGRAFIA:

ALMAGRO, M., *El ídolo de Puig Pelegrí (Lérida)*, separata de «Trabajos de Prehistoria», vol. XXVII, 1970.

ALMAGRO CORBEA, M. J., *Los ídolos del Bronce. I, Hispano*, p. 269, Madrid, 1973.

CAMPS CLEMENTE, M., *Guijarro decorado a incisiones procedente de Puig Pelegrí, en Lérida*, XI Congreso Nacional de Arqueología.

CAMPS CLEMENTE, M. - PITA MERCÉ, R., *Piezas de cerámica del poblado ibérico de Puig Pelegrí, en Lérida*, IX Congreso Nacional de Arqueología.

CAMPS CLEMENTE, M. - CAMPS SURROCA, M., *Antecedents prehistòrics del Santuari de Butsènit*, II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana

Fontsagrada

Fontsagrada és un petit poblat de la Conca de Tremp agregat al municipi de Sant Cerni.

Es troba situat a la vora del riu Gavet¹ i de l'antic camí que anava de Tremp a Llimiana.

El topònim és prou expressiu per evidenciar la presència d'una font de virtuts sobrenaturals en aquell lloc.

Hi ha una llegenda que diu que una vegada, fa molts anys, un pastor va veure com una dona vella buscava cargols en una margenada i li va dir que no en trobaria cap perquè aquella era una terra massa seca. La velleta li va contestar que si l'endemà era prou matiner i passava per allí, trobaria una font fresca, bona i abundant. El pastor li preguntà d'on era, i ella li digué: «D'una casa del Sagrat del Miracle, però, d'això, no n'hau de parlar amb ningú per ara i tant, bon home», i desaparegué.

L'endemà de bon dematí, el pastor trobà que efectivament en aquell lloc brollava una font d'aigua fresca.

Va acudir-hi molta gent i és van posar a cavar, però s'adonaren que allò era un cementiri, és a dir, terra sagrada, i d'ací el nom de la font.²

1. ROCAFORT, C., *Geografia de Catalunya. Província de Lleida*, p. 809, cita un document de l'any 973 en que apareix citat el riu «Gaveto». L'autor no està del tot segur de l'autenticitat del referit document.

2. JOAN LLUÍS, *El meu Pallars*, vol. I, p. 34.

Serrat de les Santes

Consultant la pàgina 327 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, ens va cridar l'atenció un topònim: "Serrat de les Santes", del terme de Valldellou.

Valldellou és un municipi de la Llitera, al límit amb la Noguera. La seva església parroquial fou centre d'un dels quatre oficialats de la col·legiata d'Ager, de la qual depenia fins a la seva annexió al bisbat de Lleida (1874).

Al cap d'uns dies anàrem al citat poble i, parlant amb els veïns, ens sorprengué la tradició de què gaudeix l'indret.

Des de sempre, els esperitats i els afectes de "mal donat" acudeixen al punt de la mitjanit al cim del tossal i tiren una pedreta en direcció a cada un dels punts cardinals per tal d'aconseguir la seva guarició.

És possible que "Serrat de les Santes" provingui de la troballa accidental en èpoques passades d'estatuetes probablement ibèriques que la gent confondria amb imatges cristianes.

Índex de pobles

- Abella de la Conca: 9, 126.
Aitona: 143.
Alamús: 119.
Alcanó: 134.
Algerri: 134.
Alguaire: 10, 119.
Alinyà: 11, 132.
Alòs de Balaguer: 119.
Alòs de Gil: 12, 137.
Alpicat: 119.
Anglcsola: 135, 138.
Anserall: 123.
Ansovell: 13.
Aransís: 14, 128.
Arcalís: 16.
Arreu: 123.
Artesa de Segre: 125.
Aspa: 119.
Avellanes, les: 136.
Balaguer: 17, 18, 136.
Bastanist: 131.
Bausén: 120.
Belianes: 125.
Bellvís: 134.
Bellpuig: 133.
Benavarri: 21.
Besora: 123, 124.
Biosca: 22.
Boí: 25, 136.
Borges Blanques, les: 26.
Bossost: 120.
Brics: 122.
Castellnou de Seana: 134.
Cerbi: 123.
Cervera: 27, 28, 127, 132, 137, 138.
Ciutadilla: 29, 120.
Cogul, el: 30, 144.
Coma, la: 133.
Conques: 31.
Corbins: 124, 128.
Corçà: 119.
Donzell d'Urgell: 120.
Durro: 138.
Erinyà: 32, 146.
Escart: 33.
Esglésies, les: 34, 125.
Espui: 36.
Estadella: 37.
Floresta, la: 40, 134.
Fondarella: 119, 120.
Fontanet: 121.
Fontsagrada: 150.
Foradada: 130, 135.
Fórnols de Cadí: 41, 123.
Fuliola, la: 133.
Gausac: 136.
Gavarra: 123.
Gessa: 42, 43, 126.
Gra: 44.
Granadella, la: 45, 129.
Granja d'Escarp, la: 47.
Granyena de Segarra: 48, 125.
Guimerà: 50, 144.
Guissona: 52, 137.

- Isona: 53.
 Ivars d'Urgell: 55.
 Juncosa de les Garrigues: 56.
 Lcs: 134.
 Linyola: 128.
 Lladorre: 120.
 Lleida: 57, 59, 60, 121, 122, 125,
 128, 133, 134, 137, 148.
 Llerna: 123.
 Madrona: 61.
 Mafet: 130.
 Maials: 119.
 Martinet: 130.
 Massoteres: 62.
 Millà: 64, 122, 134.
 Montesquiú: 119, 123.
 Montgai: 125.
 Montmagastre: 66.
 Montpolt: 67.
 Montrós: 133.
 Montsó: 68.
 Montsonís: 69.
 Navès: 133.
 Noris: 123.
 Noves: 138.
 Ogern: 123.
 Oluges, les: 135.
 Organyà: 71.
 Os de Balaguer: 72.
 Palau d'Anglesola, el: 74, 133, 134.
 Passanant: 75, 121, 131.
 Peramola: 77, 78, 136.
 Plana de Cabdella, la: 80.
 Pobla de Cérvoles, la: 81.
 Portell, el: 137.
 Portella, la: 125, 126.
 Preixana: 55, 125.
 Preixens: 83.
 Riner: 84, 121.
 Rocallaura: 86.
 Salardú: 88.
 Sant Esteve de la Sarga: 90.
 Sant Llorens de Morunys: 91.
 Santa Linya: 93, 94, 109, 130, 135.
 Santa Maria de Meià: 95.
 Santa Maria de Montmagastrell:
 133.
 Sedó: 96.
 Sellés: 132.
 Sentiu, la: 97.
 Seró: 98.
 Seròs: 121.
 Sisteró: 99.
 Soses: 143.
 Su: 132.
 Sunyer: 121, 133.
 Talarn: 100, 119, 138.
 Talladell: 101.
 Tarroja de Segarra: 23.
 Tarròs, el: 102, 125, 137.
 Taüll: 138.
 Tèrmens: 103.
 Torà: 105, 124, 145.
 Torrebesses: 107, 120, 130.
 Travesseres: 134, 137.
 Tremp: 109.
 Valldellou: 151.
 Verdú: 139.
 Viella: 128.
 Vilaller: 110.
 Vilanova de la Barca: 120.
 Vilanova de la Sal: 11, 131, 135.
 Vilanova de Meià: 113, 124.
 Vilanova de Sixena: 114.
 Villec i Estana: 115.
 Vilosell, el: 116, 119.
 Viu de Llevata: 120.

Taula general

	<i>Pàgina</i>
Pròleg	9
I PART	
SANTUARIS	
Pròleg	5
Santuari de Merli, d'Alguaire	10
Santuari de Sant Ponç, d'Alinyà	11
Sant Lleí d'Alòs de Gil	12
Santuari de Bosc-Alt	13
Sant Pere d'Aransís	14
Santuari d'Arboló	16
Verge del Miracle, de Balaguer	17
Sant Crist de Balaguer	18
Santuari de les Ventoses	21
Santuari de la Mare de Déu del Pla	22
Santuari de Caldes de Boí	25
Sant Salvador de les Borges Blanques	26
Sant Misteri de Cervera	27
Ermita de Santa Magdalena de Cervera	28
Sant Roc de Ciutadilla	29
Sant Crist del Cogul	30
Ermita de les Esplugues	31
Santuari de l'Obac d'Erinyà	32
Santuari de la Roca d'Escart	33
Santuari de Castell-germà	34
Santuari del Fa	36
Santuari de la Corrodella	37

	<i>Pàgina</i>
Sant Blasi de la Floresta	40
Santuari de Nostra Senyora de Sant Jaume	41
Santuari de Sant Martí, de Gessa	42
Santuari de Montgarri	43
Santuari de Tauladella	44
Ermita de Sant Antoni, de la Granadella	45
Santuari de Sant Jaume, de la Granja d'Escarp	47
Santuari del Camí	48
Santuari de la Bovera	50
Mare de Déu del Claustre, de Guissona	52
Santuari de la Posa	53
Santuari de l'Horta, d'Ivars d'Urgell	55
Santuari de Sant Joan, de Juncosa	56
Santuari de Butsènit	57
Ermita de la Mare de Déu de Grenyana	59
Santuari de «Fontanet lo Curt»	60
Santuari de la Mare de Déu de Sant-Mer	61
Santuari de Camp-real	62
Sant Llobí, de Millà	64
Santuari de la Vedrenya	66
Santuari de Massarrúbies	67
Santuari de l'Alegria	68
Santuari del Salgar	69
Santa Fe d'Organyà	71
Santuari de Cérvoles	72
Ermita de Santa Llúcia	74
Mare de Déu de Passanant	75
Santuari de Castell-llebre	77
Ermita de Sant Honorat, de Peramola	78
Santuari de la Plana	80
Mare de Déu de la Jonquera	81
Santuari de la Gorga	83
Santuari del Miracle, de Riner	84
Santuari del Tallat	86
Sant Crist de Salardú	88
Ermita de la Mare de Déu de Fabregada	90
Santuari de Lord	91
Ermita de Sant Salvador, de Santa Linya	94
Santuari de Santa Maria de Meià	95
Santuari de Santes Masses	96
Santuari de la Guardiola de la Sentiu	97
Santuari de Refet	98
Mare de Déu de Bellvila	99
Santuari de Sant Antoni de Susterris	100
Mare de Déu de la Llet de Talladell	101
Santa Cecília del Tarròs	102

	<u>Pàgina</u>
Sant Crist Trobat, de Tèrmens	103
Santuari de l'Aguda	105
Ermita de Sant Roc, de Torrebeses	107
Santa Maria de Davall-flors	109
Santuari de Riupedrós, de Vilaller	110
Santuari de Montalegre	111
Santuari del Puig de Meià	113
Nostra Senyora de Sixena	114
Santuari de Bastanist	115
Sant Crucifici del Vilosell	116

II PART

LES MALALTIES EN ELS GOIGS

I. — Pesta i malalties contagioses	119
II. — Tercianes i quartanes	126
III. — Verola, xarampió i rosa	127
IV. — Mal d'illada	128
V. — Ràbia	
VI. — Porcellanes	129
VII. — Foc de Sant Antoni	
VIII. — Febres malignes	130
IX. — Trencadura	131
X. — Malalties de la vista	133
XI. — Malalties de la gola	134
XII. — Malalties de l'orella	
XIII. — Mal de cap	135
XIV. — Mal d'espalme	
XV. — Mal de pedra i orina	136
XVI. — Dolor	
XVII. — Mal de queixals	137
XVIII. — Obscessos, endemoniats i afectes de mal donat	
XIX. — Esterilitat i parts	

III PART

POSSIBLES LLOCS DE CULTE

PRIMITIU

Apotecaria dels Moros	143
Santuari del Cogul	144
Estacador del Diable del Congost d'Erinyà	146

	<i><u>Pàgina</u></i>
Ídol de Puig Pelegrí	148
Fontsagrada	150
Serrat de les Santes	151
<i>Index de pobles</i>	153
<i>Taula General</i>	155